

POGLED NA NOVO GIBANJE FRANCOŠKE MLADINE

III

Personalistično dejstvo, ki ga vse te revije in gibanja spričujejo, pa nam postane očito, če spoznamo osnovne misli, ki so ga s svojo prastaro močjo sprožile. Temeljni pojem gibanja je duh, življenjska resničnost, ki s svojo nemirno, nedoločljivo naravo že tisočletja muči, dviga in posveča človeštvo. Duh je mistična prvina, neobhodno potrebna človekovemu dopolnjenju. Njegova nestalnost pa je tudi zgodovinska posledica porenasanskega življenja, ki je duhovno resničnost premaknilo iz dinamičnega v statično. Zadnja stoletja, ko je v Evropi nastopila doba sistematične kulture in ko je duh postal predmet znanstva, se je mistična dejavnost duha spremenila v logično načelo, ki naj bi predstavljalo nesnovno načelo biti. Vsled poudarjanja zgolj načelne strani pa so pojem duha skoraj popolnoma odtrgali od njegovih življenjskih inkarnacij, brez katerih praktično sploh ne obstoja, in tako ustvarili nepravilno dualistično prakso, od filozofije do morale. Posebno težke so postale motnje v verskem življenju, kjer so verski vzor večkrat videli v statičnem spiritualizmu ali celo v statičnem idealizmu.

Francoski personalisti vidijo izvor oslavljenja duha posebno v filozofiji idealizma, zato so začeli z revizijo idealistične noetike in njenih načel. Idealizem ni namreč le reduciral osebno mističnost duha na kozmično brezosebno duhovnost, marveč je ukinil razliko med bitjem in njegovo mogočnostjo. Misel je sami sebi svoj lastni predmet, drugega predmeta ni, misel se končuje na svojih lastnih mejah, misel je čista emanenca. Duh ima neomejeno sposobnost, da z resničnostjo sveta ustvarja samega sebe. Kadar idealist govori o resničnem predmetu, se igra s prividom, ker proicira pred sebe svoje lastno bodoče znanje. S tem magičnim obredom se hoče zavarovati proti niču, proti neznanemu, proti nemiru in se odškodovati za nezadoščeno misel. To, kar imenuje predmet, torej ni resničnost, bivajoča izven njega, ki ga kliče in bogati, marveč projekcija njegovega strahu, želje po udobnosti, zadoščenje, ki si ga nudi sam. Po spoznanjih idealizma sploh ni resnice, vse doživljanje je reducirano na monističen krogotok; dejavnost, misli, spontanost in življenje samo ne ustvarjajo transcendentnih likov, nikakih izzivajočih navzočnosti, nikakega absolutnega izbora. Treba le, da misel dobro deluje, da se drži nekih razteznih pravil, da se sklada sama s seboj. »Dana so ji tri pota: samoanaliza, kjer opisna psihologija nadomestuje razsojevalno dejavnost; utilitaristično raziskovanje, ki z uslužnostmi prodira v resničnost bitij; pri močnejših podincih pa nekakšna metafizika intelektualne avanture, kjer se filo-

zofija sicer razbohota, pa kmalu nato umre, ali pa se izroči posvetnim silam, kjer ji v obupu zmanjka hrane.«¹

Kakor je apologetizem povzročil versko farizejstvo, tako je idealizem zarodil kulturno farizejstvo. Njegova ošabnost je brez veličine, tako je prazna ponižnost empirizma in bleda tragika senzualizma. Napetost, osnovni zakon življenja,² je radi idealizma oslabela. Dobe, kjer metafizični dualizem oslabi v monizem, so zato najmanj rodovitne v človeški zgodovini. Človek se v njih izmakne zavestnemu polnemu uresničevanju ter razdrobi v gonsko životarenje, ki je v njem zarodek moderne dvojne morale, tavajočih eksperimentov, ekstremov, posebno pa materializma, ki se je idealizem vanj preobrnil.

Materializem je jasnejši in doslednejši. Samosvest mu je odsev ekonomskih nujnosti. Vsa duhovna aktivnost je subjektivna, brez moči nad resničnostjo, vsota bioloških mitov, ki spremljajo sublimirajoče se gone. Misel je le kompenzacijska dejavnost teoretika, ki ne more dejansko vstopiti v resničnost, pa svojo upornost sprošča z dialektično nasilnostjo svojih zamisli. Materializem ni filozofsko odkritje, marveč zadnja nujnost idealistične zablode. Materialističen zakon o duhu pomeni zadnji korak misli, ki se je sama zapustila, beg v istovetnost, ugotavljanje mej, skrčenje resničnosti v avtomatizme. Truden človek se je ustavil v prijetni in pregledni snovni vzročnosti, njegov neuresničeni in neutelešeni duh ne more voditi snovnosti; tako je sredi obubožanja človekove misli osnovna vzročnost postala najvažnejša iniciativa v moderni zgodovini.

Personalisti zavračajo vsako zamisel sveta, ki hoče človekovo umnost ponižati iz stopnje ustvarjalne dejavnosti na stopnjo zgolj duševnega zrcaljenja, kar delajo idealisti in materialisti. Ravnotako pa zavračajo zamisel sveta, ki umnost omejuje v zgolj orodje, v sredstvo, kar delata pragmatizem in behaviorizem. »Človekova umnost je kakor meč: nobena vrsta spoznavanja se ne more umakniti sporu med osebnostjo in med njeno okolico, sporu med človekom, kakršen je in kakršen bi rad bil... Vsako spoznavanje je že ustvarjanje. Težnja v zgolj opisovanje ali težnja v popolno samoodtrganost ne spadata v spoznavni red, kamoli v spoznavni dej.«³ Nasproti mehanični in gonski dejavnosti, ki temelji na noetiki opisanih sistemov, postavljajo personalisti dejavnost, ki prihaja iz združevanja vseh človekovih sil. To združevanje, ki se vrši v rodovitni notranji razsežnosti, v zvezi z bitnim in dejavnim smotrom, v zvezi s prapočelom, se imenuje duh. Duh je »občevanje vse biti, razumnosti in volje, s počelom ustvarjanja.«⁴ Prava lestvica vrednot jih vede od snovnosti do vitalnosti, od vitalnih vrednot do kulturnih, nad kulturnimi vrednotami pa so vrednote, ki jih človek doživlja v najvišjih in najpopolnejših dejih (v ve-

¹ E. Mounier, Refaire la Renaissance. Esprit 14 Octobre 1932., str. 42.

² Primerjaj knjigo: Rademacher: Religion und Leben.

³ R. Aron et A. Dandieu: La Révolution nécessaire, Grasset, str. 209.

⁴ E. Mounier, Nouvelle Revue Française, Décembre 1932, str. 825.

selju, trpljenju, ljubezni) in ki jih imenujemo duhovne vrednote dobre, pravice, resnice, ljubezni. Ta lestvica se za nekatere tukaj neha, druge pa vodi do bivanja transcendentnega Boga in do krščanskega odreševanja. Duh torej ne biva abstrakten kot sistem, kategorija ali enačba, marveč kot človeška inkarnacija. Duh biva le združen s snovnostjo, kot nova, živa, napeto trajajoča človeška resničnost. Duhovnost je iskanje, srečanje, združevanje, dopolnjevanje, eros bivanja, počelo ustvarjanja. Duh kot načelo je le znamenje, njegova resničnost je v inkarnaciji.

Personalisti polagajo svoj obnovitveni vzvod ravno na to polno ostvarjanje človeške usode, na magično navzočnost ostvarjenega bitja, ki ga imenujejo »najpretresljivejši misterij življenja«. Inkarnirana navzočnost teži v podarjenost. »Ako se ne dajem drugim, ne morem biti navzoč samemu sebi.«⁵ Človekovo je le to, kar drugim podarja.

Ta duhovna razsežnost in ostvarjenost, ta polna človeška resničnost se z drugo besedo imenuje oseba ali persona in tvori ime ter zmisel personalističnih revolucionarjev. Duh je oseba, duhovno je osebno, v tej enačbi leži vsa enostavna moč njihovega gibanja. Brezosebnega duha ni, ni brezosebnega človeškega dogajanja, niti vrednote, niti usode. Oseba je pred dejem, bitje mora biti oseba, ako hoče doseči vsaj najmanjšo resničnost. V svojih »Glavnih točkah« prinaša Esprit sledeča dognanja: Oseba najprej ni istovetna z individujem. Individuj je razširjenost človekovega bitja po snovni resničnosti, njegova razvejanost, njegov zunanji lik. Oseba je več, ker je obvladovanje, izbiranje, oblikovanje, tveganje. Oseba dalje ni istovetna z zavestjo, ki jo človek ima o sebi, kajti v dogajanju duše je mnogo dejev, ki ne morejo priti nikdar neposredno pred oči zavesti. Oseba živi v človeku, kadar on za to niti ne ve. Oseba pa tudi ni to, kar imenujemo osebnost, doseganje posameznega človekovega poslanstva, rezultat vztrajne personalizacije. Oseba je nadzavestna, nadčasovno enotna danost, stalna navzočnost v človeku. Oseba je celoten življenjski prostor človekov, inkarnacija, temeljna resničnost življenja. »Ravnotežje v dolžino, širino in globino; napetost slehernega človeka med tremi duhovnimi razsežnostmi: prva se dviga iz globin in ga uteleša v mesu, druga je naravnana navzgor in ga dviga v univerzalnost, tretja je naravnana v širino in ga vnaša v občestvo. Utelešenje, poslanstvo, občestvo so tri dimenzije osebe. Dejavnost, kontemplacija in občestveno življenje so trije načini osebnega življenja. Oseba oslabi, ako opusti le enega od njih.«⁶

Zato je napačen sleherni red, ki pojmuje osebo kot orodje, kot mehaničen predmet, ali pa ji uničuje in krivi svojstveno osebno poslanstvo ali ji nalaga tuje poslanstvo. Oseba ne sme biti nikdar sredstvo kolektiva ali kake druge osebe. Družba ima dolžnost, da spoštuje

⁵ E. Mounier, *Esprit*, Octobre 1932, str. 45.

⁶ E. Mounier, *Qu'est-ce que le personnalisme*, *Esprit*, Décembre 1934, str. 361.

sleherno osebo in varuje njen prostor ter ozračje, da zamore čim prej in čim svobodneje najti svoje poslanstvo, da more premagati željo po konformizmu in da more stremiti po popolnem dopolnjevanju lastne usode. Družba je po svojih socialnih in ekonomskih organizmih dolžna, da osebi nudi vsa osnovna sredstva, ki so potrebna za razvoj njenega poslanstva, kar dosega posebno v tveganju, kajti oseba ustvarja sama svojo usodo, niti kak človek niti kolektiv ji tega ne moreta nadomestiti. Kapitalizem z raznimi fašističnimi pomlajevanji in boljševisem sta zato naperjena proti osebi ter napačna, da o krivičnosti ne govorimo.

Če je torej oseba odločilna prvina človeške resničnosti, potem je naloga vseh socialnih organizmov, da čim bolj pospešujejo rast posameznih oseb. Človekovo združevanje v socialne organizme pozna mnogo oblik, od brezposelnih družb do osebnega občestva. Kadar so ljudje samo še številčni elementi, igračke konformizma, kadar propadajo pod silo anonimnosti, postanejo masa. Malo više stoji vitalna družba, ki je zvezana z vitalno nujnostjo in ki so njene organizacijske vrednote prijetnost, mir, uspeh, sreča, korist. Nato sledi družba, ki nosi v sebi človeško pametnost in ki temelji na medsebojnem dogovoru. Občestvo pa je tista zadnja združba, ki bi jo lahko imenovali osebno občestvo, osebo oseb. »V popolnem osebnem občestvu se sleherni oseba dopolnjuje s polnostjo neprestano rodovitnega poslanstva, občestvo vseh je torej rezultanta poedinih perzonalizacij⁷, ki se njih resničnosti z nobeno silo, z nobenim vitalnim ali ekonomskim interesom ne dajo zamenjati za mehanična bitja. Toda taka občestva so redka in težko dosegljiva; zato je treba računati s prevarami, razočaranji in mnogimi spori med osebo in družbo. V tem neskladju leži glavna oblika socialnega spora.

IV

Evolucija teži v nepretrganost, v monotonost, o istovetnost, hoče ohranjati brez obogatitve; neprestana evolucija bi končala v ničnosti.⁸ Življenje človekovo potrebuje zato od časa do časa močnih izbruhov, silnih naponov, ki se v njih rodovitno osredotočijo in na novo osvobodijo vsi zmisli življenja. Evolucijskemu toku človeštva, ki stalno pada in vsa stanja nivelira, se zoperstavlja revolucionarni dej, ki loči, dviga, diferencira. Revolucija je najvišja napetost življenja, povratek v bistvo, obogatitev življenja vobče, ne pa samo zgodovinska reakcija. Revolucija nima torej le svojega aktualnega zmisla, kakor to misli večina človeštva, marveč svojo občeveljavno metafiziko. »Kajti niti čas, niti gibanje, niti sila niso iz sebe in za sebe revolucionarni, revolucionarnost je marveč v skrajni napetosti med dinamizmom in

⁷ E. Mounier, Révolution communautaire, Esprit, Janvier 1955, str. 372.

⁸ O. Neumann, Révolution spirituelle, Esprit, št. 6, str. 955. etc.

počivanjem, med gibanjem in redom, med časom in večnostjo.«⁹ Človek je vedno iznova poklican, da izbira; vobče mu je sojeno, da se potrjuje v izbiranju in v izboru. Ta temeljna resnica človeške narave se torej imenuje revolucija: junaška poklicanost, da izberemo ustvarjalno silovitost in z njo odgovarjajoči red.

Vsi znaki kažejo, da bo na svetu moralo kmalu priti do velikih in odločnih družabnih sprememb. Svet je dosegel tako stopnjo nereda in krivice, da ne more več noben iskren nazor odvrčati človeka od revolucije. Vest nam začenja zapovedovati, da spremenimo nečloveški red s popolnim prelomom, kajti čim dalje živimo, tem bolj prihajamo do prepričanja, da je delna rešitev najnevarnejša iluzija. Vsak, ki zavrača revolucijo, sprejme zadovoljno enega najpodlejših in najsramotojših načinov življenja ter postaja sokrivec nereda, kajti dosti nečastneje je živeti v kompromisih, lažeh in trpljenju vsakdanjega življenja, kakor v javnem junaštvu za nov red. V tem zmislu se prebujajo narodi in posamezniki, vsi uvidevajo, da so reformizmi prazni. Zato se že dobrih dvajset let pretresljivo in tragično trudijo, da bi prišli do veljavne sinteze. S krvavimi in nekrvavimi dejanji, z idejno silovitostjo in surovim nasiljem hočejo ubežati kaosu. Ideologije nastopajo in novi sistemi se vsiljujejo, toda niti eden ne more zadovoljiti človeka. Vsa revolucionarna stremjenja, marksistična in fašistična so izšla iz Heglovega idealizma, kjer se je enostavno, homogeno vesolje razvilo v nadindividualne kolektive z edino družabno problematiko. Zato hočejo vse te revolucije biti le družabne, institucionalne, ker se opirajo ali na razred ali na narod, poudarjajoč ekonomski ali rasni determinizem. Marksizem ima monistično dogmatiko in do podrobnosti izdelano tehniko svojih sredstev, poleg tega pa močno disciplino, ki je vezana na tostransko eshatologijo, vendar ne more razodeti vse resnice in pravice. Vzrok je njegova miselna ožina, ki pozna le snovno določenost, ne pa večne zakonitosti človeške vesti in celotne vrednosti človeškega bitja. Marksizem zanika duha in postavlja revolucijo zgolj v snovno odvisnost, oseba mu je le sredstvo, ne pa smoter. Človekova vloga v življenju pa se ne sestoji samo iz socialne funkcije, ali iz produktivne koristnosti niti iz bioloških dejstev. Zato revolucija ne leži le v katastrofalnih dogodkih, niti odvisnosti od dejstev, niti v eksplozivnosti človeških nagonov. Človek je oseba, njegova revolucija mora biti osebnodejavna. Vsi veliki revolucionarji od Proudhona do Bakunina so bili branilci osebne usode pred abstraktno.

Mladim francoskim personalistom, ki stojijo na stališču integralne človekove usode, se torej zdijo napačna vsa dosedanja revolucionarna stremjenja. Posebno marksizem se jim razodeva kot nevarna mistika uspeha, kot slep fatalizem in historični pragmatizem. S Proudhonom vred zavračajo trofazno dialektiko in prihajanje zaporednih sintez ter vsako mehanično rešitev duhovnega in vitalnega problema. Tiranstvo

⁹ Ibid.

nove snovnosti jim ni nič boljše od dosedanjega nereda. Materializem hoče ustvariti svet, kjer ne vemo kam z osebnimi deji, ki so trajno in zmiselno ustvarjalni. Človeški duh edino z njimi razdira determinističen ustroj sami sebi prepuščene snovnosti. Ker se hrani revolucija iz celotne človeške pomembnosti, je materializem protiustvarjalen. Materializem je katastrofalen, ne pa revolucionaren. »Materializem je opij revolucije.«¹⁰

Prava revolucija je pretvorba razmer in človeka, obojega. Prava revolucija je projekcija osebnega konflikta. Kdor jo imenuje duhovno revolucijo, — kajti videli smo, da je pojem duha zvezan s pojmom osebe — nikakor ne meša moralnih in političnozgodovinskih dejstev. Duhovna ali osebna revolucija ni rafiniran način, ki bi z njim ubežali snovni odgovornosti, kakor mislijo marksisti, temveč je še težji način, ker pomeni neizprosen boj slehernemu nauku, ki zadržuje polno inkarnacijo človeškega bistva. Revolucija je okrepitev in razvijanje človeka iz vseh njegovih korenin. Vsak revolucionaren dej je osredotočenje vseh človekovih sil, je enotna sila vsega človekovega bitja, njene dejavnosti, zunanji sunek in notranje pretresenje. Revolucija je personalna; kakor sta si duh in revolucija podobna že po zunanji silovitosti, tako sta notranje združena v dejavnosti človeške osebe. Stvariteljska dejavnost revolucije leži le v spontanem in notranjem dinamizmu osebnih dejev. Kakor leži rodovitnost sveta v neznankah, tako leži rodovitnost revolucije (in ne mehanične katastrofe) v nemehanični prvini človeške osebe, ki je v dobrem pomenu anarhična, to je taka, ki ni podvržena zgolj reproduktivnemu, živalskogonskemu redu, marveč stremi po vedno novi človeški usodi, ki jo dosega z individualnim tveganjem. »Človeška družba je zgrajena na tej stvariteljski silnosti, ki je istočasno spočela osebno zavest in družabni red. V tem zmislu je revolucija, potrebna borba med osebnostjo in družbo, človek sam.«¹¹ Odločilno dejstvo revolucionarnega razvoja je torej oseba; kdor vrednost osebe zanika, razorožuje revolucijo. Če pa je oseba odločilna prvina človeške resničnosti, je prazna vsaka revolucija, ki se pripravlja na protiosebnih nagibih. Slehera revolucija je dejavnost oseb, je mistična zadeva, zaposlitev vsega človeka.

Personalistični nazor je edini zmožen, da zgradi kulturen, gospodarski in družaben red, ki mu je smoter razvijanje ter dopolnjevanje človeških oseb in ki ga prepaja osebno tveganje. Ta nazor privzema omenjeno metafiziko revolucije ter pripravlja veliko časovno revolucijo današnjih dni, ki naj ne bo samo družabna, ampak vesoljno človeška. Zato se njegova bojna črta širi proti kapitalizmu, fašizmu, proti ostanom mednarodnega liberalizma, proti marksističnemu materializmu, proti idealizmu in vsem mehanizmom. Personalistična revolucija ne rešuje razreda ali stanu, ne konzumenta in ne producenta, marveč celega človeka, vse ljudi, človeka vobče.

¹⁰ D. de Rougemont, Nouvelle Revue Française, 1952, Décembre, str. 842.

¹¹ R. Aron et A. Dandieu: Le Révolution nécessaire, str. 9.

Tak preokret mora biti zavestno in premišljeno dejanje. Voditi ga mora skupina ljudi, ki so se idejno dobro oborožili in ki so svoj nauk zadostno uresničili v življenju. Ta četa mora prevesti sodobna razumska spoznanja v jezik množic, proučiti sredstva organske rasti in organizacije mas, pomagati članom pri razvoju notranjega življenja, ki je potrebno za uspešno dejavnost, posebno za zmožnost pričevanja, doslednosti in zvestobe. Predvsem pa si mora pripraviti tako dejavno tehniko, ki je v skladju z miselnostjo. Zato je najvažnejše vprašanje sredstev.

Prvo sredstvo je duhovna moč, silovitost prepričanja. Svet novih misli je treba ljudem približati kot jasno in enostavno duhovno silnost, ki je zasidrana na dnu borčevega bitja in z njim neločljivo zvezana. Za vsemi idejami mora stati vseobsegajoča moč vere, strašna in ponižna človeška zvestoba. Dokaz se ne podira z dokazom, marveč z zgle-dom. Tu se posebno vidi, da je treba v personalističnem preobratu čimveč osebnosti. Edino v skladju osebne duhovnosti in dejavnosti, v nepretrganem ustvarjanju je zmisel in potreba preobrata. Ta nad-osebna doslednost bo vodila »v red svetega uboštva in premagala vse revolucije, potem ko jih bo brez odloga izvršila.«¹² Prvo sredstvo je torej močno osebno prepričanje, živ zgled, prepojena z eshatologijo bodočnosti, ki najdeta zaposlitve v neprestanem vsakdanjem delu.

To vsakdanje delo nekateri že dolgo izvršujejo. Novi red razvijajo organsko v območju starega reda: z združništvom, z brezobrestnim posojilom, s korporacijami, ki naj polagoma rastejo in s svojo rastjo raznesejo staro ogrodje. Toda ta način je kljub junaškemu pričevanju nezadosten, ker ni niti dovolj hiter, niti ne zaseže množic, posebno pa, ker je preslab, da bi mogel podreti celo vrsto mehanizmov, ki se sami od sebe nikdar ne zrušijo (bankarstvo, industrijski kapitalizem, tisk itd.).

Zato je treba seči tudi po snovni sili. Vendar »si bo nova revolucija morala ustvariti novo mišljenje o sili. Gre za bistveno stvar, ki njene pomembnosti ne moremo omejiti zgolj na taktiko, marveč ki v resnici zadeva najgloblje, namreč duševne korenine slehernega takega gibanja. Z njo moremo razlikovati pravega revolucionarja, ki ga prepajata duhovna in ustvarjalna sila, od surovega nepristneža.«¹³ Personalistična revolucija mora nasilje skušati nevtralizirati, ne samo iz človekoljubnega ozira, marveč predvsem iz miselnega stališča, ker nasilje navadno sovпада z zadnjimi sunki starega reda. Nasilje je v skrajnem primeru sicer treba dopustiti, vendar pa pomeni premajhno pripravljenost, premajhno voljo in vero.

Na vprašanje sile si krščanski personalisti dajejo še posebno zanimiv odgovor. »Pritisk dejstev ima za nas samo tale zmisel: Kadar omejuje in oži človekovo osebo in ji vzbuja neprijeten občutek, sili najpazljivejše, da doživijo duhovno nujnost spremembe... Nasilje

¹² D. de Rougemont, *Nouvelle Revue Française*, 1932, Décembre, str. 845.

¹³ R. Aron et. A. Dandieu: *Le Révolution nécessaire*, Uvod str. IX.

snovi teži na duha, uspešno odgovarjati moremo torej le na ravnini dejstev. To se pravi, da bomo morali biti nekoč pripravljeni na to, da bomo vrednote, ki jim služimo, znali uveljaviti.¹⁴ Kako in kdaj? Upravičenost družabne revolucije katoliška teologija opredeljuje s sledečimi pogoji: nasilje mora biti veliko; poskusiti treba prej vsa sredstva mirnega odpora; nasilje morajo izpričati modri in pošteni ljudje; mora biti upanje na uspeh preokreta; mora biti upanje, da posledice odpora ne bodo hujše od prejšnjega nasilja.

Ko mladi krščanski uporniki premišljajo o vseh teh pogojih, si odgovarjajo približno takole: Teologija govori o človeškem nasprotniku, ki nastopa iz oči v oči, mi pa imamo opravka z nečloveškim nasprotnikom, s slepo, anonimno, demonsko silo, z Leviatanom, ki si zaslužuje svet. Vse to danes ni vprašanje opravičevanja, marveč dolžnosti. Poleg tega pa smo vsi tako zaslepljeni z modernim ritmom, da ne razlikujemo, da so današnja stanja vsaj toliko nasilna, kakor revolucionarna dejanja; tej dolžnosti se ne sme odreči niti tisti kristjan, ki radi duhovne koristi sicer radovoljno prenaša trpljenje, zakaj socialnega trpljenja ne smemo več smatrati za individualno preizkušnjo.

Mlade francoske kristjane, pripadnike gibanja vznemirjajo še globlje resničnosti. Personalistična revolucija ne more najti svojega zadnjega smotra v revoluciji sami, marveč terja od svojih pripadnikov junaštva v imenu osebnostne ideje, ki nima veljave mita in ki mase le težko spoznajo njeno vzvišenost nad življenjem. Zato pa je ta ideja izredno krščanska. Saj je krščanstvo vrelec vsake prave revolucije, kakor je tudi samo ena izmed zgodovinskih revolucij. Vsaka, tudi navidez protikrščanska revolucija črpa iz njega, od jakobinske do boljševiške. Prelom med krščanstvom in pomeščanjenim svetom bo najnujnejše in najpomembnejše dejanje bodočega preokreta. Zgodilo se bo le v teženju po najvišjem smotru, ki ga more kristjan v to voljo položiti, v teženju po svetosti. »Ali ni že čas, da stopi svetost s posvečenega neba, kamor so jo pripela štiri stoletja baročnega duha, med zadeve prosvetnega sveta in kulturo in da preustvarja družabni red...?«¹⁵ Žalostno je samo, da krščanski svet ni pripravljen na to silno apostolsko dejanje. Zbiranje sedanjih duhovnih sil za tak preboj nikakor ne zadostuje. To so uvideli predvsem mladi katoliški pokretniki v Belgiji,¹⁶ ki so izstopili iz vseh katoliških gibanj in organizacij in so zbiranje začeli iznova. Njim kakor tudi mladim Francozom leži vprašanje preobrata v vprašanju notranje prepričane resnice.

¹⁴ Daniel-Rops, *Eléments de notre Destin*, Edition Speo, str. 122.

¹⁵ J. Maritain, *Du régime temporel et de la liberté*, str. 237. Sploh se ta veliki vodja francoskega kulturnega katolicizma bliža personalni revoluciji. Glej njegov članek »L'idéal historique d'une nouvelle chrétienté« v *La Revue Intellectuelle* od 25. I. 1935, str. 181—235 in njegovo sodelovanje v reviji »Esprit«.

¹⁶ Med njimi že omenjeni Raymond de Becker, ki je osnoval gibanje »Communauté«.

S kako jasnostjo in ognjevitostjo prodira ta misel med mlade katolike, pa se najbolj vidi iz besed urednika »Esprit« Emanuela Mounier-ja, ki jih je govoril spomladi 1933 na zboru v Parizu. Ker v njih na kratko povzema vso problematiko personalne revolucije, jih v glavnem navajam:

»V dvojnem zmislu ne moremo biti revolucionarji:

Ako je revolucija zamišljena kot dialektična nujnost ali kot romantično razpoloženje, ki periodično ne ruši samo upostavljenega reda, marveč najbistvenejšo zgodovino, tako da zagradi človeka, njegove ustanove, njegov duhovni in notranji svet ter ga vsega prevrne vznak, potem je to zgolj snovno in plitvo pojmovanje revolucije. Proti tej zgodovinski silnosti, ki naj leži v stvari sami, postavljamo človekovo svobodo, ki naj neprestano upostavlja zveznost med sunki in prekinjanji snovne zgodovine. Zgodovinski materializem je psihologija nečlovečanskih epoh. Ako pa je revolucija neke vrste mit, ideološko verovanje v trajanje, ki se zapleta v vozlih, verovanje v najvišje točke zgodovine, ki se proti njim dviga nepretrgan napredek človeštva in ki pomenijo dobo neomejene svobode, potem odgovarjamo, da je svoboda v človeku samem. Celo v najhujših trenutkih nasilja so v njem prečudno zadostni viri svobode, mislimo, da bodo to precej pokazali dogodki bodočih let. Toda v človeku je tudi zlo, ki se potaji, saj je bistven del mesa. Zgodovina človekova ni črnobela napisana geometrija, marveč neprestana menjava luči in senc. Senca pada tja do konca zgodovine.

Zato pa smo revolucionarji v dvojnem drugem zmislu:

Revolucionarji smo, dokler bo trajalo človeštvo, ker je življenje duha premagovanje naše lenobe, ker se moramo ob vsakem koraku otresati svoje in družabne uspavanosti, ker se moramo prilagojevati novim resnicam in se razširjati v povečanem življenjskem krogu. Revolucionarji pa smo tudi zato, ker je gniloba modernega sveta že tako velika in popolna, da je potrebno, da se zruši vsa stavba, predno poženejo nove mladike. Mladi kristjani poleg tega črpajo svojo revolucionarno gorečnost še iz dolžnosti po popolnosti in iz besed o božjem kraljestvu, ki silo trpi.«¹⁷

V

Na kapitalizem gledajo personalisti tehnično in moralno. Tam, kjer bi kapitalizem vzdržal pred etiko, sodita tehnika in izkustvo, da se ruši sam iz sebe. V sebi ima napačni metafizični princip liberalnega optimizma, da sami sebi prepuščena človeška svoboda ustvarja harmonijo. Izkušnja pa pravi, da svoboda brez discipline rodi determinizem zla, tako da močnejši izrabljajo in stiskajo slabše. Odtod kapitalistična socialna morala, ki je njeno prvo načelo primat produkcije, da gospodarstvo ne služi človeku, ampak človek gospodarstvu.

¹⁷ Esprit, Avril 1933, str. 138.

Ta preobrnitev se stopnjuje v primatu denarja, da denar ne služi gospodarstvu in delu, ampak gospodarstvo in delo denarju, kar se najjasneje vidi v premoči kapitala nad delom. Denarna špekulacija vodi človeka v svet mehničnega demonizma, kjer vlada primat dobička. Denarni nagib je edini nagib gospodarskega življenja. Kapitalistični dobiček ni navadno plačilo za opravljen posel, marveč čim večji denar, ki si ga pridobim s čim manjšim delom, ki ga ne urejajo potrebe, ampak ki jih obratno on razširja v neskončnost. Kapitalizem ubija človeške vrednote, od ljubezni do dela in snovi, od čuta za socialno pomoč in občestvo do poetičnega okušanja sveta in do notranjega življenja. Človek je vklenjen v mehanizme, v samorodnost denarja in v organizirano zatiranje človeka.

Dolžnost je torej najti načela in ogrodja nove nekapitalistične družbe, ki je različna tudi od materialistične zamisli marksizma. V glavnem ne manjkajo gospodarska sredstva, pač pa ustanove, ki bi zavarovale človekovo razvijanje. Najprej je torej treba zavarovati človekovo svobodo z novimi družabnimi zgradbami. Potem mora ekonomska dejavnost zadostiti minimu človeškega blagostanja in varnosti, kar je potrebno tudi za razvijanje notranjega življenja, v splošnem pa se mora podrediti etiki človeških potreb, ki so dvojne: potrebe uživanja in potrebe ustvarjanja. Prve mora omejevati načelo enostavnosti, druge pa morala in personalizacija. Izvor blagostanja je v delu, kapital ima pravico do obstoja, ako je izšel iz dela in sodeluje pri delu, nima pa pravice, ako je izšel iz oderuštva in se množi brez dela. Temu primatu dela nad kapitalom se pridružuje primat socialne uslužnosti nad dobičkom. Slehern kapitalističen dobiček je protizakonit, pravičen dobiček, someren delu, pa se mora podrediti človeškemu smotrom. V taki novi družbi, ki bi odpravila nered in nasilje, se bo vezalo zasebno, javno, notranje in poklicno življenje.

V decentralizirani in uravnoveženi družbi bo vladala personalistična ideja smotra in dejavnosti. Družba ne bo personalistična samo po smotru, ki gre za svobodnim razvojem osebne usode vseh ljudi, marveč po temeljnem pojmovanju človekove dejavnosti. Vsak človeški dej je treba videti in upoštevati v njegovi celotnosti, ne samo v kolikostnem, ampak tudi v kakovostnem obsegu. Materializem je človekovo dejavnost znižal na statično in abstraktno obliko, ker je povzročil, da si je privzela preračunanost in ubilo tveganost. Sleherni dej sestoji iz snovnih in osebnih dejstev, ki se v njih nahajajo duhovne prvine. Tako leže v delu poleg izračunljivih ekonomskih prvin iracionalne prvine osebnega izživljanja, postavim sproščevanje, veselje itd. Tako v gospodarskem zakonu ponudbe in povpraševanja ter sleherne zamenjave ni samo gola zunanja tehnika, marveč udeleževanje osebno-duhovnih dejstev. Podobno produkcija ni zgolj dejstvo organizacije in kredit ni samo aritmetična vrednost. Kakor sploh dejavnost, je tudi gospodarska dejavnost del osebnega življenja, torej neločljivo spojena z usodno nepreračunljivostjo.

Vendar pa je izven osebno ustvarjalnega dela še nek način brezosebnega dela, ki se radi tehničnega napredka in splošnega blagostanja more in mora odtegniti življenju in podrediti zgolj načelu racionalizacije. Skoraj vsaka človeška dejavnost ima dve ravnini, kolikostno in kakovostno; tako se indiferentno delo v svrhu večje produkcije lahko razširja avtomatično, kakovostno in stvariteljsko delo pa ostane osebnoobčestveno. Način upravljanja dobrin ne bo torej niti popolna komunističen niti popolnoma svoboden. »V gospodarstvu, ki bo načrtno in vòdeno, se bo racionalizacija izvajala tako, da bo korist ne samo od maksima gospodarskih sil, ampak tudi od maksima pravične razdelitve. Na drugi strani te meje pa bo treba ustvariti obliko decentraliziranega gospodarstva, kjer osebno tveganje ne bo moglo ogroziti družbe, marveč bo celo prebudilo njen stvariteljski značaj.«¹⁸ V racionaliziranem gospodarstvu bo treba kolektivizirati sile, ki bi prepovedale špekulacijo, obvladovale obvezno socialno delo in statistično vodile produkcijo. Osrednji organizem bi edini razpolagal s kreditom, izmenjava bi se vršila brezosebno, denar bi bil le enostaven znak. Vsa dejavnost komuniziranega gospodarstva bi bila kolikostna, kakor bi dejavnost osebnega gospodarstva bila kakovostna. V obseg drugega bi pripadlo vse, kar nosi značaj osebne iznajdljivosti, kar je korporacijsko in sindikalno v nasprotju do države, lokalno in kulturno v nasprotju do centralizma. V tem zmislu je ta gospodarski sistem sinteza, doslednost dualističnega nazora. »Že Jaurès je zaslutil, da se Marx in Proudhon prej dopolnjujeta kakor nasprotujeta. Obrazec prvega se uveljavlja na tej strani, obrazec drugega pa na drugi strani meje, ki deli aritmetično področje od duhovnega. Marksistični obrazec se nanaša na področje racionaliziranega gospodarstva, proudhonistični obrazec pa na področje ustvarjanja in usodne nepreračunljivosti.«¹⁹

Do novega reda hočejo personalisti priti po določenem načrtu. Najprej je treba odpraviti sleherno rodovitnost denarja, predvsem obrestno posojanje in rente ter prepovedati špekuliranje. Borze naj postanejo le regulatorji, kredit se mora urediti kolektivno, po novih organizmih. Tako hočejo privedi kapital nazaj v njegove vire, da bi sovpadel z delom in odgovornostjo na eni ter s potrebami na drugi strani. Najtežja naloga bo v določevanju oblik, ki naj v njih človek živi kot osebni lastnik, podjetnik in nosilec vsega gospodarstva. Upostaviti se mora nova demokracija, ki ne bo več parlamentarna in kolikostna, marveč funkcijska in organična, temeljiti mora na osebni odgovornosti, ki je prava protisila avtoritete. Personalisti bodo izročili mnogo oblasti organiziranim ekonomskim družbam, one bodo sestavile in štitele neki kánon potreb, ki bo usmerjal gospodarstvo.

Že omenjena »Troisième force« je s svojimi studijskimi krožki v dveh letih do podrobnosti izdelala gospodarski red nove družbe. »Novi

¹⁸ R. Aron et A. Dandieu: *La Révolution nécessaire*, str. 144.

¹⁹ *Ibid.* str. 145.

ekonomski red«, ki so njegova glavna dejstva že zgoraj omenjena, obsega 16 poglavij. Najprej določa ekonomsko oblast in njenega nosilca, Osrednji načrtni odbor, potem ugotavlja glavna ekonomska načela, finančno preureditev, kredit in špekulacijo, socializacijo bank, čekovno kodifikacijo denarja, mednarodna plačevanja, denarno-socialne reforme in zavarovanja. Nato pa govori o svobodnih poklicih, o zadrugah, o kolektivizaciji, o sindikalni in statistični organizaciji ter o produkcijski politiki. Razen tega načrta obstojajo še razne variante, posebno ona, ki jo je izdelal »L'Ordre nouveau«. Belgijski personalisti pa se približujejo načrtu Hendrika de Mana,²⁰ ki ima to posebnost, da daje prednost socializaciji finančnega kapitala pred socializacijo industrijske produkcije in s tem meri na dva največja sovraga, na rodovitnost denarja in primat dobička.

Vprašanje je le, kako bo gibanje premagalo statolatrijo. Praktični zgledi Evrope namreč kažejo, da je strah pred etatizmom upravičen, saj se celo boljševizem spreminja vanj. Sleherni materializem, bodisi kapitalistični bodisi proletarski, se na koncu koncev mora opreti zgolj na brezosebne sile. Na drugi strani pa so nacionalnoavtoritativne države maska internacionalnega kapitalizma. To se vidi med drugim tudi iz dejstva, da nacionalistična država gleda na človeka kolikostno, vidi ga kot abstraktno bitje, kot številko, vojaka, davkoplačevalca, včasih tudi kot volilni rekvizit. Z upravno, finančno, vojaško, policijsko in prosvetno centralizacijo je spremenila narod v enolično ozemlje, ki najbolj prija mednarodnemu kapitalizmu.

V novi družbi, ki se bo zgradila na osebni pomembnosti slehernega človeka in ji služila, bo tudi država morala videti človeka v trojnem osredju rodu, družine in stanu. Velikega pomena bo pokrajina, zemlja s svojim fizičnim in duhovnim obrazom, ki najnaravneje vzbuja in hrani zavest poedinca, kajti v njenem naravnem ozračju se nagonsko razvijajo prve oblike občestva in družbe. V lokalni domovini se najprisrčneje vežeta individualna in občestvena usoda. Tam postane človek močan, da prevzame nase potreben družaben spor med domačijo in svetom ali vobče med evolutivnim narodom in nasilnim preokretom.

VI

Ako na kratko povzamemo pomembnost gibanja, ugotovimo sledeče:

Personalizem, porojen iz univerzalno dualističnega počela in nasičen z vso časovno aktualnostjo, se ne uveljavlja samo kot duhovna sila proti materializmu, marveč kot revolucionarna družabna volja, ki ni optimistična kakor kapitalizem, niti pesimistična, kakor marksizem, marveč realistična, ker ne predstavlja ekstrema, ampak sintezo.

²⁰ Hendrik de Man je v zadnjem belgijskem kabinetu postal minister za delo, s čimer je njegov načrt postal še aktualnejši.

Glavni načeli sta: prvič načelo celotnosti človeških pojavov, predvsem socialnih, po katerem ni več mogoče deliti duše od telesa, duha od snovi, ekonomske vrednosti od psihološke; drugo načelo je načelo napetosti, ki vlada v življenju in posebej v človeški družbi in ki vršiči v teološkem pojmu o neodrešenosti. Tako je v družbi napetost med splošnim človekom in med individualnim (rasnim, lokalnim, kulturnim) človekom, oziroma med danim človekom in med idealnim človekom.

Iz obeh načel izhaja metoda, »ki se imenuje dihotomična metoda in ki naj nadomesti v opazovanju pojavov človeškega reda i kartezijsko i dialektično metodo... (Ta metoda) misli, da je človeška družba napetost in da se mora človek s svojo stvariteljsko dejavnostjo neprestano boriti proti nevarnosti kristalizacije, proti mrtvi teži družabnih zgradb, ki si jih je sicer zgradil, pa jih mora prerasti... (Kajti) največja nevarnost, ki ji je človeštvo izpostavljeno, je v zamenjavanju sredstev za smoter, v mnenju, da je v avtomatizmih osvobajanje.«²¹ Dihotomična metoda najjasneje razloži zgodovino idej in tehnike, posebno pa razvoj socialnih odnošajev, ker utelovi n. pr. razredno borbo v dosti širši in globlji proces, kakor dialektični materializem.

Smoter gibanja, ki je obenem njegov življenjski nazor, leži v personalistični ideji, v polnem inkarniranju posameznih človekovih usod in v stalni napetosti osebne dejavnosti. Prvenstvo osebe mora vladati nad vsemi drugimi vrednotami in nujnostmi. Človeška oseba se izpopolnjuje v svobodi, ki zahteva etično in duhovno odgovornost.

Zgodovinsko pomeni personalizem ponovno potrjevanje biti (bit pred dejem), razširitev na univerzalno hierarhijo sveta, posebno pa heroično upostavitve skladnosti bitnosti in dejavnosti (bit je enako dej). Človek se vrača iz abstraktnega življenja v osebno eksistenco, iz kvantitetnega mišljenja v kvalitetno, priznava etični dualizem ter veže imanenco in transcendenco.

Veliko praktično posledico ima način, s katerim gibanje spiritualističnega stališča ne postavlja naravnost v versko območje krščanstva, marveč v personalistično dejavnost, s čimer se izogne kompromitirajoči neposrednosti javne problematike vsebini krščanstva (n. pr. krščanski socializem, katoliški socialisti), — kajti krščanstvo se ne more nikdar naravnost in končno veljavno preložiti v družaben nazor — in ker s tem novim stališčem omogoča sodelovanje vsem nematerialistom, tudi tistim, ki niso kristjani, čeprav gibanje v svojem smotru zaobsega tudi krščansko usmerjenost.

Drugi veliki pomen je v novem personalističnem utemeljevanju revolucionarnega stališča, s čimer so za revolucijo virtualno pridobljeni vsi spiritualisti, ki za njeno nujnost dozda niso mogli najti jasne utemeljitve.

²¹ Aron et Dandieu: *La Révolution nécessaire*, str. 273.

To mišljenje, gledanje in ravnanje ni lastno samo francoskemu duhu. Personalistična revolucija se širi že v Belgiji, v Holandski, v Švici, v Španiji in v latinski Ameriki. Gibanje je občečloveško, mednarodno in po mnogih znakih določeno, da zagrabi tudi slovenski narod, posebno njegovo mladino. Posebno še zato, ker je idejno zamisel personalistične prakse pred leti pri nas popolnoma pravilno občutilo že križarstvo.

LOJZE JOŽE ŽABKAR

BELOKRANJSKA RAPSODIJA

(Prijetelju)

Hej, čul si že, dragi, pesem Belih Kranjic?
Kot mleko razliva se mehka od Kolpe do Smuka,
in vriskanje fantov, ki gredo iz vinskih goric
polni veselja in zdravega smeha in kmečkega solnca na licih.

Hej, čul si že, dragi, o zgodbah revnih oglarjev?
Črni kot divji možje so
in kuhajo oglje pod svetim Frančiškom.
Kočevarji so in po nemško jo rezati znajo.

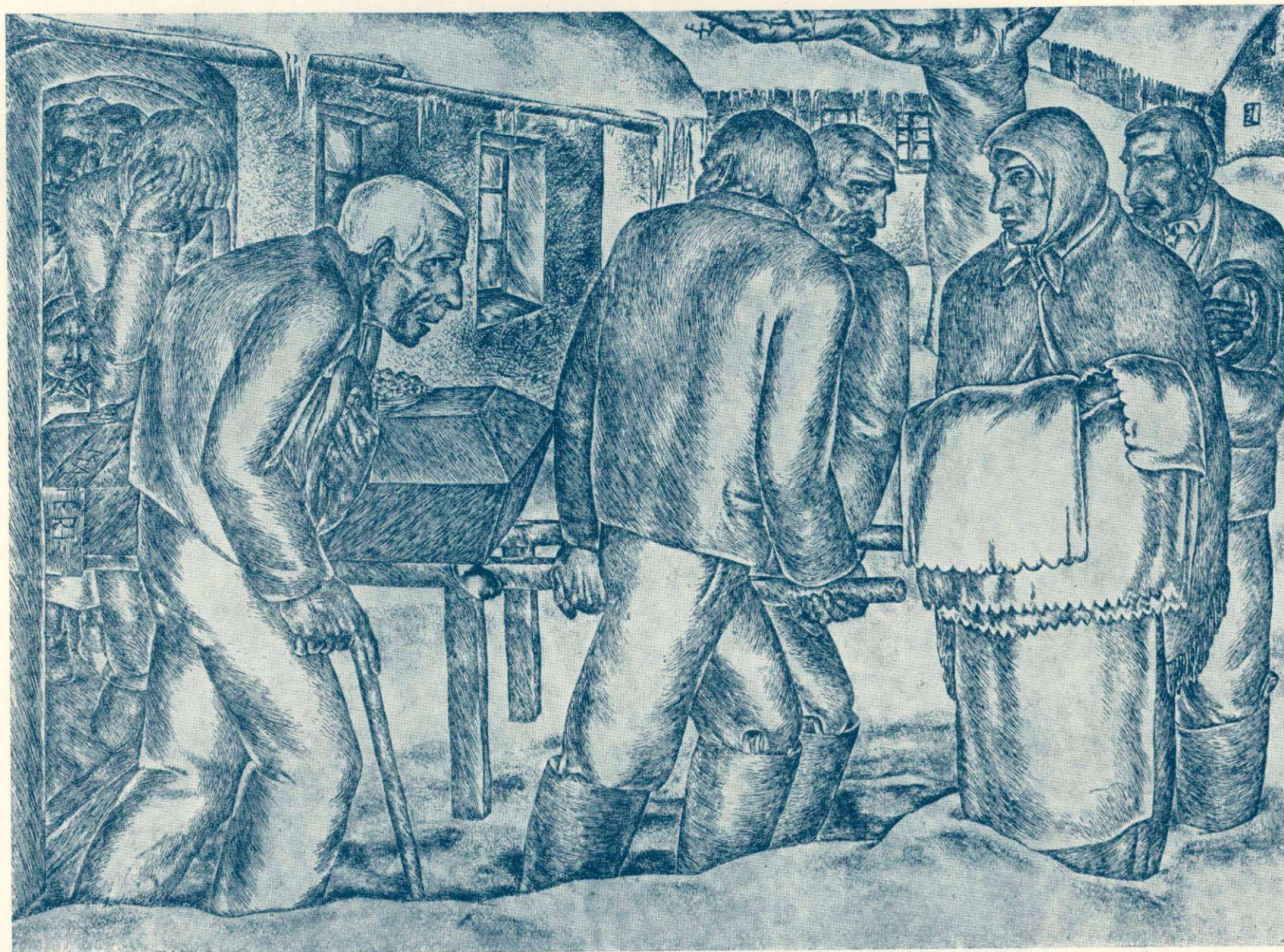
In v Kolpi veslanje kmečko nerodnih čolnarjev,
ki radi bi peska in suhe otave pred jez pripeljali?
In črne cigane, ki tolčejo kamenje s pipico v ustih
in čuvajo steljnikov širne preproge ob cesti v Podzemelj.
Si videl, kako so v šotorih dekleta domača prijazna?

Hej, še se spominjaš na breze, ki v molku bledijo
potnikom trudnim, kot Magdalene v večeru, nasproti?
In ovce pod njimi, kot sneg se jim volna v dragah beli,
in stari pastirji kot matere skrbne nad njimi bedijo.

V Praprothu sanja med drevjem hišica kmečka, domača.
Matere dolgo ni več in vendar mladost je tam tvoja
kot v Črešnjevcu črešnje bogato cvetela.
Pri župniku v Semiču in še v Črnomlju za Lahinjo;
in še na Vinici, kjer je Župančič poet naš slovenski doma;
in na žežlju Marija, kje so spomini na romanje
z materjo v toplem poletju, s čevlji in culico v roki?

SI. 15. TONE KRALJ, LETALSKA ŽALOSTNA MATI

SI. 14. TONE KRALJ, POGREB OČETA (iz cikla »Zemlja«)

V Podzemlju ob Kolpi, v Podbrežju z romantičnim gradom,
 mehko čebljanje peric razigranih na strani hrvaški.
 Potlej v Suhorju: cesta vsa prašna in solnce nad Smukom.
 V Drágomlji vasi, cvetje in pesem in mlado življenje,
 vriskanje, smeh in slovo in novo spet hrepenenje.
 V Komendi v Metliki in romarji beli, Tri fare
 Bogme da niso to bile suhe prevare!

Hej, pa me še nisi pozabil v Središču?
 Letos spet pojdem in pridi in foto s sabo prinesem;
 in slikala bova, veš tiste čarobne solnčne zatone,
 ki upirajo zadnje poglede v Kolpo tik za Metliko;
 Božakovo, Bled belokranjski, romantiko divjo na Krupi,
 žanjice v Gribljah, hrvatske sejmarje v Črnomlju.
 Vse si pričarava spretno na najine plošče čarobne
 in bova dotekla, če Bog da, kulturne junake sodobne — — —

MIRAN JARC

IZ MOJIH VEČERNIC

I

Nocoj je čudno dober večer:
 kdor bi stopil vanj z menoj,
 bi pozabil na stvari
 tega sveta.

Glej jih šest slepih znamenj
 rožnega venca na strmi poti,
 ki že stoletja zamaknjena
 iznad bega časov čakajo:
 kje so ljudje, ki ne boje se
 življenja in smrti.

Po svoje odmolil bi pred znamenji
 v mesečini, ki oklepa ves svet,
 tako so molili davni ljudje,
 nepremakljivi kakor drevesa,

čisti in močni kakor živali
 nosili so v sebi vednost globoko,
 sami sveti trije kralji
 so jim prišli zadnjo uro najaviti.

V zvezde so gledali, kakor da molijo,
 orgle v stari taborski cerkvi
 same od sebe so zabučale,
 pa se ni nihče zgrozil,
 ker so verovali v čudeže.

O, poveljučana zemlja!
 Glej, prav ta trata, kjer se je pasla goved,
 je posvečena, kot da je stopal po njej
 sam Človek božji.

Kdor bi zdaj prišel med nas,
 bi sprejel sveto zahvalo iz nas,
 in bi mu dali »dober večer«.

II

Ne smemo, ne moremo biti sodniki
 to uro, ko je zrak blagoslova poln.
 Krog spečega čebelnjaka se otroci love,
 nekdo odklepa na ribniku čoln,
 na cesti se je ustavil deseti brat
 — obraz mu obroblja rdeča brada —
 v blaženi blaznosti tiho strmi,
 večno uro sliši iz šumenja vej
 in angeli ga spremljajo na potih vseh.

Dajmo mu ležišče, delimo ž njim večerjo.
 Mislimo na desete brate vsega sveta!

Krotkost lije iz trav in od zvezd ...
 Če bi kdo rekel, da se bliža konec sveta,
 bi ga nihče zdaj ne razumel, a vsakdo od nas
 je prazničen, kot da prihaja vanj Bog,

ker ne moremo biti bratom sodniki.

UBOGI ZLODEJ

10.

Prebudil se je, ko je bil že skoraj dan. Najrajši bi bil spal kar naprej, tudi do poldneva, zakaj čutil se je strašno izmučenega. Toda navada zadnjih tednov, vstajati pred zoro, ga je nemilo predramila, da se je stresnil in preplašen odprl oči.

Dvignil se je na peči in zijaje pogledal v okna. Skozi rumene, zamazane šipe je že sijala jutranja zarja. Bil je tako omotičen, da je trajalo nekaj trenutkov, preden se je zavedel, zakaj leži na peči in kaj se je bilo prejšnjega večera zgodilo.

Žena je bila že vstala, ropotala je v veži. Zakaj ga ni poklicala? Morda je mislila, da res ne pojde na delo. Pavlince ni bilo nikjer; dekletce je po navadi dolgo spalo.

Pogledal je nogo, ki mu je bila čez noč zatekla. Koža je bila napeta, rdeča; če se je je dotaknil s prsti, so nastale belkaste lise, ki so se le počasi zopet zalile s krvjo. Vendar je bila ostra bolečina prejšnjega dne nekam zaglušena. Bolelo ga je le, ako je poizkusil pregibati stopalo.

Vedel je, da bo le stežka hodil, toda tedaj mu ni hodilo niti na misel, da bi ostal doma. Ne le zaradi tega, ker je bila sobota in bodo zvečer izplačevali mezde. Bilo mu je, kakor da se boji samega sebe in ne more prenašati ženine navzočnosti. Le prav iz dna duše mu je vstajalo v zavest še nekaj drugega, a bilo je še tako nejasno, da se mu je komaj komaj pobliskavalo v mislih.

Poguznil se je s peči in se stokaje obul. Bolečo nogo je le z največjo muko potisnil v čevelj, ki ga je mogel zavezati le napol.

Rozalka je prišla v sobo in ga začudeno gledala. Poteze na obrazu so ji bile mrzle, težko bi bilo uganiti, ako so izražale kako čuvstvo. Ob spominu, da tisto noč ni ležal pri nji in da se mu nalašč izmika, se je Lukež s srdom ozrl po nji.

»Zakaj me nisi poklicala?« je zakričal.

Tako še nikoli ni zarežal nanjo. Še prejšnji dan bi ne bil mogel spraviti tako srditega glasu iz sebe.

Žena se je zdrznila, kakor da jo je iznenada oblil leden curek vode. Zdelo se je, da mu je hotela odgovoriti, mu vrniti milo za drago. Ko ga je videla tako razsrjenega, s sršečimi očmi kot še nikoli, se ga je zbala.

»Ali res pojdeš na delo?« ga je vprašala skoraj mehko.

»Pojdem«, se je jezno odhrkal. »Daj, hitro!« jo je podvizzal.

Nobene ni rekla, molče se je naglo osuknila, da mu je postavila zajutrek na mizo.

Pojedel je po volčje, zakaj bil je hudo lačen, vzela brašno, nato je opiraje se na palico odšepal.

Izpred hiše se je ozrl preko pobočja, ki se je v rahlih obrisih že prikazovalo iz teme. Ni bilo več videti mežikajočih oči svetilk na stezah, ne blizu ne daleč ni bilo slišati kakega glasu. Danes je bil zadnji. In ljubo mu je bilo, da je sam.

Vreme se je bilo ujužnilo, nebo je bilo prepreženo s tenko plastjo oblakov, zmrzal je popustila, sneg je kopnel, da je žvekalo pod nogami, na potéh so se nabirale luže. Iz nasprotnega hriba se je oglasil čist, jasen glas zvona in prediral poslednje mrakove. In ko so zvonovi utihnili, je nastal v prirodi tak mir, kakor da vse stvari v tesnobi pričakujejo sivega dne, ki je vstajal izza gora.

Lukeževa hoja je bila trda, stopalo se mu skoraj ni pregibalo, ob vsakem koraku je skoraj zastokal od bolečine. Polagoma se mu je noga v sklepu razgibala, čutil je le, kakor da mu je pretesno povezana in se mu kri ne more pretakati po žilah.

Najrajši bi na nič ne bil mislil, ko takrat, ko je bil še deček in se je veselil vsake zvezde na nebu in vsake ptičke na veji. Toda zdaj so mu bile misli zveste tovarišice. In mu iz teh misli še nikoli ni tako jasno vztajala njegova lastna podoba pred oči. Zdelo se mu je, da je stopil iz sebe in ko drug človek stoji pred samim seboj in se ogleduje. Bil je v resnici velik revček. Zasmilil se je samemu sebi, da ga je zapeklo v duši.

Toda tedaj ni mogel misliti nase, da bi ne bil mislil tudi na ženo. Bila je tesno, nerazdružno povezana z njegovim življenjem. Izza vsake predstave se je dvignila njena podoba in rasla skoraj do neba. Gledala ga je z mrzlim izrazom na obrazu in s tistim značilnim, malce zaničljivim nasmehom na licih. V ušesih mu je še vedno zvenel zvok njenih besed, ki mu jih je vrgla prejšnjega dne in so se mu bridko vžgale v dušo.

In kakor da mu je vse to razbistrilo duha in pogled, da je šele tedaj jasno gledal nekatere stvari. Pri tem pa ga je bilo skoraj groza. Obhajala ga je tiha žalost, ki navdá otroka, ko izvé, da ni nikjer devete dežele ne dobrih lepih kraljičev.

Kdaj pa kdaj ga je že prej obšla bežna misel, da je žena res kratke pameti, a jo je odganjal kot nekaj pregrešnega. Toda zdaj, ko je tehtal njeno vedenje in besede, mu je ta zavest bridko jasno in težka ko kamen legala v dušo. Rad bi si jo bil tajil, a si je ni mogel več tajiti.

»Saj je bila dobra«, je pomislil. Obraz se mu je razjasnil, kakor da obuja neke sladke spomine. Da, Rozalka je bila ko podoba, ki se je spačila v božjih rokah, a se je vendar nekako prilegala v okvir tiste samote. Toda zdaj, odkar je bila zdoma, kakor da se je je oprijelo nekaj grdega in se je drži ko ostudna hrasta. Morda govorijo že po vsej vasi, po vseh hišah, kar je on šele zdaj opazil. Ko jo je doma videl tako, kakršna je bila, jo je resnično sovražil. Toda v tistem

trenutku, ko je bil sam in je ostala v mraku za bregom, se mu je iz trezne misli in globokega pogleda zasmilila v dno duše. Ali je mar sama kriva, da je taka? Skoraj milo se mu je storilo. In ker je v svoji preprostosti vselej iskal krivca, je tudi tedaj prišel do edinega zaključka: ljudje! Da, ljudje.

Postal je in se ozrl proti vasi, ki mu je ležala za hrbtom v rebri in je bila že vstala iz jutranjega mraka. Preko vsega pobočja je ležalo pusto jesensko jutro. Levica se mu je stisnila v pest in mu krčevito obvisela ob telesu.

Prešinjala ga je strašna želja, da bi se znesel nad komurkoli, ga s palico pobil na tla. Toda okoli njega so stala le gola zimská drevesa, čijih rogovile so kakor roke molele proti sivemu nebu.

Lukež je zaslišal udarce sekir in bobnenje hlodov, tedaj je pospešil korake. Bil je že nekoliko zamudil. Delavci so se začudili, ko so ga zagledali na stezi.

»Ali boš mogel?« ga je vprašal Matevž.

»Bom že«, je sitno zagodrnjal.

»Ti že veš. Siliti se ti ni treba.«

Pečar mu ni odgovoril. Kazalo je, da je zelo slabe volje in da mu ni do gostih besed, zato so ga pustili pri miru. Menili so, da zaradi bolečine v nogi tako krčevito stiska zobe in molči. Sicer pa se niso menili zanj. Imeli so ga za čudnega, neumljivega človeka; naj je storil karkoli, se mu niso več čudili.

Petru in njemu, obema kruljevčema, je Matevž določil tako delo, da se jima ni bilo treba mnogo prestopati. Stala sta ob ustju riže in zdirala hlod za hlodom, ki so ležali na kupu, da so drčali po mokrem žlebu. Bobneli so čez prepad na drugo stran potoka in se nasipali na ravnico.

Delo se je vršilo s precejšnjo naglico. Razen zateglega hojkanja ni bilo slišati človeškega glasu; neprestano bobnenje in treskanje lesa je napolnjevalo grapo. To je glušilo še šum potoka v globini in krakanje vran, ki so se spustile iz smrekovega gozda na kopna mesta na pobočju.

Nekoliko više, med nizkimi grmi, v katerih je še ležal sneg, je stal Matevž. Vpil je nad delavci, ki so vlačili les in ga puščali ob kupu nad rižo. En hlod se jim je izmuznil iz cempínov in jim zdrknil v prepad. Skoraj bi bilo nekoga potegnilo s seboj.

»Kaj pa delaš!« je jezno vzkliknil Matevž.

»Če bi ne bil šel hlod, bi bil šel jaz«, mu je oni vrgel nazaj.

»Pazi drugič!«

»Pa ti je res huje za tisti panj, ko bi ti bilo zame!«

Delo v strmini je bilo težko, delavci so bili nekoliko razkačeni. Odkar je Matevž skoraj sam vodil delo, ga niso marali. To je jasno čutil. Molčal je in se oddaljil.

Pečar se ni zmenil, kaj se godi okoli njega. Ni se oziral po težkem, sivem dnevu, zaradi njega bi lahko sijalo tudi solnce, ne bi ga videl.

Tudi ni več čutil zamolke bolečine v nogi. Delal je z naglico, s strastjo, še nikoli s tako naglico in strastjo. Ves je gorel, pot mu je stopal na čelo; toda huje kot delo ga je ogrevalo nekaj drugega.

Hotel bi nekaj pozabiti, zamamiti in opijaniti. Nič ni pomagalo. Čim vztrajneje je vihtel roke, tem huje je kipel v svoji notranjosti...

Tedaj ni več mislil nase. Tudi ne na Rozalko in na ostale ljudi. Kakor prejšnjega večera se mu je misel trdovratno zapičila v delovodjo. Podoba tega fanta je vsega napolnila z nevarnim ognjem, ki je sikal in grozil, da vse pokonča. Iz dna duše mu je vstajal grozen srd, bil je podoben srdu norcev, ki ne izbira sredstev. Iz omotice, ki jo je občutil, se mu je kdaj pa kdaj poblisknilo v zavest, tedaj se je stresnil, kakor da se je samega sebe zbal. In ga je iznenada obšel spomin na to, da je bil dvignil kol nad Močilarjem. In kako je bil zažgal gmajno. Toda vse to, kakor da je vrgel v zrak kamen, ki mu je priletel nazaj na glavo. Zdaj je bil boječ ko otrok, ki se je opeknel ob ognju. Ti jasni trenutki mu niso pogasili srda, prebudili so mu prirojeno kmetiško previdnost. Zdelo se mu je, da se z vso silo drži na uzdi, kakor da je konj, ki sili v prepad. Zavrgel je sto misli in ko se mu je duh ustavil pred poslednjo, mu je zvit nasmeh zaigral na ukrivljenih ustnicah.

Roke so mu nekoliko popustile, tedaj ga ni več tako strastno zajemalo delo. Vsakokrat, ko je nov hlod zdrčal navzdol, se je na skrivaj ozrl okoli sebe.

Kje je Frelih? Ni ga še bilo.

Po navadi je prišel od spodaj, po riži. Tega dne ni bilo nobenega glasu iz grape, slišati je bilo le votlo zvoneče udarce hlodov... Morda je prišel po ovinku in mu že stoji za hrbtom. Ne, tudi za hrbtom ga ni bilo.

»Kod hodi?« se je vprašal v mislih. In ga je iznenada videl pred seboj, kako sedi v njegovi hiši in je cvrtje. Rozalka stoji ob njem in se mu prikupno, zaljubljeno nasmiha... Ta predstava ga je navdala s takim nemiro, da mu je glasno zastokalo srce.

11.

Tistega dopoldneva ga dolgo ni bilo. Pečar je že mislil, da ga sploh ne bo. Ko se je pa spodaj iznenada razlegnil zategel brlizg, ga je obšlo neizmerno olajšanje. Pravkar je bil dvignil cempin, da bi ga zapičil v nov hlod, ko so mu zastale roke. Odstopil je za korak in se naslonil na ozadje.

»Hoj!« je zahojkal Matevž.

Bilo je znamenje, da so slišali brlizg in ustavili delo.

Peter je stopil za bližnji grm, ki je vsega zakrival.

Pečar si je popravil ranjeno nogo, s katero je stal tako nerodno, da ga je bolela, nato se ni več premaknil. Gledal je napeto navzdol po riži, ki je delala rahel ovinek in se izgubljala v nižavi. Ko je

sredi nje zagledal človeka, ki je s krempizarji na nogah, opiraje se na okovano palico, nerodno stopal navzgor, se mu je porodil zaničljiv nasmeh na ustnicah. Gosposko fanté v dokolenicah in s klobukom, ki ničemur ni bil podoben, v njegovih očeh res ni mogel zbuditi drugega kot pomilovanje. In vendar se mu ni mogel posmehovati prav od srca. Zdelo se mu je, da je brez moči proti njemu. Prizori prejšnjega dne so mu grenko stopili v zavest in ga navdali z mrzlico. Telo se mu je usločilo in se mu nagnilo naprej, kot da se hoče odtrgati od tal in mu z vso svojo bedno mržnjo pohiteti naproti. Oči so mu sršele, ko da ga hočejo zadeti in raniti do smrti. Iz zavesti, da je oni pri vsej svoji smešnosti močnejši, in da se mu morda prihaja rogat, mu je nora misel, ki je bila pred nekaterimi minutami poslednja, zagorela z novim ognjem. Zagrnila mu je v hipu Freliha, sivi dan, delavce in razum.

Delovodja ni še nikoli tako težko in počasi hodil po riži, bil je videti slabe volje. Kazalo je, da ga vse jezi, mračen dan, rjave lise kopne zemlje, umazani sneg, delavci in vrane na pobočju... Bil je izgubljen dijak in se čutil, kakor da je že zmlada postal žrtev neke zle usode. In ga je vrglo v tiste hribe, med trde ljudi, kjer je v krčmah slaba postrežba in dolgočasje brez vsakršne zabave. Bolj ga je mikala Domenisova žaga v mestu, kjer se je dalo udobno lenuhariti, lahka dekleta, lahkoživi tovariši, debele kvante, kino, svetle kavarne, modne obleke in pisana vrsta pustolovščin. Menda mu je hotel Domenis osladiti tisto samoto, da mu je z mežikajočim pogledom pokazal Rozalko. Če bi bilo to v mestu, bi bil s sramovanjem in gnusom zavrnil tako misel, zdaj jo je brez pomisleka zgrabil z obema rokama. Nudila se mu je razdražljiva sprememba, četudi si je mislil, da se s to pridobitvijo ne bo upal bahati pred tovariši. Lukeža si je previdno ogledal in se mu je zdelo, da ta človek ni takega kova, da bi se mu ga bilo treba bati. Baje so hribovke take, da se na prvi pogled ujamejo na gosposke hlače. Res, ni se motil. Rozalka je hlastnila že po vročem pogledu in po sladki besedi. In bilo mu je nekam plaho pri srcu že v tistem prvem trenutku. Le narahlo ga je obšla slutnja, da hribovskim ženam niti taka zabloda ni samo bežen trenutek. Toda verjel je, da bo Rozalka molčala zaradi moža. Ko je opazil, da nosi svoje čuvstvo na dlani, ga je spreletela mrščavica. Obhajal ga je občutek negotovosti, ko da se mu lomi led pod nogami, hotel se je je otresti, a se ga je oklepala kot robida. Bila je ko iskra v slami, ki grozi s požarom, ako se umakne; ni se je več upal zavrniti. Temu se je pridružilo še spoznanje, da tudi Lukež, katerega je mrzil iz neznanega vzroka, ni tak, kakor si je sprva mislil. Blesk, ki ga je prejšnji dan opazil v njegovih očeh, mu ni obetal nič dobrega; šel mu je do mozga. Zdelo se mu je, kakor da visi nad prepadom. Vso noč se je nemiren premetaval po postelji. Razmišljal je, kako bi se brez škode rešil te ženske, Lukeža in hribov. Ubežal bi bil, a se je bal, da ga bo Domenis pognal na cesto. Najrajši bi ne bil odšel k

delavcem. Le da bi se rešil tesnih občutkov in dolgočasje, se je dvignil na pot.

Čutil je mrzlico, ki mu ni izviralala le iz slabega spanja. Vsak dan ga je bilo sredi riže groza nad prepadom, ki je zijal pod njim. Tistega dne se mu je zdela grapa izredno globoka, globlja kakor prej. Bal se je ozreti navzdol, da bi se mu ne zvrtilo v glavi.

Pogledal je navzgor. Ob riži je videl enega samega človeka, ki je stal rahlo upognjen in grozeče strmel navzdol. Bil je predaleč, da bi ga bil spoznal. Drugi delavci so bili za grmovjem, videl jih je le kot skozi gosto rešetko. Pot se mu je zdela že neznansko dolga, zdelo se mu je, da je tistega dne ne bo konca... Hodil je dalje in gledal predse.

»Hoj—oj!«

To ni bilo navadno hojkanje drvarjev, ki gonijo les, bil je zategel krik, tako pretresljiv, da je šel do mozga.

»Hoj—oj!«

In še. Kakor da hočejo s tem odvrniti nesrečo, a vedo, da je že prepozno in jih je groza.

Frelih se je v trenutku otresel mrzlih občutkov, ki so ga navdajali. Znova je pogledal navzgor. In tedaj mu je po enem samem pogledu postalo jasno, da ima en sam trenutek, v katerem se mora odločiti. Za življenje ali za smrt. Videl je delavce, ki so se prikazali izza grmov, mahali z rokami in vpili. Zaslišal je bobnenje, riža se mu je rahlo tresla pod nogami, izza ovinka se je prikazal hlod in se mu je približeval z vedno večjo naglico.

Zdelo se mu je, da bo pri priči skoprnel od groze. Izgubljal je zavest, toda smrt je stala pred njim tako živo, da so se mu odprle vse potnice, obšla ga je zona in taka zbranost duha, da je presodil sto možnosti, ki naj ga rešijo pogube.

Prepad je bil preglobok. Če bi skočil vanj, bi se gotovo ubil. Odločil se je za dejanje, za katerega bi sicer nikoli ne imel poguma ne moči. Vrgel je palico iz rok, se upognil in se zgrabil za eno podpornih brun, telo mu je zdrknilo čez rob riže in obviselo nad prepadom. V prvem hipu mu je bilo, kot da se mu trgajo roke in že leti navzdol, a je vendar obvisel. Zamižal je, kakor da mu je pri priči umreti, a ne more gledati svojega pogina.

Tedaj je hlod zdrčal nad njim, šinil mimo, njegovo zamolklo bobnenje se je izgubilo v nižini.

Nekaj trenutkov je bilo vse tiho, kakor da priroda prisluškuje grozi. Nato so se oglasili zamolkli klici; oglašali so se od vseh strani in zopet izgubljali. Nekaj je bobnelo od zgoraj po riži. To ni bil les, bili so koraki drvarjev.

Delovodja je odprl oči. Zagledal je prepad, spolzki les, skozi špranje med brun rjave lise pobočja, a nad vsem tem sivo, oblačno nebo. Čutil je, da mu popuščajo roke. Bil je ko vrv, ki se je obra-

bila in se počasi trga. Ni imel več moči, da bi se pognal kvišku. Desna roka mu je našla oporo, napenjal je vse sile, da bi se vzdržal.

Le medli slabotni klici so mu uhajali iz grla.

Tedaj je priteklo nekaj drvarjev. Zgrabili so ga za roke in ga potegnili kvišku. Omotičen se jim je sesedel pred noge. Rdečica mu je izginila z obraza, postal je smrtno bled. Ko mu je znova zaplala kri v lica, je pogledal navzočne z očitajočim, sovražnim pogledom, rekel pa ni nobene.

Delavci so ga gledali s sočutjem, s strahom in z rahlo zavestjo krivde v očeh. Niso vedeli, kdo je to storil, a gotovo eden izmed njih.

Matevž mu je pomagal na noge, ga zgrabil pod pazduho in ga vodil navzgor.

»Sakramensko je to!« se je hudoval. »Kako se je le to zgodilo?«

Frelih je molčal. Šele ko je bil na trdnih tleh in mu je izginil najhujši strah, čeprav se ni še nehal tresti, mu je rdečica ogorčenja planila v obraz.

»Kdo je to storil?« je ostro pogledal po drvarjih.

Delavci, ki so stali okoli njega, so molčali. Tiha nejevolja jim je spreletela obraze. Ali je zdaj čas za jezo in za sodbo? Boga naj zahvali, da je odnesel zdravo kožo. Jezilo jih je, da se repenči nad njimi, zeleni petelin, ki še ni scepil kakega polenca. Ali mu mar ni znano, kako se včasih nad človekom zagonetno in zahrbtno maščujejo mrtve stvari? Tedaj niso več občutili sočutja, tudi ne sokrivde. Pogledi pa so se jim nehote obrnili na Lukeža, in odkrili njihove najtajnejše misli.

Ta je, se je zdelo, stal še vedno na istem mestu kot spočetka, in se opiral na cempin. Le telo se mu ni več upogibalo nekam naprej, ampak mu je bilo vzravnano. V prvem trenutku ga je bilo nenadoma obšlo strmenje in groza, da je bil on prvi, ki je zavpil: »Hoj—oj!« Toda zdaj so mu oči zopet gledale mrzlo, brez sočutja, izzivajoče sovražno. Bile so oči norca, ki je ubil človeka, a se v svoji neprištevitosti komaj zaveda, kaj je storil.

»Kdo je to naredil?«

Frelihov glas je bil grozeč.

»Včasih se les sam zdere«, je omenil nekdo.

»To bi mi radi dopovedali? Kdo je bil ob riži?«

»Peter in Lukež«, je povedal Matevž.

»Jaz sem odlival vodo«, se je branil Peter. »Lukež je bil tu«.

»In kaj če sem bil?« se je počasi in hripavo oglasil Pečar. »Kaj bočeš s tem?« je sklenil, da se bo branil do zadnjega, četudi s cempinom in s sekuro.

Drvarji so se spogledali in molčali. Lukežu ni kazalo ugovarjati. Bali so se ga.

Frelih mu je sršel v oči, ko da mu hoče predreti v dušo. Da, razumel ga je. Tako globoko ga drugi niso mogli razumeti. Obšla ga

je nova groza pred njegovim mrzlim pogledom, a ga je v tistem trenutku navdajal še večji srd.

»Ti si to storil!« je zakričal in skočil proti njemu.

Kazalo je, da ga bo udaril, toda ni se ga dotaknil. Kakor da ga je obšlo malodušje ob Pečarjevi mirnosti, ki se ni premaknil ne trenil z očmi. Zdelo se je, da mož čaka udarca, nato bo planil po njem in ga zdrobil.

»Kaj ste rekli?« je Lukež spregovoril zamolklo. »Ali boste ponovili?«

Frelih ni ponovil. Ni si upal. Vedel je, da je Pečar namerjal storiti zločin. Toda v tistem trenutku bi se ga ne bil več upal obtožiti. Tudi če bi mu bil mogel dokazati, ne. Ne le to. Lukeževe oči so govorile, ga obtoževale; pred to obtožbo je pobledelo tisto, kar se je bilo pravkar zgodilo. Delovodja se je začutil krivega, zbal se ga je. Saj bi bil lahko pričakoval kaj takega. V Pečarjevih očeh je še vedno gorela grožnja.

Frelih je umaknil pogled.

»Pospremite me!« je rekel Matevžu.

Odšel je s tresočimi se nogami in ni se ozrl. Drvarji so s porogljivimi pogledi zrlji za njim.

»Tega ne bo več,« je zinil medlo.

»Nihče ne bo jokal za njim.«

Molk. Nekaj pogledov se je uprlo v Lukeža, ki je strmел nekam v nasprotno pobočje.

»Prav vendar ni bilo.«

»Morda je norec,« si je Močilar opljunil roke.

Znova se je oglasilo delo. Lukež se je upiral z vsemi silami, da ga je Peter stežka dohajal. Divje se mu je pretakalo v srcu. Najrajši bi bil odšel domov. Dogodek mu je pustil čuden, grenek občutek v duši. Toda pri vsem tem so mu Močilarjeve besede o norcu neprestano zvenele v ušesih in mu blodile kri. Ne bi se bil zmenil zanje, ako bi ga ne težila želja, da bi se znesel nad kom.

»Če sem norec,« se je oglasil, ko so že vsi pozabili na to, »vedi, da se norcu še voz izogne na cesti.«

»Jaz se ti prav rad izognem z vozom,« mu je odvrnil Močilar. »Le verjemi.«

Pečar je molčal. Sosedje so ga pogledovali. Kazalo je, da so šele tedaj opazili neko spremembo na njegovem obrazu in v očeh. Kaj mu je? Niso si znali odgovoriti, le slutili so.

LA GIRONDE

VIII. SODNA RAZPRAVA

V enem izmed političnih klubov. Nizka, umazana dvorana je za silo prirejena za sejo. Mnogo ljudstva, ženâ in mladine. Vse živo, nemirno. Jakobinci divje ploskajo Maratu, ki končuje svoj govor.

- Marat:** — — — radi tega, bratje Francozi, maščujte se! Ne verujte solzavim hinavcem, licemernim prijateljem Burbonske zalege. Kri za kri, smrt za smrt! Louis Capet je kriv in mora biti obsojen. Dvignil je meč proti lastnemu narodu — to mu bodi njegova sodba! (*Divje ploskanje. Jakobinci nesejo Marata na ramenih z odra.*)
- Chabot** (*predsednik*): V imenu kluba se zahvaljujem tovarišu Maratu za njegove iskrene in poštene besede. Predlagam, da se njegov govor v celoti objavi v »Père Duchêne-u«, svobodnem glasniku svobodnega naroda! (*Burna pohvala, klici: »Živel Marat!«*)
- Vergniaud** (*v množici*): Dovolj je hujskanja!
- Louvet** (*do njega*): Boš govoril?
- Barbarroux** (*isto*): Tu? V tem brlogu?
- Brissot** (*isto*): Kar daj!
- Lasource** (*isto*): Mislite?
- Vergniaud**: Prosim besede!
- Glasovi**: Kaj? Kdo? Girondisti? Vergniaud? (*Nemir.*)
- Chabot**: Prosim, mir! K besedi se je priglasil tovariš — Vergniaud. Ker je dovoljena svoboda govora, mu dajem besedo. (*Nemir.*)
- Brissot** (*polglasno*): Nesramnost!
- Vergniaud** (*na govornici*): Prijatelji! Porabiti hočem priliko, da Vam poročam o pravdi proti kralju!
- Chabot** (*ostro*): Kralja ni več! Obsojen bo Louis Capet! Opominjam Vas, da ne žalite naroda! (*Ploskanje pri Jakobincih.*)
- Vergniaud** (*mirno*): Kralj bo obsojen, če bo dokazano, da je kriv. Obsojen pa bo bivši kralj, a ne Louis Capet. Prosim, da to vzamete na znanje.
- Chabot**: Dobro. Pojasnilo sprejemem. Nadaljujte!
- Vergniaud**: Meščani! Prišel sem med Vas, da razpravljamo skupaj o stvareh, katere so pri srcu vsem, ki ljubijo narod in Francijo! — Kakor vam je gotovo že znano, bo postopek proti bivšemu kralju v kratkem končan. Ko pade odločitev o krivdi, se bo treba ponovno sporazumeti radi kazni.
- Jakobinci**: Smrt! Smrt!
- Vergniaud** (*mirno*): Kazen določi konvent. Vpraša pa se, ali je predstavništvo naroda, njegovo politično zastopstvo, tudi pristojno kot najvišje sodišče. (*Nemir.*)

- St. Just** (*iz množice*): Čudno je Vaše vprašanje, tovariš Vergniaud. Mar ste pozabili, da je bil že bivši francoski parlament najvišje sodišče Francoske? (*Smeh v dvorani.*)
- Vergniaud**: Ne, St. Just. Ali dovolite: stari parlament je bil samo sodišče, ne zakonodajna oblast. Tu je razlika med njegovo in našo pristojnostjo!
- Louvet**: Tako je! (*Nemir.*)
- Vergniaud**: Če malo premislimo veliko odgovornost, katero nalagamo konventu v primeru smrtne obsodbe, se moramo vprašati, nimamo li še širšega foruma, še večjega sodišča ko konvent? (*Tišina.*)
- St. Just**: Nimamo!
- Vergniaud**: Popolna oblast naroda obsega brezdvomno tudi najvišjo sodno oblast, zlasti v tem primeru, kjer je tožnik in sodnik isti. Mislim, da ne rečem nič nepoštenega, če vas opozorim na to najvišje sodišče, katero je narod vse Francoske. Kaj bi bilo prirodnejše in pravilnejše, kakor da se proti odloku, to je sodbi konventa, narodnega odbora, dovoli obsojenemu priziv na ves narod, na veliki, mogočni francoski narod, ki je v svoji zemlji tudi vrhovni sodnik?
(*Burna pohvala vseh, tudi Jakobinci ploskajo.*)
- St. Just** (*besno*): Kaj slepomišite? Vi hočete samo odlašati!
- Louvet**: Kdo slepomiši tu, St. Just!
- Barbarroux**: Odklanjamo Vašo nelepo sumničenje!
- Lasource**: Pazite, kaj govorite!
- Brissot**: Neverjetno! (*Nemir in medklici.*)
- Chabot**: Prosim, mir!
- Vergniaud** (*hladno*): Tovariš St. Just se ne strinja z mojim predlogom. Misli, da hočem ž njim zavleči obsodbo.
- St. Just**: Da, prepričan sem o tem! (*Nemir.*)
- Vergniaud**: Dovoljujem si pripomniti, da je samo v korist čiste in jasne pravice, da se velike in pomembne pravde vnovič pregledajo. Zakaj zemlja, kjer se ne spoštuje pravica, zemlja, katera ne pozna svobode in enakopravnosti vseh državljanov, se ne sme prištevati v družbo omikanih in kulturnih držav!
(*Hrup v vsej dvorani. Razločujejo se klici: »Živel Vergniaud! Tako je! Ni res! Sramota!«*)
- St. Just**: Tiran ne potrebuje pravic!
- Chabot**: Prosim vzlic opravičenemu razburjenju za mir! (*Hrup poneha.*)
- Vergniaud** (*odločno*): Prepričan sem, da bo veliki francoski narod ogorčeno odklonil izjavo tovariša St. Justa. Po naši ustavi smo vsi, brez izjeme, enaki pred zakoni, ki ne poznajo izjeme. Bivši kralj, sedaj državljan kakor mi vsi, ima zato pravico do varstva zakonov! (*Hrup.*)

St. Just: Fino je Vaše tkanje, Girondisti, priznam. Ali to pot nas ne boste premotili. Kri nedolžnih žrtev vpije do neba in njihova nema obtožba je močnejša, kakor vaši pravniški pomisleki! (*Burna pohvala.*)

Lasource: A kri onih, ki so padli ob septembrskih umorih? (*Divji hrup.*)
Jakobinci (z dvignjenimi sabljami in bodali prete Lasource-u, okoli katedrega se zbirajo pristaši Gironde. Klici: »Fej! Sramota! Ven z Girondisti!«).

Vergniaud: Mislim...

Chabot: Nimate več besede! Dosti smo slišali Vaših spletk. (*Burna pohvala.*)

Louvet: Sramota!

Brissot: Mar je to dostojanstvo zbora?!

Barbarroux: Tak predsednik! (*Hrup.*)

Chabot: Mir! Opominjam tovariše, da ne napadajo predsednikovih odločb!

Jakobinec (z vhoda): Robespierre!

Množica: Živel Robespierre! Oče naroda!

Robespierre (skozi vrata): Živeli prijatelji! Dober večer, tovariši iz Gironde!

Vergniaud: Dober večer, Robespierre. Kaj prinašate novega?

Robespierre: Vas zanima? Kmalu boste slišali. Vendar bi Vam svetoval, da se rajši prej odstranite!

Vergniaud (ponosno): Zakaj?

Robespierre (sladko): Ker bi bili Vi in Vaši tovariši morda izročeni studu naroda?

Louvet: Studu naroda?!

Barbarroux: Gonite nas?!

Robespierre: Nikakor ne. To je bil le prijateljski nasvet. Ker ga nočete poslušati, odgovarjate samo za posledice. (*Glasno.*)
 Tovariš predsednik!

Chabot: Imate besedo, Robespierre! (*Ploskanje.*)

Robespierre: Tovariši! Bratje! Prihajam med vas, kjer je dom mojega srca, kjer je hram mojega veselja. Prihajam danes nevesel, otožen, potrč in obupan. Strašna nezvestoba je zadela francoski narod, nesrečna usoda je udarila njegovo zemljo. Vrhovni poveljnik naše vojske, slavni in opevani Dumouriez je — izdajavec... Da, bratje, z žalostjo ponavljam to težko besedo: izdajavec! Zapustil je svoje mesto ter pobegnil k sovragom! (*Nemir!*) Umiri se, ubogi moj narod, to še ni vse. Nisi še izpil svoje grenke kupe do dna...

Louvet: Nekaj pripravlja...

Barbarroux: Pes!

Robespierre: Srce se mi krči, da moram danes javno obtožiti izdajstva može, ki so vodili tako dolgo tvojo usodo, narod moj. Oni, ki so stali na krmilu naše narodne ladje, oni, ki so bili

deležni tvoje hvale in tvojega navdušenja — oni so te izdali! S peklenko zlobo so pripravljali prevrat, prevrat proti tebi, narod francoski, prevrat proti tvojemu dihu — tvoji svobodi! Rovarili so in kovali spletke — in že poganjajo gnusni plodovi črnega semena. Bratje! Tovariši! — Dumouriez ni sam! Član je velike in vplivne organizacije, ki te sovraži, narod moj zapuščeni, ki brani Bourbone in njihove pristaše, farje in plemenitaše. Pozovi jih na odgovornost, dokler je čas! Sodi njim tvojo pravično sodbo, tem rovarjem in prekucuhom, tej nevarni golazni, ki riže po telesu Francije! Smrt njim, ki so desna roka bourbonskih tiranov — smrt Girondí! (*Divje ploskanje po dvorani. Jakobinci kričé: »Smrt! Smrt!«*)

Marat: Zapoj nam zopet svojo krvavo pesem, ponosna giljotina! (*Hrup.*)

Vergniaud: Prosim besede! (*Hrup in klici: »Fej! Izdajavec!«*)

Chabot: Izdajavci nimajo tu prostora!

Louvet: Molči! (*Vergniaud ga umiri s kretnjo.*)

Vergniaud: Ponovno prosim besede! (*Hrup.*)

Robespierre: Jaz Vas prosim besede — za — »tovariša« Vergniauda! Naj se pere!

Chabot (*prezirljivo*): Gospod Vergniaud — govorite! (*Nemir.*)

Vergniaud: Kratek bom. Manjka mi besed, da odgovorim na to nizkotno obtožbo, ki je globoko pod našo častjo. Robespierre hujska in klečeplazi, da bi si sam priboril oblast. Mi smo branili svobodo, z njo pa tudi pravico in dobroto. Mirno čakamo sodbe naroda, ker pred njim nismo krivi.

St. Just: Otrok ste, Vergniaud! Doslednost in razum sta edina temelja nove dobe. Za srcé in dobroto v njej ni prostora!

Vergniaud: Potem je boljše, da gremo. Človek brez srca in dobrote ni vreden svojega imena. Njegovi pajdaši so volkovi in hijene. Pojdimo na čist zrak, prijatelji! (*Množica molči ter nehoté napravlja prostor girondistom, kateri mirno zapuščajo dvorano.*)

(*Zastor.*)

IX. OBTOŽENCI

Dvorana revolucionarnega sodišča (Comité de Salut public). Za sodno mizo (v ozadju): Fouquier de Tionville, predsednik s štirimi sodniki, med njimi Merlin. Na desni in levi sedé porotniki, dvanajst jih je. Poleg sodnega dvora pri mali mizici zastopnik obtožbe: St. Just. V ospredju na klopi: Vergniaud, Bailly, Guadet, Gensonné in Lasource. Desno in levo vrata, zastražena od gardistov. Megleno jutro osvetljava dvorano skozi široka okna v ozadju.

Fouquier de Tionville: Vi torej ne priznavate zarote, ne priznavate svojih pisem, polnih tožb in klevet? Ne priznavate tajnih družb in krožkov po vsej deželi?

- Vergniaud:** Priznavam, da sem v svojih pismih obžaloval tok revolucije, ki je krenil s prave poti. Kot ministri smo se sestajali v hiši tovariša Rolanda, tudi pri Valazé-ju na kosilu in pri večerji. Mislim, da družaben razgovor še ni zarota, skupen dogovor še ni tajnost.
- St. Just:** Pisma obtoženca dokazujejo, da ni bil zadovoljen s stanjem, katero vlada v naši državi.
- Vergniaud:** Da. — In ostanem to, dokler se sedanja jakobinska strahovlada ne umakne širokemu, zlatemu polju resnične svobode za vse, pa naj bodo na vladi ali ne!
- Fouquier:** Opozarjam sodni dvor in meščane porotnike, da obtoženec ne kaže najmanjših znakov kesanja, temveč še vedno napada sedanjo vlado. Mislim, da je tako njegovo delo nevarno za državo in je protidržavno.
- Lasource:** Kdaj boste razumeli, da narod in vlada nista isto? Vlada mine, narod je večni!
- St. Just:** Nimate besede, Lasource!
- Bailly:** Pametne besede so tu prepovedane!
- Fouquier:** Molčite, Bailly! Kdo Vas kliče, da odgovarjate?
- Bailly:** Moja vest. Da. Tisti notranji čut odgovornosti, čut za pravico, ki je Vam in vašim tuj!
- Merlin:** Ne žalite sodišča!
- Bailly:** Ne žalim Vas, uboge lutke, ki igrate sodnike. Mar ne veste, da je sodba že vnaprej sklenjena?
- St. Just:** To ni res!
- Vergniaud:** Mogoče ni napisana, gotova pa je!
- Lasource:** Poroka za to sta Robespierre in St. Just!
- Guadet:** Junaka Maratovega duha!
- Fouquier:** Prepovedujem, da bi kdo blatil nesmrtno podobo velikega prijatelja naroda!
- Sodni dvor in porotniki (stojé):** Slava mu!
- Gensonné:** Le vzklikajte morilcu in hujskaču. Še za svetnika bo na na vašem krvavem jakobinskem nebu!
- St. Just:** Mir!
- Fouquier:** Še besedo — pa Vas dam ukovati!
- Bailly:** Ukovali ste nam že davno duše in srca. Okovi telesa bi bili le malenkost. Za v večnost nas ne plašijo besede.
- Fouquier:** Naj se zaslišijo priče. Prvo pričo! (*Gardist na desni odpre vrata.*)
- Chabot (z desne):** Pozdravljeni!
- St. Just:** Tovariš Chabot — odgovorili nam boste na neka vprašanja. — Ali ste kdaj slišali o tajnih sestankih in dogovorih Girondistov?
- Chabot:** Slavno sodišče — da! Saj to vé ves Pariz!
- Vergniaud:** Ah? Zakaj pa so potem »tajni«? (*Smeh med Girondisti.*)
- Fouquier:** Mir! Opozarjam obtoženca, da ne vplivajo na pričo!

- Bailly** (*polglasno*): Saj so ga že drugi naučili...
- Chabot**: Prosim: dvakrat, trikrat na teden so se sestajali voditelji zloglasne Gironde. Pri Rolandu, Valazéju in Vergniaud-u. Živeli so razkošno in razsipno, vino je curkoma teklo s prepolnih miz. Žene v razgaljenih oblekah...
- Vergniaud** (*skoči*): Zahtevam, da priča ne natolcuje!
- Fouquier**: Mir, obtoženci!
- Bailly**: Zahtevamo, da si priče ne dovoljujejo žalitev!
- Fouquier**: Sodišče ne najde žalitve v njegovih besedah. — Nadaljujte, Chabot.
- Chabot**: Da ne ranim prenežnih src obtožencev, preskočim sliko razvrata in razkošja, katerega bi bil še Helios vesel!
- Bailly**: Heliogabal, recite, kakor so Vas naučili, sinko.
- St. Just**: Opominjam obtoženca, da spoštuje resnost trenutka!
- Vergniaud**: Potem privedite, prosim, resnejše priče!
- Fouquier**: Dovolj. Zapišite: Ker obtoženci poskušajo vplivati na pričo, se izjava poslanca Chabot-a vpiše v celoti v zapisnik. Sprejeto?
- Sodniki**: Da, sprejmemo.
- Fouquier**: Preidemo sedaj na drugo točko. Tovariš Chabot, Vi ste opravili. Sodni dvor se Vam zahvaljuje.
- Chabot**: Storil sem samo svojo meščansko dolžnost (*se prikloni in odide*).
- St. Just**: Predlagam, da sodišče uporabi sklep konventa, da je zadeva že dovolj pojasnjena ter da se takoj pričnemo posvetovati o kazni.
- Vergniaud**: A dokaz o krivdi?
- Fouquier** (*ostro*): Dokazali ste krivdo sami! — Mislím, da je predlog obtožitelja umesten.
- Sodniki**: Se sprejme.
- Lasource** (*tiho*): Kimavci!
- Gensonné**: Stroj za glasovanje!
- Bailly**: Uboga Francoska!
- Fouquier**: Ugotavljam, da je sodišče soglasnega mnenja, da je o pravdi proti veleizdajalcem — Girondistom dovolj poučeno. Radi tega se bo sodni zbor umaknil k posvetovanju. (*Hrup na levi.*) Kaj je to?
- Gardist**: Komisar konventa! (*Odpre vrata.*)
- Komisar konventa** (*v naglici*): Oprostite, če motim. Ali velika važnost poročil, katerih sem glasnik, me opravičuje.
- Fouquier**: Govorite!
- Komisar konventa**: Izdajalec Roland je pobegnil s pomočjo svoje žene. Girondisti Barbarroux, Louvet, Condorcet in Isnard hujskajo narod v Marseillu. Izdane so stroge naredbe proti njim. V Marseille je odposlana vojska. Meščanka Roland je v zaporu. Konvent se nadeja, da bo sodišče pravilno ocenjevalo res-

nost sedanjega položaja in storilo vse potrebno, da se zadeva Gironde čim prej konča.

Bailly: Jakobinska pravica!

St. Just: Kje je meščanka Roland?

Komisar: Čaka pred vrati. Ona in njena prijateljica, ki je tudi osumljena.

Vergniaud (tiho): Michelina!

Lasource (tiho): Hladno kri, Vergniaud. Te zveri ne smejo videti v naše srce.

St. Just: Predlagam, da se te žene zaslišijo v prisotnosti obtoženih.

Fouquier: Soglašam. Komisar, privedite jih!

Komisar: Razumem. *(Daje znak z roko, z leve privedejo gardisti Mme Roland in prijateljico.)*

St. Just: Le malo bliže, meščanki. Ne bojta se, danes še ni Vajin dan!

Fouquier: Odgovorili boste le na nekaj vprašanj.

Prijateljica: Vergniaud tu? O Bog!

Mme Roland: Tiho, uboga moja mala.

Fouquier: Vi, meščanka, ki ste bila stalna sodelavka svojega moža — morda nam lahko pojasnite končni namen prizadevanj, s katerim se je Gironda upirala pravičnim zahtevam naroda?

Mme Roland: Vam naj pojasnim? Ne morem. — Ta namen je razumljiv vsakemu človeku, ki je jasnega srca in poštene duše, a nerazumljiv je zagrizenim hujskačem in besnežem, ki se imenujejo Jakobinci!

St. Just: Vi žalite, meščanka!

Mme Roland: Resnico govorim, ne žalim.

Fouquier (prijateljici): Meščanka! Iz pisem obtoženca Vergniauda je sodišče zvedelo, da ste imeli zveze z glavnim voditeljem Gironde...

Bailly: Prosim, ne žalite navzoče dame!

Vergniaud: Vsaj v zasebno življenje ne vtikajte svojih umazanih rok!

Fouquier: To je drznost, Vergniaud!

Merlin: Tovariš predsednik, pustimo zaslišanje! Njihova krivda je jasna.

Fouquier: Soglašam. Tožitelj?

St. Just: Pred obličjem naroda, pred vso Francosko, obtožujem prisotne voditelje Gironde — veleizdaje!

Prijateljica: Ah! *(Se zruši v naročje Mme Roland.)*

Fouquier: Mir!

St. Just: Vsi vemo, da je veleizdaja proti narodu največji zločin. Zato bom kratek. Za veleizdajo ni odpuščanja, za njo ni milosti. Izdajalec naroda je suha veja na našem državnem drevesu, in se mora odsekati. Predlagam najblažjo kazen za največji zločin — smrt!

Sodniki in porotniki: Smrt! Smrt!

Prijateljica (obupno): Vergniaud! *(Se mu vrže v naročje.)*

Vergniaud: Tiho ... duša ...

Mme Roland: Svoboda — kakšni zločini se godé v Tvojem imenu!

Lasource: Tovariši — to je konec.

Fouquier: Sodišče se sestane k posvetovanju. — Komisar, odvedite obtožene v zapore. Sodba bo dostavljena po odposlancu. *(Sodniki in porotniki zapuščajo dvorano.)*

Bailly: Ali se nas še vedno bojite?

Prijateljica: Rablji!

Vergniaud: Ne, samo zaslepljenci! Bredejo kri in mislijo, da varujejo svobodo. Ali svoboda je trezna, njih pa opija oblast!

(Zastor.)

X. JETNIKI

Ječa v zaporih konventa. V ozadju vrata in veliko zamreženo okno, skozi katero sije rana jutranja zarja. Kamnite sive klopi na levi in desni. Tik za oknom košat razcvet kostanj.

Vergniaud *(gleda zamišljeno skozi okno).*

Lasource *(sedi na klopi desno, glavo ima zakrito z rokami).*

Bailly *(spi na klopi na levi, pokrit s črnim plaščem).*

Gensonné *(se sprehaja po ječi s topimi enakomernimi koraki).*

Guadet *(stoji ob zidu levo ter strmi nepremično predse).*

(Od zunaj se čuje korakanje straže. Včasih ropot bobnov. Povelja v daljavi.)

Vergniaud *(počasi):* Kako je lepa pomlad ...

Gensonne *(polglasno):* Rablji! Svinje!

Guadet *(topo):* Konec ... konec ...

Bailly *(zbužen, mirno):* Ali se že svita?

Vergniaud: Polagoma. Mlado jutro ...

Bailly *(vstane):* Dosti sem spal, mirno in dobro.

Guadet: Spal? Sedaj? Tu?

Gensonné: Blagor starcu ... A mi? *(Divje.)* Mi? Mi?!!!

Vergniaud: Ali, prijatelj! Vendar ne boš grenil poslednjih trenutkov?

Lasource: Dobro jutro, tovariši.

Bailly: Dobro jutro, prijatelj.

Vergniaud: Ali vsi bdimo? Še kratek, kratek čas. Kmalu bo konec.

Gensonné: Konec? Kdaj?!

Guadet: Upajmo!

Lasource: Čakanje — negotovost, to je največja muka ...

Bailly: Čakanje je življenje, prijatelj.

Guadet: Mar je to življenje?

Vergniaud: Prijatelji — še en izhod se nam nudi.

Gensonné: Kakšen? Kje?

Vergniaud *(počasi):* Neki znanec mi je poklonil darilo — strup ...

Bailly *(odločno):* Ne.

Guadet (*zamišljeno*): Strup?

Gensonné: Daj ga sem. Daj ga, prosim, prosim!

Vergniaud: Sam ga ne potrebujem. Premalo ga je za vse.

Bailly: Ne, tovariši! Nihče nima pravice do svojega življenja. Mi vsi, ki stopamo na isti stezi do konca poti, moramo dozoreti. Dozoreti, prijatelji, mora vsak, v sreči ali v borbi, v razkošju ali v bedi. Le zrel sad pade z drevesa, le rumeno listje, ki je brez soka, nosi veter v pozabo...

Vergniaud: Prav imate, Bailly. Ne bi bilo moško, ne bi bilo dostojno Gironda!

Gaudet: Gironda — razbita, pomorjena! Mladost, polet in duh Francije! Rablji!

Gensonné: Norci!

Lasource: Zgodovina nas bo maščevala!

Vergniaud: Zgodovina? Ne vem. Mi smo šli svojo pot, svojo ravno, svetlo stezo do konca. Grešili smo kakor vsak, vendar smo ohranili svoja načela. Zgodovina bo sodila — ne maščevala.

Lasource: In sedaj završujemo... (*Odmor.*)

Bailly: Glejte, kostanji cvetó... Nežno cvetje je odelo stara debla...

Gensonné (*divje*): Ne! Nočem! Nočem!!!

Bailly (*ga vede k oknu*): Prijatelj, glej! Glej lepoto in ne misli... Poglej to belo cvetje, s katerim se igrajo solčni žarki...

Guadet: Jutro... jutro smrti.

Vergniaud: Prebudimo se iz sna življenja, tovariši!

Lasource: Sedaj — na pot! V luč? V temo?

Bailly: V večni mir, prijatelji... (*Odmor, katerega pretrga oster ropot bobnov. Vrata v ozadju se odpró. Na hodniku vrsta gardistov, stražar, pred njimi komisar konventa.*)

Komisar (*vljudno*): Dovoljeno?

Bailly: Prosim.

Komisar (*čita*): Z odlokom revolucionarnega, izrednega sodišča so obtoženci Vergniaud...

Vergniaud: Tukaj.

Komisar: ...»Lasource«...

Lasource: Tu.

Komisar: ...»Gensonné«...

Gensonné: Da.

Komisar: ...»Guadet«...

Guadet: Tu.

Komisar: ...»...in Bailly«...

Bailly: Poslušam.

Komisar: ...na podlagi dokazov o veleizdaji obsojeni na smrt. Kazen se izvrši danes ob sedmi uri zjutraj.« Pripravite se, meščani!

Bailly (*mirno*): Še pol ure.

Komisar: Imate kakšno željo? Hočete zajtrk?

Bailly: Hvala. Hočemo miru.

- Komisar:** Neka dama čaka. — Prosi, da jo pustim k meščanu Vergniaud-u...
- Vergniaud** (*odločno*): Nemogoče. Recite... ne... prosim, izročite ji to pismo...
- Komisar:** Z veseljem. Vino, ako je komu po volji?
- Guadet:** Prinesite! Za zdravico!
- Komisar** (*pozdravi molčé in odide. Vrata se zapró; topot korakov se izgubi. Odmor.*)
- Vergniaud:** Poslednji trenotki... Kakor so poslednje kaplje v čaši najslajše, jih vendar greni misel, da so poslednje...
- Bailly:** In zopet bo zakrvavel tvoj oltar, boginja Svobode... Nenasitna si kot indijska Kâli...
- Lasource** (*zamišljeno*): Kâli — boginja smrti in vendar tudi ljubezni... kako globoka misel teh tihih modrijanov...
- Gensonné** (*nervozno*): Kaj nas mučijo? Naj že pridejo!
- Guadet:** Pripravljeni smo.
- Stražar** (*iz ozadja, z vinom*): Izvolite...
- Vergniaud:** Hvala Ti! Na, kar imam pri sebi... (*mu da zlatnik*).
- Stražar:** Hvala, gosp... meščan. (*Odide.*)
- Gensonné** (*toči*): Provansalsko vino! Lepo kakor mati in sladko kakor prva ljubezen...
- Guadet:** Glej, pesnika!
- Lasource:** Samo nagni, Gensonné...
- Bailly:** Še Vi, Vergniaud...
- Vergniaud:** Hvala Vam. Sicer nisem mislil...
- Lasource** (*smehljaje*): Komur je srce polno vina...
- Bailly:** In vse ožarjeno v poslednji svetlosti.
- Guadet** (*dvigne čašo*): »Contre nous de la tyranie.«
- Vergniaud:** Vedno isto — še vedno stara pesem. Samo tirani so zdaj drugačni...
- Gensonné:** Manj elegantni in uglajeni...
- Bailly:** In manj omikani.
- Vergniaud:** Kdaj bo človeštvo končno rešilo vprašanje vlade in oblasti, na osnovi resnične enakosti, soodgovornosti vseh, brez diktature, tega grdega madeža na čistem plašču države?
- Bailly:** Ne vem — a mislim, da na to vprašanje še čez tisoč let ne boste dobili pravega odgovora.
- Lasource:** Trčimo, tovariši! Naj živi naše najdražje, najlepše, najboljše...
- Vergniaud:** Naša divna Gironda! Ta vez drha in srca, to plemenito cvetje z gredic domovinskih. Izgubila si bitko, ker si se borila pošteno in odkrito. To je tvoj greh in tvoja čast!
- Vsi:** Gironda!
- Bailly:** Ne pozabimo pa na njo, ki nas sedaj obsoja — kateri smo služili vse življenje, kolikor smo mogli in znali. Solnčna, lepa, divna Francija! Tebe pozdravljajo danes obsojeni in

prezirani girondisti. Republika kliče: moramo umreti. Za njo smo živeli, za njo umremo. Živela! (*Trčijo.*)

(*Z ozadja ropot bobnov in topot korakov. V daljavi bije ura.*)

Vergniaud: Prijatelji — z Bogom! (*Girondisti se objamejo.*)

(*Vrata v ozadju se odpró. Na hodniku stojé gardisti in Komisar.*)

Komisar: Meščani...

Vergniaud: Pripravljeni smo. Vodite!

Lasource (*ponosno*): Umremo na dan, ko je Francijo zapustila pamet. Vi pa, krvniki, boste umrli na dan, ko bo pamet zopet vstala iz groba!

Vergniaud: Naprej, dragi moji!

Bailly: Na dolgo pot...

Guadet: Pripravljen sem.

Gensonné (*zamišljeno*): Imate prav: Lepa je pomlad...

Komisar: Naprej! Vodite!

(*Ropot bobnov. V daljavi zvonjenje.*)

Ženski glas: Vergniaud!

(*Zastor — Konec.*)

LOJZE POTOČNIK

VPLIVI NA STOPNJO LEPOTE IN GRDOTE

Vrednote kot likovni temelji in lepota, ozir. grdota

Vse orisane vrednote vplivajo na lepoto estetskih predmetov v dvojnem smislu: v kakovostnem in količinskem smislu. V kakovostnem¹ smislu dajejo vrednote, ki nastopajo kot temelji estetskih predmetov, lepoti, oziroma grdoti posebno barvnost. Pozitivna prijetnostna, estetska, logična, vrednostna, etična, svobodnostna in svetostna vrednota daje lepoti, oziroma grdoti ljubek, čaroben, umen, vesel, dostojen, svež in misteriozen značaj, medtem ko daje negativna prijetnostna, estetska, logična, vrednostna, etična in svobodna vrednota lepoti, oziroma grdoti ogaben, oduren, brezumen, turoben, nedostojen in truden značaj. Kakšen je ta posebni kakovostni vpliv na lepoto, oziroma grdoto, ne mislim tu natančneje obravnavati, ker bi nas oris te vrste vplivov na lepoto, odnosno grdoto vedel na stranpota. Omenjam to kakovostno vplivanje le radi tega, da opozorim čitatelje na dejstvo, da je to kakovostno vplivanje na lepoto, odnosno grdoto, dasi je le-to dejanski vedno vezano z iskanim količinskim vplivanjem, vse kaj drugega kakor količinsko vplivanje.

¹ Glej več: Fr. Veber, *Estetika*, str. 210—228.

Razlika med kakovostnim in količinskim vplivanjem, kar pač že zdaj nekako čutimo, je v tem, da kakovostno vplivanje vrednot na lepoto, oziroma grdoto to tako rekoč pobarva, ji daje samo še neko posebno lastnost, ki zavisi od vrednot, ki se nahajajo med neobhodnimi predmetnimi temelji idealnega lika, medtem ko količinsko vplivanje vrednot na lepoto, oziroma grdoto poviša, oziroma zniža njeno stopnjo, to se pravi, da idealni lik, ki ima med svojimi predmetnimi temelji tudi te ali one vrednote, oziroma nevrednote, pridobi ali izgubi na stopnji svoje lepote, oziroma grdote, postane lepši ali manj grd, oziroma manj lep ali grši.

Da bomo lažje razumeli ta posebni primer količinskega vplivanja na lepoto, oziroma grdoto, si bomo ogledali za vsak primer posameznih vrednot, ko nastopajo kot likovni temelji, nekaj primerov iz vsakdanjega življenja.

Primerjajmo samo umotvor, kakor nam ga n. pr. predstavlja tihožitje, t. j. umotvor, ki ima med svojimi likovnimi temelji prijetnostne vrednote, z umotvorom, ki poseduje med svojimi likovnimi temelji prijetnostne nevrednote, n. pr. trpljenje. Oba umotvora sta enako umetniško dovršena ali soglašena, vendar pa je prvi lepši ko drugi. Ako pa bi bila ta umotvora enako umetniško nedovršena ali nesoglašena, pa bi bil drugi grši ko prvi.

Prav isto zakonitost nahajamo tudi n. pr. med simfonijo, ki ima med svojimi temelji estetske vrednote, in simfonijo, ki ima med svojimi temelji estetske nevrednote, med socialnimi, zgodovinskimi in psihološkimi romani, ki imajo med svojimi temelji logične vrednote, »resnice« in onimi, ki imajo logične nevrednote, »neresnice«, med umotvori, ki nam n. pr. slikajo zdravje ali srečo, to je umotvori, ki imajo med svojimi temelji vrednostne vrednote, in umotvori, ki imajo vrednostne nevrednote, t. j. umotvori, ki nam predstavljajo n. pr. bolezen ali nesrečo, med umotvorom, ki nam predstavlja n. pr. usmiljenega Samaritana, t. j. umotvorom, ki ima med svojimi temelji etične vrednote — »dobro«, in umotvorom, ki ima med svojimi temelji etične nevrednote — »zlo«, t. j. umotvorom, ki nam prikazuje n. pr. ubijalca, in med umotvori, ki imajo med svojimi temelji svobodnostne vrednote, in umotvori, ki imajo med svojimi temelji svobodnostne nevrednote.

Imamo pa v vsakdanjem življenju tudi nešteto umotvorov, ki se od pravkar našetih razlikujejo samo v tem, da nimajo med svojimi temelji ne enih ne drugih vrednot, oz. nevrednot. Če zdaj primerjamo te umotvore z onimi, ki imajo med svojimi temelji še te ali one vrednote, najdemo, da so oni umotvori, ki posedujejo te ali one pozitivne vrednote, kljub temu, da so vsi umetniško enako dovršeni ali soglašeni, lepši kakor oni, ki le-teh ne posedujejo, in da so umotvori, ki imajo te ali one negativne vrednote, t. j. nevrednote, kljub temu, da so vsi umetniško enako dovršeni ali soglašeni, v manjši meri lepi kakor oni, ki jih ne posedujejo. Toda oni estetski objekti, ki

imajo te ali one pozitivne vrednote, so ob enaki umetniški nedovršenosti ali nesoglašenosti v manjši meri grdi kakor oni, ki jih nimajo, medtem ko so estetski objekti, ki imajo te ali one negativne vrednote — nevrednote, ob enaki umetniški nedovršenosti ali nesoglašenosti grši od onih, ki le-teh nimajo. To velja v enaki meri za vse vrednote gori orisane kakovostne lestvice vrednot.

Pozitivne vrednote: prijetnostne, estetske, logične, vrednostne, etične, svobodnostne in svetostne vrednote tedaj povišujejo umetniško dovršenim umotvorom njihovo lepoto, znižujejo pa umetniško nedovršenim umotvorom njihovo grdoto, medtem ko negativne vrednote: prijetnostne, estetske, logične, vrednostne, etične in svobodnostne nevrednote znižujejo umetniško dovršenim umotvorom njihovo lepoto, povišujejo pa grdoto umetniško nedovršenim umotvorom.

Ta pozitivnost in negativnost vrednot pa ima še večjo ali manjšo stopnjo. Nekaj je lahko v najmanjši meri, v večji ali manjši meri ali celo v največji meri prijetno ali neprijetno, lepo ali grdo, vredno ali nevredno itd., o čemer se je vsak bravec gotovo že neštetokrat sam prepričal.

Če upoštevamo zdaj še to količinsko stran pozitivnih in negativnih vrednot, t. j. količino posameznih vrednot, oziroma nevrednot, tedaj se mora naš zaključek o količinskem vplivanju količinske strani posameznih vrednot in nevrednot na lepoto in grdoto glasiti takole: količina pozitivnih vrednot: prijetnostnih, estetskih, logičnih, vrednostnih, etičnih, svobodnostnih in svetostnih vrednot zvišuje umetniško dovršenim umotvorom njihovo lepoto, umetniško nedovršenim umotvorom pa znižuje ali omiljuje njihovo grdoto v tem večji meri, čim večja je ta njihova količina in obratno, medtem ko količina negativnih vrednot: prijetnostnih, estetskih, logičnih, vrednostnih, etičnih in svobodnostnih nevrednot znižuje umetniško dovršenim umotvorom njihovo lepoto, umetniško nedovršenim umotvorom pa zvišuje njihovo grdoto v tem večji meri, čim večja je njihova količina in obratno.

Doslej smo upoštevali samo pozitivnost in negativnost posameznih vrednot ter njihovo veličino pozitivnosti in negativnosti pri vplivanju na količino lepote in grdote. Vemo pa že iz predhodnega poglavja, da so posamezne vrednote kakovostno na različni višini in da celo sestavljajo posebno kakovostno lestvico vrednot, v kateri ima vsaka posamezna vrednota z ozirom na svojo notranjo, »sestavno« višino kakovosti, ki izvira iz njihovega sestavnega bistva, svoje določeno mesto. Tudi to ugotovitev moramo upoštevati pri vplivanju na količino ali veličino lepote in grdote.

Z ozirom na to bi veljalo o vplivanju vrednot in nevrednot na lepoto in grdoto še naslednje: Ako imajo posamezne vrednote sestavno različno višino svoje lastne vsebovane kakovosti, ki izvira iz njihovega sestavnega bistva, tedaj bodo morale ne glede na svojo količino tudi različno vplivati na količino lepote in grdote. Prijetnostne vred-

note bodo drugače vplivale na količino le-te kakor estetske, estetske drugače kakor logične itd., seveda z vidika svoje lastne kakovostne višine. Ker je estetska vrednota z vidika svoje lastne kakovostne višine na višjem mestu kakor prijetnostna vrednota, bo brez dvoma imela tudi večji vpliv na količino lepote, oziroma grdote. Isto, kar velja za prijetnostne vrednote v primeri z estetskimi, velja tudi za vse ostale vrednote v nam že znani kakovostni lestvici vrednot. Čimdalje bolj gremo v okviru te lestvice od prijetnostnih vrednot k svetostnim vrednotam, tem kakovostno višje vrednote srečujemo, vrednote, katere imajo vedno večji vpliv na količino lepote in grdote, in obratno.

O resničnosti te domneve se lahko kaj hitro prepričamo. Če zdaj primerjamo še vse one umotvore, ki imajo med svojimi temelji zdaj te zdaj one vrednote, oz. nevrednote in ki smo jih že gori primerjali z ozirom na njihovo stopnjo lepote in grdote, kadar imajo te ali one pozitivne vrednote in kadar imajo te ali one negativne vrednote, tudi z ozirom na to, kako in v koliki meri vpliva na količino njihove lepote ali grdote notranje sestavna kakovost vrednot, oz. nevrednot, ki jih utegnejo imeti, pridemo do sledečega prezanimivega dejstva: Vsi ti umotvori so enako dovršeni ali soglašeni, oz. enako nedovršeni ali nesoglašeni. Razlikujejo se med seboj le v tem, da imajo med svojimi temelji zdaj prijetnostne, zdaj estetske, zdaj logične itd., vrednote, oz. nevrednote. Ko so vsi enako dovršeni in vsi posedujejo pozitivne vrednote, tedaj je umotvor, ki poseduje prijetnostne vrednote, v manjši meri lep kakor umotvor, ki ima estetske vrednote, ta pa v manjši meri lep od onega, ki ima logične vrednote, ta pa v manjši meri lep kakor oni, ki ima vrednostne vrednote, ta pa v manjši meri lep kakor oni, ki ima etične vrednote, ta pa v manjši meri lep kakor oni, ki ima svobodnostne vrednote, ta pa v manjši meri lep kakor oni, ki ima svetostne vrednote. Stopinja ali količina lepote je tedaj pri teh umotvorih toliko večja, kolikor imajo kakovostno ali »mestno« višje vrednote. Do prav nasprotnega dejstva pa pridemo, ako sedaj primerjamo iste umotvore, ki se razlikujejo od prejšnjih samo v tem, da imajo negativne vrednote med svojimi temelji. Tudi ti umotvori so lepi, saj so vsi soglašeni, vendar pa je zdaj količina lepote toliko manjša, kolikor imajo ti umotvori kakovostno ali »mestno« višje nevrednote.

Ti umotvori, ki smo jih pravkar primerjali, pa utegnejo biti v danem primeru tudi umetniško nedovršeni ali nesoglašeni. Vsi ti estetski objekti bodo grdi. Toda, če so vsi enako nesoglašeni pa imajo vsi pozitivne vrednote, je njihova stopnja grdote toliko manjša, kolikor »mestno« kakovostno višje vrednote imajo, medtem ko so oni estetski objekti, ki so tudi enako nesoglašeni pa imajo med svojimi temelji negativne vrednote, vedno grši, čim »mestno« kakovostno višje nevrednote imajo. Ne vpliva tedaj na lepoto in grdoto samo pozitivnost, oziroma negativnost različnih vrednot in količina te pozi-

tivnosti, oziroma negativnosti, marveč tudi ona kakovost, ki je že dana z lastno naravo posameznih vrednot in ki izvira iz njihovega sestavnega bistva.

Tako zdaj lahko rečemo, da čimbolj gremo po kakovostni lestvici vrednot od prijetnostnih vrednot navzgor k svetostnim vrednotam, tem bolj zvišujejo le-te pozitivne vrednote umetniško enako dovršenim umotvorom njihovo lepoto in tembolj omiljujejo umetniško enako nedovršenim umotvorom njihovo grdoto, medtem ko, čim bolj gremo po kakovostni lestvici od prijetnostnih nevrednot navzgor, negativne vrednote tem bolj znižujejo umetniško enako dovršenim umotvorom njihovo lepoto in tem bolj zvišujejo umetniško enako nedovršenim umotvorom njihovo grdoto.

Pripomniti pa še moram, da je najden ta izsledek o vplivanju vrednot in nevrednot, ko nastopajo med temelji izvestnih umotvorov — idealnih likov na količino njihove lepote, oz. grdote, na temelju najstrožjega estetskega gledanja primerjanih umotvorov. To vplivanje vrednot in nevrednot na količino lepote, oziroma grdote izhaja iz teh vrednot in nevrednot samih, ne pa iz katerihkoli izvenestetskih ali lažiestetskih zadevnosti. Zato tudi more priti do naših izsledkov le oni, ki motri umotvore z najstrožjega estetskega vidika, tako kakor n. pr. presojuje umotvore le pravi, resnični estetski kritiki. Radi tega naj tudi bravec te obravnave motri umotvore s tega najstrožjega estetskega vidika, ko se bo hotel o naših najdenih zakonitostih prepričati.

Neodločeno pa je še zdaj vprašanje, ali je to vplivanje na lepoto in grdoto, o katerem smo v tem poglavju govorili, neposredno ali posredno!

Da bomo to vprašanje rešili, se spomnimo le dejstva, da nastopajo te vrednote, oziroma nevrednote kot likovni temelji. Kedaj pa je roman, melodija, simfonija, pesem, slika itd. lepa, vemo že iz prvega dela pričujoče obravnave. Umotvor, t. j. idealni lik mora biti soglašen, ako naj bo lep. Ako pa ni soglašen, je grd. Prav isto velja tudi za umotvore, ki imajo med svojimi temelji vsakojake vrednote, oz. nevrednote. Tudi te vrednote, oz. nevrednote morajo sestavljati z ostalimi sotelmi neki red, t. j. soglašenost, ako naj bo umotvor, čigar temelji so, lep. V nasprotnem primeru je tudi tu idealni lik grd. Iz tega dejstva pa sledi, da vrednote, oz. nevrednote te ali one vrste vplivajo neposredno na soglašenost, oz. nesoglašenost, na lepoto, oz. grdoto pa le preko te soglašenosti oz. nesoglašenosti pristojnih idealnih likov, t. j. posredno.

Vrednote, oz. nevrednote, t. j. prijetnostne, estetske, logične, vrednostne, etične, svobodnostne in svetostne, tedaj vplivajo, kadar nastopajo kot likovni temelji izvestnega idealnega lika, na stopnjo lepote, oz. grdote posredno, t. j. le preko likovne soglašenosti, oz. nesoglašenosti, bodisi da so pozitivne ali negativne bodisi da je stopnja njihove pozitivnosti, oz. negativnosti večja ali manjša bodisi

da so po svoji notranji naravi prijetnostne, estetske, logične, vrednostne, etične, svobodnostne ali svetostne, a neposredno le na likovno soglašenost, oz. nesoglašenost. Vprav zato imenujemo v tem poglavju orisano vplivanje pozitivnih in negativnih vrednot na stopnjo lepote, oz. grdote izvestnih idealnih likov posredno vplivanje na stopnjo lepote, oz. grdote.

Imamo pa še eno posredno vplivanje, ki ga bomo odkrili z ugotovitvijo izvora umetniške dovršenosti, oz. umetniške nedovršenosti estetskih predmetov.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

6. Mencinger.

Pri Mencingerju prevladuje razum nad čustvenostjo in domišljijo, zato se v njegovih povestih prepletata poučnost in pripovednost, znanstvenost in umetnost. Prave povesti, t. j. take, v katerih je življenje ustvarjal, je pisal samo v mlajši dobi, pa že v teh je slog pogosto podoben slogu razprave in tudi jezik ima taka znamenja. Pozneje je pisal poučne povesti, v katerih je z mnogovrstno znanstveno vsebino nadomestil, kar mu je manjkalo v domišljiji. V teh povestih je gledal tudi na jezik kot na posebno znanstveno vrednoto.

Že prve povesti nam kažejo, da je imel za jezik posebno zanimanje in da je videl v njem več kot samo izrazno sredstvo. V tradicionalni pripovedni jezik je rad vpletal nenavadne izraze, ki jih je bral po Novicah in v Janežičevem slovarju iz l. 1850 in 1851. Studiral je jezik drugih pripovednikov in je porabljal njihove izraze v svojih spisih (Jenka in Mandelca). Bolj kot drugi pisatelji se je zanimal tudi za posebnosti svojega narečja in jih je uporabljal v večji meri, kot bi bilo umetnostno potrebno. Tako je naravno, da so imele tudi jezikovne reforme, ki so se vršile v pismenem jeziku (Levstik, Jurčič, Železnikar i. dr.) nanj večji vpliv kot na druge tedanje pripovednike, t. j. na Tavčarja, Kersnika, Detela in Trdina.

Ko pa se je začel resno baviti z znanstvenimi vprašanji, je vklenil v ta krog tudi jezik kot posebno vprašanje. Poglavljal se je zlasti v bogastvo besednega zaklada in mu iskal novih oblik. L. 1882 se je priselil v Krško, kjer so se mu odpirali novi jezikovni zakladi. Seznanjal se je z dolenskimi izrazi in s srbohrvaščino. Tu se je v bližini hrvatske zemlje začel navduševati za Hrvate in je sprejemal neodvisno od časnikov nove izraze, ki v tedanjem pismenem jeziku še niso bili znani.

Tako se mu je vedno bolj širil besedni zaklad, s katerim si je pridobil poleg pripovednega sloga tudi posebni razpravni slog, ki ni

bil tako vezan na jezik ljudi, katere je v povesti opisoval, ampak je potekal iz vseh slovenskih jezikovnih virov. Seveda pa je tak jezik bolj abstrakten in hladen.

Za mladega Mencingerja je značilno, da je jemal izraze iz časnikov in besednjakov, ki niso bili v rabi pri tedanjih pripovednikih. Iz Novic je vzel izraze kakor: sovet (Jerica, SG 1859, 59 [namesto: svet], boja [3 nam. barva]); stanovniki (nam. prebivalci, Vetrogončič, SG 1860, I., 98); prislovica (163); boriti se (se je boril z valovi, Bore mladost, SG 1862, 284, si se boril s smertjo 289, boril se z zvermi 289); svirati (Skušnjave in skušnje, SG 1865, 171) in veliko drugih, za jezik onih oseb, ki jih v povesti opisuje, nenavadnih izrazov. Pridno je segal po srbsko-hrvatskih izrazih v Janežičevih slovarjih iz l. 1850 in 1851, n. pr.: cmihati (se še cmih, Vetrogončič 165, sladko se cmihaje 165, se sladko zacmih, Dankovič 165; dobil v Janežičevem slov.-nem. delu 1851: cmihati (ilirsko). Ime za nositelja povesti Vetrogončič je vzel iz Janežiča 1850: Windbeutel vetrogonja. Dalje: čarobnik (Zlato pa sir, SG 1860, II., 6, 39; dobil pri Janežiču, Cigale te oblike ne pozna); žižek 7; dobil pri Janežiču 1850; nprav (po lastnem npravu 82, dobil pri Janežiču 1850 pod Sitte); jad (gospod je divjal v svojem jadu, Bore mladost, SG 1862, 329). Navadnejših izrazov, ki so jih rabili tudi drugi pripovedniki, ne omenjam.

Jezika se je učil tudi pri svojih pripovednih tovariših, Jenku, Mandelcu in pozneje pri Jurčiču. Izpričati se dajo naslednji izrazi: okna na cesto so zabuhane z dervami (Jerica, 4; izraz: zabuhane je dobil pri Jenku, Tilka, SG 1858, II., 62); odlikovati se (v pomenu razločevati se, n. pr. SG 1862, 329; 1865, 165 in drugod) je dobil pri Jenku, ki rabi izraz v tem pomenu, po ruščini (gl. DS 1934, 85); izraz rabi tudi še pozneje, n. pr. v Abadonu, LZ 1893, 327: tam na beli steni se ostro odlikuje izmed zlatih arabesk črna pisava; dalje: izcimiti, v pomenu: posneti, spoznati (Vetrogončič je izcimil iz gospejnega govora, da itd. 137; izraz je našel pri Mandelcu, Ceptec, SG 1859, 136: Dolgih ovinkov ni znal delati, navadno je kmalu prav izcimil; Pleteršniku je znana samo reflektivna oblika in to v drugačnem pomenu). Pozneje je vzel več posebnosti iz Jurčiča; nekaterih ni razumel, tako piše n. pr. po njem: konči v pomenu končno, toda izraz pomeni: vsaj, n. pr. splazita se po rovu in konči stopita v prostorno dupljo, Abadon 394; vsaka stranka je bila uverjena, da konči premaga nasprotnico 465 (Tominšek je pravilno popravil: končno). Po Levstiku je vzel prekmurski veznik: ka, n. pr.: oponašajoč ji, k a je sramota, da dopušča varališče, Abadon 140.

V prvih povestih je pisal veliko posebnosti iz svojega domačega bohinskega narečja; toda te je že z letom 1862 opuščal in se k njim niti v Moji hoji na Triglav ni več povrnil, dasi je povest zajeta iz starega bohinskega življenja. Zato ni povsem natančna označba dr. Tominška v Izbranih spisih Mencingerjevih, kjer govori o jeziku tega spisa in šteje med bohinske posebnosti stvari, ki so ali splošno slovenske n. pr. kolobarjenje, plenast, roja, modnica ali pa znane tudi

drugod: bročiti, gaz (mošk. sp.; redno pri Jurčiču); nekateri izrazi, ki jih našteva, niso znani v Bohinju (proglica) in jih je Mencinger dobil v slovarjih.

Bohinjske lokalizme je rabil samo v prvih povestih; nekateri med njimi so lepi, n. pr. življava (živež, življenje), brisávicá (veter), čečniti, čečnem (čečne na stol, t. j. usede se); stovina (stotina), puhel (zamolkel), plasta, ožemček; maleti, malí mi (malelo mi je, noge me več niso mogle nositi, Zlato pa sir 71; pomeni: omedlevati, črno se delati pred očmi), krepetec itd., Pleteršnik je pač bral povesti Zlato pa sir in Bore mladost, kakor se vidi iz njegovih izpiskov pod izrazi poč, okladek, podlesnjak, puhel; toda izraze, ki jih ni razumel, je izpustil, ne da bi bil preiskoval, kaj pomenijo; tako nima iz teh dveh povesti besed: cicman (komar), skoček, strug, maleti, življava, čečniti itd. Tominšek je v Izbr. spisih take posebnosti večinoma nadomestil z drugimi izrazi. Pozneje je rabil še sledeče bohinjske besede: pridomačiti (kmetu morajo idejo narodnosti pridomačiti le taki ljudje, ki itd., Novice 1866, 78; sem se pridomačil laškemu živstvu, Moja hoja 113); domišče (Abadon 707; Moja hoja 2) pomeni to, kar shr. zavičaj.

V poznejšem življenju je bogatil svoje jezikovno znanje največ po besednjakih. Vsak besednjak, ki je na novo izšel, je brž preštudiral in porabljal znamenite besede v povestih, ki jih je pisal. L. 1880 je izšla Cigaletova Znanstvena terminologija in v povesti Mešana gospoda (1881) je že vpletal v jezik svojih oseb njegove izraze. Rabil je: tenja 559; somoren 618; sokob 411; udržljivost 410; nepreučljivost 560; posledek, v pomenu rezultat. L. 1889 je izšla 3. izdaja Janežič-Bartlovega nem.-slov. besednjaka in v Abadonu, ki ga je po tem času pisal, najdemo že mnogo besed, ki jih je mogel dobiti le v tem slovarju. Izpričati se dajo izrazi utop 4, sóblazen 74, veličava 133, sopot 663, dušebolje 733, osup 720, samonet 717, brzousten 719, razboren 719, vznositost itd. Najbolj ga je navdušil bogati Pleteršnikov slovar (1893—1895) in v Moji hoji na Triglav (1897) beremo množico redkih besed, ki jih ni mogel dobiti nikjer drugod kakor v tem slovarju, ker prej niso bile znane. Nekatero so znane samo v obmejnih krajih, druge so pa prišle šele zdaj v knjigo. Iz Pleteršnika ima n. pr. rvanka 33, v pomenu pretep; tako ali drugako 90; lenobiti 73, novota (in po tej besedi sam naredil tudi izraz starota); lava (utonil je v lavi, ki je nastala po plohi 136; Pleteršnik je dobil besedo pri Cafu in je znana na Štajerskem); peševati, pešujem 125 (zapisal Caf v Framu; Tominšek je mislil na strani XIX. imenovane Mencingerjeve izdaje, da je besedo Mencinger sam naredil); vremeniti 144 (izraz iz Vodnika; Tominšek ga je štel med Mencingerjeve tvorbe); zamožnica 129 (samostalnik je naredil Mencinger po pridevniku zamožen, zamožna deklica, zapisal Caf v Framu); Tominšek jo je štel med Mencingerjeve tvorbe; žarja na Triglavu 43 (Caf iz prekmurščine); medivo 70 (pomeni: strdenje; zapisal Caf), Vsi svetei 52 (iz Murka); starica (pogosto; iz prekmurščine); živstvo 113 (iz Plet. in to iz Cigaletove Termin.); vrtorep 141 (Pleteršnik ima iz Jar-

nika); noviti, novím (Plet. ima besedo iz Pohlina in ta jo je prepisal iz Belostenčevega slovarja); potrošnost 122 (Plet. ima iz Svetčeve zbirke).

V Krškem je začel spoznavati pomen južnih bratov za Slovence in poslej govori z največjo ljubeznijo o njih. V Abadonu imenuje Slovence in Hrvate eden in tisti narod (68) in obžaluje, »da sta se brata po rodu in jeziku in soseda, Slovenec in Hrvat, vedno otujevala drug drugemu« (456). Z isto ljubeznijo govori o njih v Moji hoji na Triglav str. 110. Odslej je rabil poleg onih besed, ki jih je uvajalo dnevno časopisje, tudi druge srbskohrvatske besede, ki jih drugi pisci niso rabili. V Abadonu piše n. pr. obmana 134, perivoj 262 in pogosto; razstati se (odaliske se razstanejo v dve vrsti 328; sem se razstal z ljudmi 400); pribavljati 263 in pogosto; nevoljstvo (459; v pomenu tlačan, izraz je privzet iz ruščine); nastaviti 134, sokač 262 v pomenu: kuhar; jutrodan (pogosto; besedo je dobil najbrž iz ustnega občevanja, ker je znana samo v Istri in hrv. Primorju, Akadem. rječnik); preslavljanje se (v pomenu: govori se; V devetnajstem spevu Mesijade preslavlja se, kako je bil zopet vzprejet med nebeške krilatce, 7). Še več srbskohrvatskih besed je rabil v Moji hoji. Nekatere našteva dr. Tominšek; toda med izrazi, ki jih šteje med srbskohrvatske, je nekaj slovenskih n. pr. utoliti, zabadovo; poslednji izraz je Mencinger pogosto čul med Dolenjci, od katerih je vzel v tem času več izrazov, n. pr. premer (pomeni: preden; premer se pridobi milijon, Abadon 269; premer je dobil moških kreposti, 455); vofotati, Abadon 325, 401; izbaviti (v pomenu opraviiti: čas je iti k Bogatinu in tam izbaviti, kar je ukazano 518; izraz je znan v krški okolici, v Vidmu, Rajhenburgu itd.; v srbohrvaščini izraz nima tega pomena, kakor je videti iz Akadem. rječnika).

Mnogo izrazov je dobil iz dnevnega časopisja, nekatere pa je sam ustvaril; rad je izrazom spreminjal končnice po svojem okusu, n. pr. razburica (razburjenje, Abadon 3), preplah (preplašenost, Abadon 134); ganitev (ginjenje, SG 1861, 46; LZ 1881, 621); razrov (kar je razrito, Moja hoja 89) itd.

Ker je v svojem pisateljevanju spajal dve dobi, je ohranil še do zadnjega tudi precej starejših besed, ki so jih mlajši že opustili. Še v Abadonu in v Moji hoji redno piše n. pr. namerjati, zdaj rabimo srbohrv. obliko nameravati; redno še po starem opominja (ne opozarja); vedno rabi še nastopnik nam. naslednik; razsvetljen nam. prosvetljen; izmišljija (Abadon 658) zdaj rabimo shr. izmišljotina; oblonček nam. balonček 390 (star Noviški izraz) itd.

O jeziku Moje hoje na Triglav je pisal dr. Tominšek v uvodu Izbranih spisov, vendar potrebuje njegova označba pojasnila, ker bi se mogle nekatere besede napačno razumeti. On pravi: »Rad ima izraze, rabljene med prostim ljudstvom, čeprav so v vsakodnevem knjižnem jeziku neznani. Take izraze je rabil nalašč, hoteč jih rešiti pozabljenja, češ, da jih je škoda in se naj osvežijo« (V. zv., str. XVIII.). Po l. 1862 takih izrazov ni več pisal; izraze, na katere bi utegnil tu kdo misliti, je dobil Mencinger večinoma v slovarjih in niso vsi narodni.

NOVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Pod naslovom »Slovenski enciklopedisti in udje znanstvenih akademij« omenja Slodnjak najprej delo L. Schönlebna in J. V. Valvasorja. O poslednjem trdi, da je bil »po srcu slovenski rodoljub«. To pa ne drži. Valvasor se je sam štel za Nemca in pisal nemški, dasi Slovanom ni bil sovražen. (Kidrič Zg.² 106, 131).

O Academiji Operosorum trdi, da so bili njeni člani nasprotniki jezuitov, da so jih ti razglasili za veri nevarne, »kar je bilo krivo, da so se kmalu razšli«. To je stara podmena, a ni osnovana (gl. Steska, Academia Operosorum, IMK X, 90). Slodnjak te »polemike med operozi in jezuiti« kot gotovo dejstvo pozneje še enkrat omenja (69). Od članov Academije Operosorum ne omenja nikogar, pač pa navezuje na program Academije Operosorum delo slovenskih pridigarjev, češ, »ta učenjakarska združba je posredno rodila bogato slovensko pridigarsko slovstvo« (28).

Nesprejemljiv v stvarnem in oblikovnem pogledu, a za način Slodnjakovega dela značilen je sklep: »Ker je bil najpridnejši in razmeroma najoriginalnejši slovenski pridigar tedanjega časa Vipavec Janez Leonelli iz kapucinskega reda, ud akademije delovnih mož in ker nahajamo v njegovih pridigah vso tisto navidezno klasično, v resnici pa baročno, z jezuitizmom v formi, nikakor pa ne v vsebini prekvašeno bujnost, pisanost in mnogovrstnost, mislim, da je Janez Svetokriški ustvarjal poljudne pridige po tistih načelih, ki so jih branili akademiki v svojih gluhih latinskih traktatih.« Slodnjaka »ne moti«, da so Leonellijeve pridige začele izhajati že 2 leti pred ustanovitvijo akademije. »Slog, bujnost primer, življenjska neposrednost... vse to priča, da je naš pridigar mož drugačnega kova, kakor so bili jezuitje« (28). A da je bil Janez Svetokriški nasprotnik jezuitov in akademik ter da je ustvarjal svoje pridige v slogu in po načelih akademikov, sklepa Slodnjak pač samo iz dejstva, da slog kaže moža drugačnega kova kot so bili jezuitje. Drugega dokaza za Leonellijevo članstvo v AO in za trditev, da posebnost njegovega sloga ni odsev kakih tujih vzorov, temveč domače znanstvene »združbe«, namreč ni: Janeza Svetokriškega ni ne med 23 udi, ki so bili člani do leta 1701. in so jih tega leta natisnili v knjižici, ne med onimi štirimi, ki so pristopili po l. 1701. (gl. Steska, l. c. 47—54). Za člana AO je napravil znamenitega pisatelja in pridigarja pač šele Pohlin (Glej Glonar, Janez Svetokriški SBL 376) in za njim Slodnjak — a vsak iz svojih potreb.

Prav toliko pravice kakor Janez Svetokriški imajo do tega, da se solnčijo pod tako bahatim naslovom, tudi ostali pridigarji in pesmarji 17. in 18. stoletja: Rogerij, Hipolit, Basar, Steržinar, Lavrenčič, Repež in Paglovec. O Hipolitu je doslej veljalo za dokazano, da ob času pisanja svojega slovarja ni poznal Bohoričeve slovnice. Po Slodnjaku je samo »baje« ni poznal in ga je »menda« zmedla, ko mu jo je ljubljanski tiskar pokazal (30).

Naslov naslednjega poglavja »Novi znaki narodnega preporoda« in poglavje samo nam priča, da Slodnjak ali ne pozna ali ne

priznava definicije pojma »narodni preporod«. Če nam pomeni »narodni preporod« zavestno stremljenje po izpremembi dotedanjega poniževalnega položaja jezika in naroda (v kulturnem in političnem pogledu), potem začetkov preporoda ne moremo staviti v 16. stoletje in ne govoriti o novih znakih narodnega preporoda v sredi 18. stoletja (Kidrič Zg. 140—41). Slodnjak v poglavju o protestantski književnosti sicer sam na nekaterih mestih poudarja »versko misel«, ki je vodila slov. prot. pisatelje (19, 23), drugod pa namiguje, da so čutili potrebo tudi po novem socialnem in političnem življenju (19). Nekam nedoločno meni, da »velike misli« (v Bohoričevi slovnici) »prav za prav že napovedujejo regeneracijo slovenskega narodnega in kulturnega življenja«, a takoj za tem že govori o preporoditeljih od 16. pa do sredine 19. stoletja (21). Na str. 34 pa trdi že kar določno, da je »misl o politični in kulturni regeneraciji Slovenstva... ustvaril 16. vek« in da je, »kakor smo videli«, v drugi polovici 18. stoletja živel »vedno, čeprav dostikrat podtalno in skrito«. »Marko Pohlin je bil prvi, ki je ideji zopet povzel, združil in vnovič opredelil v svoji slovnici leta 1768.« Zanašanje narodnostnega vprašanja v 16. stoletje je zgrešeno. Po Slodnjaku smo imeli Slovenci preporodno gibanje 200 let pred nastankom preporodnih procesov pri drugih evropskih narodih, živečih v podobnih razmerah kot Slovenci! (Cf. Kidrič Zg. 141.) Slovenski protestantje so bili borci za nove verske ideje; zavestnega odpora proti vladajoči nemščini od njih ne moremo pričakovati, ker tudi zavestnega omalovaževanja slovenščine in Slovencev radi njih narodnosti ta doba še ni poznala. Zato Bohoričev uvod tudi ne more biti preporodni manifest (43). Še manj kot o misli na kulturno regeneracijo moremo govoriti o misli na politično regeneracijo Slovenstva v 16. in 17. stoletju. Res pa je, da so našli preporoditelji 18. stoletja v prot. književnosti mnogo momentov, ki so jim narodno zavednost budili in utrjevali. Bohoričev uvod je poleg dejstva samega, da je v 16. stoletju vzrastlo bogato slovensko slovstvo, vzbudil največ preporodnega navdušenja. Gl. Kidrič, Epilog, Naši zapiski VI., 177—178.

V očrtu preporodnega gibanja pogrešam omenitve Kumerdejeve filološke družbe v letu 1779; Academia Operosorum, ki so jo obnovili leta 1781, pa ni združba »slavistov«, saj to ni bila zaključena družba preporoditeljev, temveč širša organizacija znanstvenikov; v njej so seveda tudi preporoditelji nameravali vršiti svoje delo. »Slaviste« so se imenovali člani Zoisovega krožka (Kidrič Zg. 214, 218—220). Omeniti bi bilo treba terezijansko cerkveno pesmarico. Organizacija šolstva in delo za osnovnošolske knjige v tej dobi je premalo poudarjeno. O Kumerdeju čitamo šele na strani 138. (pri Slomšku), da »je vtihotapil (!) v podeželske šole slovenski učni jezik«. Na str. 39. pa čitamo, da so mu preporoditelji »naložili« pisanje slovnice in slovarja. Formulacija ni dovolj jasna. Kumerdej iniciative za svoje delo ni dobil od drugih, saj je potrebo po slovnici in slovarju sam najbolj občutil. Sam je zbral družbo 15 mož, da bi z njimi pretresel svoj pravopis, ki ga je v prvi polovici 1779 že pisal. Odveč je problematično razpravljanje o zvezi med Linhartovim traktatom o veri prvotnih Slovanov in Vodnikovim »velikim bogom« ter Prešernovim epigramom »Bog« (40—41). Netočna je formulacija, da se je

Vodnik lotil predelave in izpopolnitve Kumerdejevega slovarskega osnutka (46). Vodnik je pisal nov slovar — četudi je uporabil tudi Kumerdejevo gradivo. Tudi trditev, da Vodnik z Ilirijo zveličano ni preklical Ilirije oživiljene, temveč jo le potrdil, ne ustreza resnici (47).

Poglavje »Početniki slovenske romantike« je posvečeno Kopitarju. Slodnjak, čigar nazori o slov. knjižnem jeziku in o namenu, nalogah in poteh slov. slovstva so prevzeti od Levstika in tako posredno deloma tudi od Kopitarja, ob primerjanju Kopitarjevih in Čopovih pogledov na knjižni jezik in namen slov. slovstva zagovarja Kopitarjeve nazore. Kopitarjevi nazori so mu »demokratičnejši« od Čopovih. Čopovi zahtevi po umetnostnem izrazilu, »ki bi moglo izreči vse, tudi najvišje slogovne lepote, ki jih je bil spoznal v evropskih slovstvih,« je samo »sreča« pomagala do uresničenja: »Toda Prešeren je bil genijalna izjema.« Ko se je za istim smotrom pehal Koseski, ki ni poznal živega jezika in je bil brez pesniške nadarjenosti, je vstal zoper njega kritik, Kopitarjev učenec Levstik, »ki je ponovil z uspehom njegov (Kopitarjev) klic, naj se prenese čisti ljudski govor v knjigo umetnosti, ne le pouka in vsa umetnost naj izvira iz globin ljudske duše« (51). Ti nazori, ki so pri Kopitarju in pri Levstiku z narodnopreporodnega stališča razumljivi in v neki meri opravičljivi, so v svojem bistvu utilitarističnega in torej ne-umetnostnega značaja. (Prim. Levstikove besede: »S tacim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig« v »Popotovanju«. Glej tudi Prijatelj, Jurčičevi zbrani spisi I. str. IV., V.). Bili so za neko dobo razvoja slov. naroda potrebni in so obrodili bogat sad. Večno veljavno in edino izveličavno vodilo pa seveda ne morejo ostati, razen v kolikor vsebujejo samo po sebi umevne in splošno veljavne zahteve (n. pr. nepotvorjen jezik), ki jih je pa bilo treba l. 1858. radi posebnih slovenskih slovstvenih razmer posebej naglasiti. Kopitar je želel, naj bi srbske narodne pesmi (slovenskih ni cenil) postale vzor slovenski umetni pesmi (52). Slodnjak pa že ob Pisanicah (34) meni, da je pravi vir slovenske umetne pesmi »pač edinole slovenska narodna pesem«. Ti nazori so — kakor bomo še videli — Slodnjaku usodno izkrivili pogled na vrhove naše besedne umetnosti.

V naslednjem poglavju pogrešam omenitve vzhodnoštajerske filološke družbe iz l. 1803—4. Pri obravnavanju preporodnega gibanja na Koroškem bi bilo treba omeniti pomen Japljevega bivanja v Celovcu (gl. Kidrič, Dobrovský in slovenski preporod str. 86—7), pri Urbanu Jarniku pa tudi »Zber lepih ukov za slov. mladino«. Franc Cvetko ni deloval pred Janezom Princem, temveč je bil Primčev učenec. (Gl. SBL I. 88.) Odkod ve Slodnjak, da se je Čop učil slovenščine po šmigočevi slovnici? (54). Neusmiljeni ocenjevalec Primčeve čitanke je bil Zupan in ne Kopitar (56) (gl. Kidrič, Dobrovský in slov. preporod str. 104). Tu bi bilo treba govoriti tudi o delu Schusterja-Drabosnjaka, ki ga Slodnjak niti ne omenja.

Premalo jasna je formulacija na strani 56, ki pravi, da je Slomšek vzrasel iz celovškega slovstvenega krožka. Slomšek je temu krožku prinesel življenje in mu bil duša.

K poglavju »Boj za enotni slovstveni jezik in črkopis« je treba pripomniti, da je šlo v tem boju v prvi vrsti za črkopis, ne toliko za jezik. In tudi rezultat

slovstvih»; »pred očmi mu lebdi podoba slovenske poezije, v kateri bi se, kakor v žarišču zbrali najsvetlejši žarki svetovnih slovstev v novo narodno luč. Ne slutiti, da je treba za izoblikovanje samorodne narodne poezije poznavanja vseh globin in višin narodnega življenja.« »Veličina Čopove kritične sposobnosti ga (Čopa namreč!) je dvigala nad srednje-evropske kritike v predmarcu, toda usoda slovenskega ljudstva ga ni zanimala niti kot snov za pesniške umotvore« (69). To so lekcije, ki jih mora Slodnjak radi svojega prej omenjenega nazora deliti mojstru Čopu, ki je bil Prešernu pokazal »pot pravo v deželo duhov« in o katerem tudi Slodnjak trdi, da je »vse svoje izvirno in pridobljeno bogastvo odlagal v dušo prijatelja Prešerna« in da je »njuno duhovno sožitje brez primere v svetovnem slovstvu in nikdar ne bomo mogli doumeti, koliko je Prešeren dolžan Čopu« (68). A kako bo Slodnjak Prešerna spravil v okvir svojega umetnostnega nazora? Prešernova pesem mu je »po zunanji podobi izrazito meščanska« (65); le med pesmimi, nastalimi po Krstu pri Savici, je našel nekatere, ki »kljub najvišji artistični in življenjski popolnosti nosijo tudi pečat narodne pesmi« (95). Po formi tedaj Prešerna ni mogoče »ponaroditi« v smislu Slodnjakovih nazorov. Po vsebini? Da. Prešernova pesem, ki je samo na videz »nasprotni tečaj« narodni pesmi (154), »je po svoji notranji vsebini občeslovenska« (65), Prešeren je vedel, česar Čop ni slutil — da je namreč »treba za oblikovanje samorodne narodne poezije poznavanja vseh globin in višin narodnega življenja« (69). »V Prešernu je prebujeni narod poskočil na noge in zapel pesem o svojem težkem padcu, o dolgih stoletjih suženjstva, telesne in duhovne tlake, o tihi vdanosti v usodo in silni ter nepremagljivi veri v svobodo... In v romantične ter antične pesniške vrče je natočil Prešeren najdragocenejše narodove sanje, misli in spoznanja, ki so privrela skozi njegovo srce iz milijona živih in milijonov umrlih — nemih slovenskih src. Niti iskrica trpljenja, ki ga je doživel naš človek, ni brez sledu ugasnila.« O vseh radostih in o vsem trpljenju o doživljanju sveta in vesolja, o stari pravdi in hrepenenju po svobodi »so pele narodne pesmi, tožile in prosile molitve in cerkvene pesmi, dokazovale razprave pobožnih pisateljev, prepričevali spisi preporoditeljev in učili slovničarji, toda umetnika ustvarjevalca ni bilo, ki bi dal vsakdanji narodni epopeji božansko mitično vsebino. — In to je storil Prešeren v svojih poezijah« (77). Da se temu zanosnemu poveščanju Prešerna dá vsaj videz neke veljavnosti, ki bi bila dojetna tudi za druge ljudi, treba predvsem zabrisati subjektivnost Prešernovih lirskih življenjskih, zlasti ljubezenskih izpovedi ter poudariti ona mesta, na katerih dobi izraz Prešernova bolečina radi nesrečne usode slovenskega naroda. Slodnjak se loteva dela v tem smislu. Prešernova pesem je zajela »v navidez docela osebni melodiji upanja in strah prebujajočega se naroda« (78). Prebujajočo se spolnost »je pozneje v »ljubezenski dobi« popolneje kakor Dante podvrgel osnovni misli svojega stvarjanja« (78). Da s to »osnovno mislijo« meni Slodnjak domovinsko ljubezen, razberemo lahko s strani 80: »Omenil sem že, da je v ljubezenski dobi drhtela sredi omamnih hvalnic in otožnih prošenj, ki jih je naslavljal na Julijo, energija iskrene ljubezni do suženjskega naroda in propadle domovine. Da, človeku se zdi, da je prav ta melodija že tudi tukaj osnovna! Saj jo tako krepko

boja — da omenim že tu — je bilo le zedinjenje Slovencev v črkopisu, ne pa tudi v književnem jeziku, kot beremo na str. 75. Jezik pokrajinskih pisateljev se je tudi pozneje še v marsičem ločil od jezika v publikacijah kranjskega območja. Vseslovenski književni jezik smo dobili Slovenci po zaslugi ilirskega pokreta, a uveljavil in utrdil ga je s svojimi Novicami Bleiweis.

Metelkova slovnica je izšla leta 1825. in ne 1824. (str. 59). Proti Marnovi previdnejši domnevi (glej Kolarič, Metelko, SBL 107), da je bil med Metelkovimi učenci tudi Prešeren, imamo pri Slodnjaku kar odločno trditev. Prešeren pa Metelkovih kurzov ni poslušal, kakor jih ni niti Koseski (glej Kidrič, Ustanovitev slov. stolice v Ljubljani, LZ 1934, 377—380). Med Metelkovimi slušatelji pa je bil Andrej Smole (ibid, 377), ki ga Slodnjak ne navaja. Na strani 61. se govori o spiritualu Slomšku. Gre za leto 1824/25. Slomšek tedaj še ni bil spiritual, to službo je dobil šele 1829.

V poglavju »Kranjska Čbelica« so dobro očrtane prilike in težave, s katerimi se je moral boriti ta drugi slovenski almanah. Pri oznaki njegovega pomena (75) pa pogrešam obračuna z mislijo, ki je izdajatelj Kranjske Čbelice vodila: pridobiti za slovensko slovstvo v tuji kulturni sferi vzgojeno meščanstvo in mu nuditi primerno čtivo. (O tem govori Slodnjak na str. 64.) Literarno delo in pomen tega ali onega pisatelja označevati v slovstveni zgodovini samo s satiričnimi epigrami je lahko delo, toda enostransko in nezadostno, četudi so epigrami Prešernovi. Tako je Slodnjak tu odpravil Levičnika in Holzapfla (74). J. Zupan je bil interniran v Celovcu šele l. 1836. in ne 1833. (73). (Prim. ČJKZ VII, 189.) Domneva, da je Čop nagovoril Prešerna, da je začel objavljati pesmi (76), je nedokazana in neverjetna. (Ko je izšla prva Prešernova pesem, je bil Čop v Lvovu.)

Nujno je bilo, da je imel Slodnjak s svojimi nazori o poteh in nalogah slovenskega slovstva najtežje stališče pri presojanju Prešernove umetnosti. Delo našega najgenijalnejšega esteta je pač težko spraviti v ozki okvir Kopitar-Levstikovih zahtev, da piši samo tako, da boš budil ljudstvo in mu dajal veselje do branja, naj se pesnik ne peča samo z »ljubeznijo«, naj stoji pevčevo delo na vogelnem kamnu narodskega života. Tudi literarni kritik, ki postavlja zahtevo, da bodi vir umetne pesmi edinole narodna poezija, bo našel v Prešernovem delu malo oporišč, s katerih bi se mogel brez pridržka navduševati za Prešernovo umetnost; saj je Prešeren svoja doživetja, čuvstva in miselna dognanja izlil v pesem, ki se po dovršenosti umetnih antičnih in modernih form, po dognanosti notranje gradbe in iskrenosti življenjske izpovedi more meriti z največjimi umetnimi oblikovalci vseh vekov in narodov. Če hoče Prešerna priznati, mora delati silo ali svojim nazorom ali Prešernu. Videli smo že, kako se je Slodnjak ob primerjanju Kopitarjevih in Čopovih slovstvenih nazorov odločil za »demokratičnejšega« Kopitarja. Ob pisanicah je Slodnjak — kmalu za trditvijo, da je pravi vir umetne slovenske pesmi »pač edinole slovenska narodna pesem« — ugotovil že dve komponenti bodoče slovenske umetne pesmi: umetna pesem in narodna pesem. »Oboje je vzorno preustvaril in združil... šele — Prešeren« (35). Ob pretresanju Čopovega »bistroumnega pogleda na sodobno slovensko slovstvo« pravi, da je bil Čopov umetnostni ideal »originalna slov. poezija po svetovnih klasičnih in modernih

izraža sedmi sonet Sonetnega venca.« Iz Prešernove pesmi »duhti in žari poveličano življenje očetov, nas in potomcev, dokler bo vesoljstvo (τὸ Πᾶν) hotelo. Da pa svetloba tega cveta ne bi izžarela v večno svetlobo, iz katere je rojena, jo senčijo zeleni lističi z Julijinim imenom« (79).

Slodnjaku se zdi čudno, »da tako individualne, kakor so ljubezenske pesmi, obsegajo tako objektivne misli« (domovinski motiv v Vencu) (80). V »Sonetnem vencu«, ki je Slodnjaku »najdragocenejša umetnina našega slovstva«, »se je umaknilo sleherno osebno čustvo osrednjemu in najvišjemu, da je ljubezen zanj sicer neizpolnjiva sanja, za slovensko slovstvo pa vrelec najvišje umetnosti.« Četudi trdi tu Slodnjak, da se je umaknilo v Vencu sleherno osebno čustvo osrednjemu in najvišjemu spoznanju, more zapisati nekaj stavkov za tem že tudi drugačno trditev: »Prav to, da sredi n a j s u b j e k t i v n e j š e izpovedi plane iz Prešernovega srca ogenj ljubezni do zatiranega naroda, priča, da je duhovni smisel Prešernovih ljubezenskih pesmi vse večji, globlji in širji, kakor pa neke erotične izpovedi« (92).

Z vsemi temi vegavimi izvajanji bi Slodnjak rad dokazal resničnost svoje glavne teze, da »ni pravilno, ako bi presojali Prešernove pesmi, ki jih je spesnil o Juliji in za Julijo, z vidika neke ljubezenske izpovedi. V njih je najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja« (92). Za človeka, ki hoče vse to dokazati, je edini izhod, da ubere staro pot, na kateri je nekoč slovensko prešernoslovje že bilo: da se loti dokazovanja, da je Prešernova ljubezen do Julije le fikcija. Potem bi bilo odveč to razločevanje med subjektivno in objektivno lirsko umetnostjo, (s katerim so nekoč že ponižali Prešerna pod Koseskega), ali kakor se izraža Slodnjak: med individualnimi pesmimi (80), osebnim čustvom (92) najsubjektivnejšo izpovedjo (92); (kar vse označuje menda tudi kot »vezi subjektivnosti« in »labirint romantične čustvenosti«, gl. str. 82) — ter med nasprotjem vsega tega, pač med nečim neindividualnim, neosebnim, nesubjektivnim, kar naj bi po Slodnjaku bilo: najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja (92), najvišje spoznanje, da je ljubezen zanj sicer neizpolnjiva sanja, za slovensko slovstvo pa vrelec najvišje umetnosti, ogenj ljubezni do zatiranega naroda (92) itd. A Slodnjak se na str. 78 proti stari teoriji, ki izvira že daleč iz časov pred Stritarjem, naravnost bori, dasi iz sodobne literature za to ni mogel dobiti nikakega povoda: kdo neki danes še trdi, da je Prešernova ljubezen do Julije fikcija? Takole piše Slodnjak: »Julija, ki je je Prešernova pesem polna, je realna ženska. Tudi Prešernova ljubezen do nje je morala biti istinito, zrelo opojno čustvo« (78). Na str. 91 pa je to menda že pozabil ter trdi: »Prešeren je bil čustvena narava; dasi je bil tudi razumsko zrel človek, se je vendar v osebnem življenju dal voditi čustvu. Zato ni nič pomišljal, da bi se visoka, lepa in bogata Primčeva hči, ki ji je ošabna mati hotela kupiti plemiča, obotavljala sprejeti njegovo ljubezen. Morda mu tega ni bilo niti mar.« In na str. 92 trdi, da je osnovni ton Sonetnega venca »globoko elegičen, tako da bi mu vsako realistično razlaganje bilo odveč in škodljivo.« Kaj nismo z zadnjima dvema trditvama, ki sem ju jaz podčrtal, in z ugotovitvijo, da je Prešeren v boju

za Julijo zmagal (93), spet tam, kjer je bil Stritar s svojo »fikcijo«? In Slodnjak ima po vseh teh raznih metamorfozah Prešerna takega, kakršnega je za svoj literarni nazor in za svoj pogled na namen slovenskega slovstva — potreboval: poveličanega a obenem izmaličenega, nerealnega.

Če bi se Slodnjak pri svojih razglabljanjih opiral na zgodovinska dejstva in zlasti na Prešernove tekste, bi do vseh zgoraj naštetih trditev ne mogel priti. Kajti velika večina Prešernovih pesnitev iz ljubezenske dobe ima značaj neposredne ljubezenske izpovedi. Sonetje tvorijo naravnost »čudovit Prešernov ljubezenski dnevnik iz dobe 1833 do 1837«. A tudi pri izbiranju snovi ostalih lirsko-epskih pesnitev je odločevala misel na Julijo (glej o tem podrobno Kidrič, Prešernove Lavre, LZ 1934, 675—686, zlasti 685).

Slodnjak govori podrobneje le o Sonetnem vencu, o Sonetih nesreče (katerih dobo nastanka napačno proti Kidriču n. pr. v NE stavi v l. 1834 po »Vencu«), o nemški in mimogrede tudi o slovenski elegiji v spomin Matija Čopa, o Osrčenju (Pevcu). O Novi pisariji govori v dveh prejšnjih poglavjih in jo označuje enkrat kot persifliranje Ravnikarjevih jezikovnih nazorov (58), drugič kot »drzno zabavljico, s katero je brezobzirno razgalil estetsko revščino Metelkovih učencev, prizanesel ni niti Ravnikarju, niti Kopitarju« (66). A treba bi bilo predvsem naglasiti, da se Prešeren v Novi pisariji bori za pravice »svobodne estetsko lepe in življenjsko resnične« (70) umetnosti in proti prvenstvenemu upoštevanju sekundarnih neumetnostnih, bodisi moralno ali nacionalno utilitarističnih kriterijev pri ocenjevanju poezije.

Zanimivo je, da Slodnjak Gazele odpravi mimogrede in da celo »nesmrtne Zdravljice«, kakor jo sam imenuje na str. 149, tu niti ne omenja.

Dalje pogrešam vsaj kratkega obračuna z raznimi vprašanji prešerno-slovja, kot so n. pr.: »dovršena oblikovna arhitektonika« (ki se omenja šele ob Gregorčiču na str. 270, Prešernovo pesnjenje v nemščini — kljub temu, da je tudi on kakor Čop občutil »staro rano, da je domovina svojim sinovom tuja, da se ti sramujejo imenovati se Slovence, da so nenaklonjeni prijaznim sladkim glasovom, v katerih jih je vzgojila mati, da tlačanijo tujim šegam, tujemu jeziku« (kakor poje sam v nemški osmrtnici Čopu); Prešernovo prevajateljsko delo itd.

To poglavje vsebuje tudi mnogo manjših napak in netočnosti: da so Soneti nesreče nastali po Julijini dobi (79, 94—5), da je bil Vodnik menda Prešernov učitelj (bil je pač ravnatelj, učitelj ne); da je dijaško društvo, katerega član je bil Prešeren, menda gojilo med člani literarno življenje; da je pri Prešernovem izbiranju stanu morda že delovala misel, da bo kot jurist laže izvajal načrte glede dela za slovensko slovstvo (85); da sta se Prešeren in Čelakovski spoznala morda že na Dunaju; da se je vrnil Prešeren v domovino (k stricu na Ježico) l. 1824 (87, prim. Žigon, Vnanji dogodki Prešernovega življenja str. 3); da je Primčevo Julijo baje še kot dijak poučeval (91) (ko je Prešeren odhajal na Dunaj, je bilo Juliji 5 let); da je Ribič nastal po Smoletovi smrti (97, glej Kidrič l. c.). Vsaj nedokazani, če ne napačni, sta domnevi, da je bila Rezika nemškuta iz Gradca in da sta se dve sestri preselili v Trst (91). Neverjetna je trditev, da je Krst simbolna pesnitev o Prešernovem duhovnem in življenjskem prelomu, ki jo ponavlja Slodnjak

za drugimi (94). Pretirano je tudi govoriti, da Prešeren »ni ustvaril samo slovenskega umetnega pesništva, ni podal samo najgloblje dušeslovne karakteristike slovenskega človeka, najgenijalneje slike našega kulturnega in političnega življenja, ustvaril je tudi slovensko narodno filozofijo, kulturni program in našo politično idejo« (98, glej tudi str. 52). Prešernov preporodni program je bil pomanjkljiv: pesnik sam je pesnil tudi v nemščini, korespondiral in govoril z izobraženci najrajši nemški; vendar pa je za slovenski preporod storil več kot vse generacije pred njim in za njim: tega ni dosegel s programi ali čim podobnim, to je izvršil s svojo pesmijo, v kateri nam je z genijalno stvariteljsko silo podal svojo bolečino radi osebne in narodne nesreče.

Poglavje o Prešernu spada ne le po svoji vsebini, temveč tudi po svoji neurejenosti in oblikovni nedognanosti med najslabša poglavja v Slodnjakovi knjigi.

Človeku, ki se je preril skozi patetično in bombastično razpravo o Prešernu, je čitanje naslednjih šestih poglavij v užitek in odpočitek. Poglavja »Ilirstvo«, »Val slovenskega ilirstva«, »Anton Slomšek in njegov prosvetiteljski krožek«, »Staroslovenci«, »Prva mladoslovenska generacija« in »Anton Janežič« so pisana jasno, mirno, stvarno; iz njih sije Slodnjakova ljubezen, s katero obravnava tudi može, ki nam niso ustvarjali visoke umetnosti, temveč so s svojim delom narod budili in vzgajali. O Vrazu govori Slodnjak odkrito in odločno, vendar nam z razumevajočo poglobitvijo podaja psihološke momente in zunanje okoliščine, ki so Vraza nagnile, da je »Sloveniji dal slovo« in odpadel od slovenskega jezika. Pogrešam ocene njegovih slovenskih pesmi. Poskus Slodnjakove karakteristike panonskega človeka je zanimiv, vendar problematičen in bi lahko izostal. Pri oceni vsega ilirskega gibanja (101) pa manjka poudarek, da so Ilirci nekako mimogrede in nehote napravili Slovencem veliko uslugo: ustvarili so vseslovenski knjižni jezik (glej Ramovš, Slovenski književni jezik NE IV. 208, 209). V poglavju o Slomšku in njegovem krožku je na strani 138 nerodna formulacija, da je bil Slomšek »zaradi obrekovanj in krivic, ki jih je moral trpeti od tujcev in rojakov, ... telesno zlomljen, toda duhovno svež in čil«. Od Slomškovih mladinskih knjig bi bilo dobro omeniti zbirko prevodov iz Krištofa Šmida »Dober dar za mlade ljudi«, ki je izšla l. 1836 v Celovcu. Knjiga je tudi jezikovno zanimiva, ker mnogo knjižnih izrazov tolmači pod črto. (O historijatu knjige gl. Kovačič, A. M. Slomšek 1934, 75—76).

(Dalje)

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Mirko Javornik: **Srečanja z nepoznanimi**. Knjiga o potih in o ljudeh. Krekova knjižnica. Izdala Delavska Založba, 1934. Str. 188.

Najdragocenejši so pisatelji, ki zavračajo prijetne sheme, tradicionalne načine in tvegajo skok v popolno brezobličnost življenja, zanašajoč se pri tem na genialno korajžo in stvariteljnost iz negotovosti, bodisi da oblikujejo anekdote ali izpovedujejo samega sebe. Ti nemirni ustvarjalci, ki heroično prevzemajo nase muke človeka in sveta, so povsem drugačni od velike večine današnjih književnikov, ki imajo v svoji oblasti sicer bogato oblikovalno kulturo, pa jim oblikovana vsebina postaja nepristna in nerodovitna, ker so se dali zaslužjiti po zunanji sili in notranjem neredu. Tako imamo na eni strani z vsemi sredstvi od tehnike do tendence zavarovano in prijetno jasno literaturo, na drugi strani pa tvorce, ki z zdravim demonizmom in bistro neuklonjivostjo ustvarjajo nevloljivo transfiguriran svet. Mislim, da se danes toliko pozabljena krepost neprevidnosti in negotovosti vrača skozi umetniško tvornost. Umetniška kvaliteta je zaveznik skritega svetovnega zmisla, ki ima svoje žarišče v svobodni zvestobi. Veliki sodobni spopad ima v slovstvu svoj odraz: na eni strani lepoto popolnosti, ki po svoji biti teži v konservativnost, na drugi strani pa nemir, ki teži v katastrofo. Kdor se preda raje katastrofalnosti kakor prijetnosti, nastopi križev pot človeka. Kdor zavrže virtuozni artizem in načelno ustvarjanje, kjer umetnik pade iz ene zaslužjenosti v drugo, se bliža totalni resničnosti, s čimer upostavlja stik s človeštvom, najprej s svojo lastno človečnostjo, ki jo okreplja s trdo iskrenostjo in tveganostjo, potem s tujo, s katero se zveže v človeško občestvo.

Mirko Javornik je pokazal svojo zvestobo do sveta in človeka že v svojem prvem romanu »Črni breg«, ki je v njem precej ostro obsekal literarno bohotočnost ter se predstavil v asketičnih prvinah pripovedovanja, tako da je dal celo prehladen racionalističen odnos do resničnosti, kar je pa posrečeno demantiralo vse ostalo delo, od novel do popotnih podob, ki v njih gori velika človeška strastnost. Med slovenskimi književniki je Javornik precej sam, ki hoče svobodno in zvesto služiti času ter človeku. Mnogo se ima zahvaliti žilavi izrednosti svoje rane zrelosti, ki jo je dosegal med tiho

tragiko in teženjem po zmyslu. Njegova protimesčanska neugnanost je zajemala iz svojega in narodovega zdravja ter ni nikdar zapadala jalovemu ozračju ljubljanskih kavarn, marveč živela kljubovalno, zbrano, pričevaje.

Njegova nova knjiga »Srečanja z nepoznanimi« pomeni velik napredek v tem zmyslu, tako da je ena najsimpatičnejših slovenskih knjig zadnjih let. V njej utripa čista, resnična substanca človekova, z njo teži pisatelj po združenju s celim človeštvom. Dokaz o zlahtnosti sleherne človeške usode, ki nam ga je na svoj način podal, se razlikuje od načina ostalih mladih pripovednikov, ki preradi ostajajo vsak v svojem svetu. Javornikov človek se je razširil v svojem temeljnem položaju, postaja dramatičen človek, nenaden in zato izreden, boreč se v dvojnostih, poln polnokrvne tragike. Posebno po tem spoznamo moč takega pisatelja, kako zna odkriti in uveljaviti tragično resničnost človekovo, tisto, ki sta jo znanost in psihoanaliza hoteli razbliniti. Javorniku se je to precej posrečilo, odtod njegova nepričakovana gotovost, ki diha iz knjige. Že od vsega početka ustvarjanja je pri njem opazati strast po organskosti in po avanturi, ki jo umerjeno kroti želja po spoznanju, po zmyslih. To je edino pravilna pot do velike umetnosti, ki človeka kaže v pravi dejavnosti in celotnosti, v taki, ki do neke mere odstranja temnost eksistence, in človeka pokazuje takšnega, kakršen je, ne samo radi umetniških sredstev, ki uničujejo stereotipnost dejstev, marveč radi tega, ker se v pravi dejavnosti človek napotuje v vedno nove položaje, kjer se more vedno znova razodevati.

Pri Javorniku je ta dolžnost še okrepljena s tematiko »Srečanja«, kjer so vse novele doživete v vedno novi zemlji in med novimi ljudmi. Vendar »Srečanja« niso potopis, marveč pričevanja o sodobnem človeku, brez dneviške navlake in popotne eksotike, pričevanja, ki je preko njih razlita notranja magičnost, tako da na najmočnejših mestih zasijejo v pretresljivi žalosti. Iz globine vseobčega izkustva, iz Goga, Jare, Frica in tisočih brezimnikov utriplje občutje užaljenega reda, vsaka novela doseže vrhunec v nočni tišini, prepojeni z očiščujočim trpljenjem. Življenje v njih je odkrito, nago, hlastno, katastrofalno, paradokсно. Zaporednost, ki se v njej usoda bratsko izenačuje, spreminjanje, glavni znak današnjega življenja, občutje katastrofalnosti, tisto, ko je človek radi pretresljive sproščenosti pripravljen na najdrznejše stvari in ko se najtežja naloga zdi najveličastnejša in najbolj somerna človeku — vse to ustvarja v knjigi nenavaden napon, vseobčo ljubezen, teženje po spravljivi dejavnosti. »Srečanja« so knjiga o človeku sploh, ki se trga komplicirani preteklosti in se hoče podrediti enostavni bodočnosti, pa pri tem ostaja v boleči sedanosti, reportaža sodobne usode.

V »Gogu« vrta intelektualen nemir, hlastajoč in žgoč, ostro sijoč iz marmornih stavkov. »Kokain« je najlepši, tragika slovenske mladosti preko meje, usoda dekleta, ki jo zruši nečloveška sila. »Beg pred jesenjo« prehaja v politično reportažo, a ohranja okus po nadčloveških dimenzijah. Izpovedi mladega Nemca, ki v njem trpi »zamolklo trpljenje mladih evropskih ljudi«, stoji ob strani trezna izpoved mladega Slovenca. »Znamenje prerezanega vratu« je marseillski film »srečanja z nečim«, srečanje z demonom, ki je ujel izmučenega, bolnega človeka in mu na tisoč načinov pije kri.

Četudi so te novele nastale iz izrazite mène prostora, se v njih bolj javlja občutje časa kakor prostora in to vsebinsko kakor oblikovno. Zato je njegova kompozicija še vedno premočrtna in jasna, tok se nikdar ne razlije v širino, stil stremi po določnosti, ki na mahe postaja impresionistično težak, in po uravnoveženosti, bodisi v prejasnih dialogih, občutenjskih podobah bodisi v ideoloških razmišljanjih. Za vsem ustvarjanjem Javornikovim je občutiti izrazit, skoraj zaveden napor po modrem nadvladanju divje hlastnosti, ki polje v njegovi nemirni naravi. Njegove stvariteljske sile bi rade čim največ zajele, spoznanjsko in srčno. Pri njem se dobro vidi, kako mlade sile težijo po prevzemu velike naloge, take naloge, ki bi jih nadosebno zaposlile in povzele. Zato mi je zadnja njegova knjiga v veliko zadoščenje in znamenje. Moti me le predgovor, ki se s svojim drobnjakarstvom ne ujema z veličino in lepoto knjige same. Edvard Kocbek

Naše izvorno in poslovenjeno dramatično slovstvo

II

Založba Drama je izdala troje izvirnih del: Joža Abram: Zlatorog, Jože Kranjc: Katakombe, Joža Vombergar: Zlato tele, in prevod Strindbergove Velike noči.

Abramov »Zlatorog« je nastal ob času, ko je naša ljudska dramatika začutila, da mora ustvarjati iz sebe, ne pa presajati tuja dela na domača tla. Iz tega nagiba je pisal ljudske igre že dr. J. Ev. Krek sam in v njih poudaril zlasti krajevno romantično in ljudsko pobožno osnovo (Turški križ, Sv. Lucija); zelo rad je tem igram pridajal splošne ljudske podobe in originale, kar se je bilo v naši povesti in igri že poprej dodobrega ukoreninilo. Idejno se je te vrste igra najvišje povzpela v izrazu stanovske in ljudske samozavesti, v boju za ljubezen in pravico, kar je bilo naše najpreprostejše in najizrazitejše narodno vprašanje v preteklih časih. Nasprotja med gospodo in kmetom, med tujcem in domačinom izhajajo iz odpora proti sili, iz prvotnega čuta osebne in ljudske prostosti, iz ljubezni do domače zemlje, ki se je človek oklepa in jo brani kot svojo last. Taka vzgojna in narodno izpovedna misel je imela tudi kulturno politično ozadje, zato je kljub romantični obliki izražala realno politično mer, utrjala je narodno zavest tudi v tistih ljudskih plasteh, ki niso neposredno čutile teže tujstva in ki drugače niso mogle razumeti abstraktnih narodnih vprašanj. Trentar-Abramov »Zlatorog« sicer izvira iz te smeri, gre pa v glavnem docela v drugo stran. Njegova osnova je fantastična krajevna romantika, zato tudi po duhu teži bolj v preteklost ko v sedanost. Iz realnih ljudskih tipov prehaja v pravljčni čar kraja in davnine, iz osebne volje glavnih oseb v nesvobodnost človeške usode, zakaj trentarski lovec Špik ni žrtev iz svojih lastnih nagibov in njemu sovražne okolice, ampak nič manj igra nevidnih pravljčnih moči, ki so zahrepenele po človeški ljubezni in tvegajo zanjo svojo nesmrtnost. Vrhutega podaja Abram pravljico o Zlatorogu realno in zato kljub temu, da je postavil zgodbo v 17. stoletje, ne more vzbuditi organske iluzije. Tudi dramatisirana pravljica mora ohraniti pravljčno oddaljenost in jo je mogoče podati ali v popolni

otroški izvestnosti ali v pesniški simboličnosti, kakor je storil Hauptmann v »Potopljenem zvonu«. V Abramovi podobi je »Zlatorog« naslednik Raimundove melodramatične teatraličnosti in tiste alpske ljudske igre, ki realistične prizore veže s pevskimi vložki, prav za prav pa je še najbližji stari romantični operni zgodbi v kakem »Čarostrelcu«. Tako se je naša ljudska igra domoljubne in folklorne smeri v tem primeru izoblikovala v skrajno teatralično slikovitost, katere danes ne potrebujemo. Pisatelj je svoje delo dolgo pretehtaval, ga negoval in izboljševal — ko ga je v svoji smeri dognal, je prišel z njim prekasno.

V smeri sodobne ljudske igre se uveljavlja Joža Vombergar. Njegovo *Zlato teletu* je zastavljeno v podobo družabne in moralne kritike. Snov je posnel iz neposredne sedanjosti, ko so se oblike prvotnega ljudskega življenja tudi na deželi že umaknile civilizaciji, ko so pogoji za vsakdanji zaslužek sicer lažji — vrgli pa so človeka v spekulacijo in mu vzeli celo čut do svetosti življenja. Ljudstvo slepo pleše okoli zlatega teleta, skuša na hitro roko obogateti, vse vprek zavaruje stare in bolehnne, da prejme zanje posmrtnino in se ne meni, ali je mogoče, da to obvelja gospodarsko, še manj pa za to, ali je vse to po občutku dostojnega človeka dovoljeno. Vombergar je v *Zlatem teletu* naslikal tisto podeželsko družbo, ki z zemljo in trdim delom že nima več zveze, to so gospoda in tisti, ki bi se radi pogospodili, zato njegova satirična komedija riše slabši ljudski sloj in rešuje, kar se pri teh ljudeh še da rešiti. Prav zaradi tega sloja je satira in etična razrešitev nepopolna, nekako ob strani, ker se pri teh ljudeh v resnici ne da več mnogo rešiti. Pisatelj je svoj namen deloma dosegel že s tem, da je ljudi pokazal, kakršni so, in jih razočaral v njihovih spekulacijah, mnogo manj neprisiljeno jim je pokazal pot k zemlji in delu. Preveliko neposredno veselje nad živimi modeli zavaja pisatelja, da kljub svojemu idealizmu ostaja povprečen naturalistični šaljivec, ki bolje vidi zunanjo ko notranjo stran življenja. V tej smeri pa mu je lepo uspelo nasprotje med gospodo in kmetom v IV. sliki. Toda pravo sodobno ljudsko dramsko delo, bodisi komično ali resnobno, bi moralo rasti iz globljih osnov kakor iz samega veselja nad motivi, ki so posmeha potrebni — predor v etični svet mora biti močan in brezobziren. Takih nastavkov, ki bude upanje, da se tudi Vombergarjeva dramatika kdaj zgosti v enotno tehtno vsebino, je v *Zlatem teletu* mnogo. Vendar pa je iz naše ljudske drame treba najprej pregnati misel o srednji umetniški poti, zakaj tudi za ljudstvo je umetnost samo ena, seveda mora biti v vsem dognana in jasna, v ničemer problematična, da za zgled postavimo največjo ljudsko dramo Tolstega »Moč teme«.

Ostreje družabno opredeljena in ideološko zastavljena je tridejanska igra *Katakombe* Jožeta Kranjca. Delo sicer po svoji obliki še ni dovolj izrazito in je bolj drama proletarskega okolja in nekak idejni pregled današnjega družabnega položaja, predigra nečesa večjega in odločilnejšega, toda po svoji enotnosti in vsebinski osredotočenosti je vredno pozornosti. Dramatični konflikti so sicer na zunaj neznatni in prikazujejo skoraj sama vsakdanja trenja med življenjem, idejo in čuvstvom, toda ti majhni konflikti, vsakdanjemu svetu nevažni in po usodi majhni, ustvarjajo dramatična

občutja in določajo nujnost novih dejanj. Drama proletarskega sveta v katakombah, v podzemskem stanovanju mizarja Tomaža, nam prikazuje, kako svet siromakov izloča iz sebe vse, ki ne zmorejo preizkušnje, bodisi da so zašli vanj zaradi svojega mehkega srca, pa jih meščanski svet spet odtrga, ker ni v njih še dovolj svoje volje, kakor se zgodi študentu, bodisi da so iskali med razredno ločenimi siromaki svoje koristi, pa so jim bili notranje popolnoma tuji, kakor pisatelj Adolf ob prvem uspehu obrne hrbet katakombam in je kriv smrti dekle Francke, ki ne more prenesti prevare. Drama se konča s pozitivistično resignacijo: »Vse gre svojo pot in meni se zdi, da bom spet sami«, pravi Senica, najznačilnejši prebivalec katakomb. »Vsi drugi so odšli in bodo nekaj dosegli. Martin bo zaprt. Prosim, to je dogodek. Student bo omahoval skozi življenje brez volje, brez poguma in bo zapravljaj očetovo premoženje. Tomaž, ti boš prijel spet za žago, Adolf bo pisal, žel slavo. Francko čaka praznota vse življenje, le jaz bom ostal tu, vse to bom gledal, sam pa ne bom ničesar doživel.« V tej resignaciji pa se skriva le tragična ironija tik pred katastrofo, pred tisto malo katastrofo, ki jo vidimo v drami sami, in tisto veliko, ki iz te ekspozicije mora priti. Dasi je ta drama na nekaterih mestih precej literarna in retorična, je vendar prav značilna priča sodobnega družabnega teženja in prikazuje v svojih realističnih simbolih mrko podobo današnjega delavskega razreda.

Prav primerno je, da je v tej založbi izšla tudi Strindbergova *Velika noč* (prevedel C. Debevec), in da bodo imeli tudi manjši odri igre čiste in plemenite umetnosti. Ta pasijonska igra, kakor jo imenuje pisatelj, se godi sicer v okolju starega pozitivističnega severnjaškega meščanstva, toda družinska drama tihega trpljenja, očiščenja in odrešenja se razvija v dosledni poti od malenkostne vsakdanje rednosti, namišljene popolnosti in samozavesti navzgor ter kaže v skrajno natančnih računih, kako se mora človek očistiti vsega majhnega, šele nato se približa milost in z njo sreča. Človek mora iz svojega napuha v otroško vdanost in preprostost, nato pride tudi vstajenje.

V splošnem lahko rečemo, da so igre, ki jih je izdala Založba Drama, v primeri s podobnimi brezprogramatičnimi založništvii prinesle pozitivni uspeh, bodisi v smeri izvirnega dramskega slovstva, bodisi v izberi prevodov in bi želeli, da ostane vsaj na tej višini. Seveda bi bil prvi pogoj, da se dvigne naša izvirna igra ta, da nehamo meriti z napačnim domačim merilom. Provincializem je smrt vsakega napredka.

III

Še nekaj dram je izšlo v posameznih založbah, ki živo kažejo duhovno in oblikovno smer današnje drame. Na dveh oséh se premikajo vsa vprašanja današnjega časa: družabna krivica in nasledki zadnje vojske.

Vojska kot neporavnana vesplošna krivica, nerazumljiva zabloda in blaznost je predmet Angela Cerkvenika vojni zgodbi v štirih dramskih scenah *Kdo je kriv?* (Založba Ljudske tiskarne v Mariboru 1934). Dejanje se godi v vasi ob nemško-ruski fronti, sredi menjajočih se bojov in požigov. Edini osebi sta nemški vojak Alfred Spiess in Rusinja Ruška. Čeprav je

večji del dogajanja krik vojnega trpljenja, podoba dušnih muk, je predmet v bistvu vendarle erotičen in psihološki in tudi konflikt izvira predvsem iz teatralične sugestije. Vojak Spiess išče kozaka Georga, ki mu je zapeljal in odvedel ženo Hildegardo — zdaj je našel njegovo ženo. Podobnosti in slučajne izvestnosti kažejo, da je Ruška Georgova žena. Igra krvi, »hudičevno maščevanje v človeški krvi« se meša z ranjeno ljubeznijo in željo po maščevanju. Slabša stran te igre je, da sama zase kaže moč dramatične prvine, pri tem pa je izumetničeno teatralična. Junak sam je igravec in svoje resnično trpljenje, svojo strast izraža z igro, s sugestijo, ki tako sicer dožene slučajne izvestnosti in analizira žensko naravo, toda teatralična igra ni v nikakem živem razmerju s končno katastrofo. Spiess mora v boj prav tedaj, ko je žensko moralno premagal; tam najde njenega moža in smrtno ranjen se še maščuje nad njim. Toda v zadnjem trenutku, preden izdihne, izve, da je zastonj moril, ubil je drugega, zakaj ni bil Georg, tisti, ki mu je zapeljal ženo. Teatralična ironija do konca. Na etično vprašanje, kdo je kriv vojne, odgovarja umirajoči vojak: »Vsi smo krivi«; iste besede ponavlja za njim tudi žena. Teatraličnost namesto neposredne dramatičnosti postavlja igro kot orodje psihološke analize; z njo skuša pisatelj odgovarjati na zadnja vprašanja splošnega moralnega reda in človeškega trpljenja. Med samo analizo človeške narave in zadnjim odgovorom: Vsi smo krivi, ni prave vzročne zveze; preveč izumetničena oblika drame, zlasti prisiljena dramska ekonomija, ki jo opazujemo pri vseh Cerkvenikovih delih, še sedaj spominja na umetnost, ki smo jo že preboleli.

Socialne podobe, zajete iz delavskih bojev, prikazuje Polom Toneta Čufarja (I. zvezek leposlovne biblioteke, ki jo je začela izdajati Ekonomska enota v Ljubljani 1934). Delo je pisano iz nazora preprostega pristaša, ki vidi samo luč in senco, zato njegova drama gre v ravni črti in noče prav za prav nič drugega, kakor da pokaže, kje je luč in kje tema. Realizem ni tu nikak oblikovni nazor, ampak sama naravna preprostost, s katero pisatelj skuša razkrinkati družbo. Glavni udarec je namenjen proti strokovnim posredovavcem med delavci in podjetji, zakaj delavski posredovavec sodrug se pajdaši z gospodo, izdaja delavske koristi in slepi delavce, dokler ne spoznajo njegove brezvestne igre. Brezsrčna igra kapitala, poneverbe, ljubimkanje v pisarnah, nezvestoba gosposkih mož in žena, podkupovanje, odtrgovanje in zadrževanje delavskih plač so glavni prizori, ki se v filmski vrtoglavici in logiki avtomatske tehnike vrste drug za drugim. Poseben podarek daje pisatelj svoji zgodbi s tem, da se je ta gospoda deloma sama povzpela iz proletariata; že njihovo zunanost označuje po svojih čuvstvih, n. pr. »Upravnik je srednjeleten in lepo rejen... Nadzornik je starejši, zane-marjen in zapit... tajnica, mlada in živahna« itd. Vse to so tipične podobe zunanjega nereda v svetu, ki pa nikjer ne sežejo v bistvo in vir nereda, zato je ta igra kljub pogumni stanovski kretnji komaj manifestacija vsakdanjega prepričanja o kapitalu in delu, v ničemer pa ni resnična drama, ki bi odpirala družbi kaka globlja spoznanja in budila občutek velike človeške usode, ki jo živi delavski stan. Ni v nji ničesar, kar bi prikazalo resnično napetost časa, mimo katerega gre vse naše javno življenje večinoma pre-

drzno, ali vsaj na videz hladno, kakor da se ne godi nič napačnega in da je že vse v svojem redu usojeno, za stan in za človeka, pač po tem, ali se je rodil za boljše ali slabše življenje.

Ob teh izvornih delih je prav prišel prevod kolektivistične drame Ernesta Tollerja *Hinkemann* (prevedel in založil Ante Novak, Ljubljana 1934); tako smo dobili značilen zgled moderne drame, ki tudi pri nas ni bila brez vpliva. Toller je plamteč glasnik novega človeka, očiščenega vse družabne neresnice in krivice, glede oblike pa eden izmed zastopnikov nove sintetične drame, ki je strnjenost časa in kraja nadomestila s sproščeno zaporednostjo ali celo sporednostjo kraja in dejanja, da bi tako izrazila tem več sveta in čim več povedala. Predhodnik teh ekspresionistov je našemu gledališču dobro znani Georg Büchner, ki je že pred sto leti pisal Dantovo smrt in *Vojčka* tako, da je v kratkih, raztrganih prizorih nakazoval usodo posameznika in množice obenem in z ekstatičnimi sredstvi odkrival skrite strahote v človeku in je s prevratnim aforizmom skušal ujeti usodne razvaline romantičnega vesoljstva in s slutnjo napovedati novo družbo. Novi prevrat v človeku strastno oznanja tudi Toller. Že v »Spremenjenju« (1919) je v zaporednih slikah pokazal, da so edine vrednote, ki morejo rešiti svet, samo občestvene: ljubezen do človeka, vera vanj, dobrot, Bog, pot do njih pa so ponižnost, bratska ljubezen in da spoznam sebe v bližnjem. Tako se mu odpre preroška podoba, da stopa skozi visoka vrata v svetišče človeštva združeni mladi rod vseh narodov. Podobno je v »Rušilcih strojev« (1922) premaknil svojo umetnost v politično etično izpoved in vso moč postavil v govore o ljubezni do človeka. (Prim. tudi: Haus Naumann, *Die deutsche Dichtung der Gegenwart*, Stuttgart 1924.)

Hinkemaun-jalovec je pretresljiva drama delavca-orjaka, ki mu je vojska vzela spol. Prvotni erotični konflikt se razvija v moralnega, družabni v vsečloveškega. Jalovčevo zakonsko življenje se skali v motnjavo ljubezni, sočutja in sramovanja. Nekdanji tovarniški silak prejema invalidnino, premajhno za življenje, preveliko za smrt (10); povrhu je stavka, toda on hoče dela, naj se še tako poniža. Zdaj se začne pred njim odpirati svet kot odsev pošastnih zrcal. Službo dobi v komediji, kjer grize podganam vratove in jim pije kri, mimo njega pa se kakor v filmu vrti golota in plitvost civilizacije in sodobne omike, morale, časnikarstva, vsa blaznost današnjega človeštva, ki sta ga vsega prevzeli dve osnovni strasti: pohota in krvoločnost. Najhujša rana, ki je jalovec ne more preboleti, je smeh njegove žene, ko ga spozna v cirkusu; po tej razžalitvi ni odpuščanja ne življenja. Ko se žena skesana vrne k možu, so njuni klici iz trpljenja samo še labodja pesem. Iz največjega ponižanja človeka, ki ga v vsej njegovi civilizaciji sporedi z živaljo, kliče Toller v vesoljni svet po odrešenju. Iz obsodbe človeštva se dviga krik po milosti, pa od povsod odmeva sam obup: Odkod? Kam? Svet bi bil lahko dober, pa noče biti. Zadnji klic zveni: Vsak dan lahko prinese raj, vsaka noč potop (62). Pretresljivejših krikov, kakor so v tej drami, morda ni v sodobnem slovstvu, bolečina popolne neizvestnosti, popolne družabne onemoglosti, odpoved vseh programov, poraz proletarske materialistične nevere, pa tudi nezaupanje v vero. »Drug drugega sovražite, ker je v drugi stranki,

drugi sekti, ker prisega na drug program. Drug v drugega ne zaupate. Nihče ne zaupa vase. Ni dejanja, ki bi se ne zadušilo v sporu in izdajstvu... Kjer odpovedo vaša zdravila, šele tam se pričinja naše trpljenje» (37). Ta drama je res povečanje trpljenja v samih neusmiljenih, brezobzirnih podobah, v kolektivnosti strasti in nereda, vrtinec misli, pod katerimi duh mora omagati, strah pred zadnjo slutnjo — da za svet ni več zdravila. Delo je bilo napisano v jetnišnici 1921-2 in se mu pozna samota; vpijoča meditacija, ki nima moči preko sebe in noče ničesar drugega kot prerojenje posameznega človeka v odpor proti skupni vseplošni propalosti. To je drama sama na sebi, tragika tragike, etos, ki postavlja negativnost na njeno absolutnost, nad katero se lahko začne odpirati ali raj ali potop.

To so značilni pojavi, po katerih lahko vsaj nekoliko sodimo stanje današnje dramske umetnosti. V splošnem je očitno, da kljub notranjemu naponu in kljub veliki zunanji razgibanosti ti poizkusi po večini zaostajajo za današnjo novelo, še bolj pa za romanom. Gledališče se še vedno rado zateka k dramatizacijam, ne morda zaradi tega, ker danes s svojo svobodnejšo tehniko mnogo lažje premaguje zunanje ovire v prostoru in času, ampak zato, ker je v marsikaterem starejšem romanu dramatična prvina močnejša in čistejša, nego jo more postaviti in razviti današnji človek, ki se vije v mukah duhovne razdvojenosti. Zato se še mnogo današnje dramatike glede oblike in vsebine opira na stari svet kot edini trdni temelj gledališke umetnosti. Odtod tudi posebno veselje do obnavljanja zgodovinskih dob kot usodnih predhodnic današnjega strtega sveta. Zgodovinski duh in neka skrita elegičnost po stari veličini naj budita domovinska čuvstva, zavest tesnejše politične in človeške skupnosti, kar opažamo zlasti pri Nemcih in Avstrijcih. V nasprotju s to konservativno, bolj knjižno dramo se je pojavila čisto teatralična propagandna igra, ki je bila prvotno usmerjena proč od vsake tradicije in je hotela z ironijo in tehniko zatreti spomin na stare vrednote in oblike življenja in postaviti novo celoto. Ta smer je bila najbolj očitna v ruski drami, pa se je ob istem času pojavljalo po vsem svetu, zlasti tam, kjer se je duhovno in družabno življenje preokrenilo in išče novih, docela pozitivističnih osnov. S tem je naravno padel ali se vsaj močno omajal stari etos o skrivnostni zakonitosti in nedotakljivosti nramnega reda.

Toda to je bil samo prehod. Tudi v teh težkih prelomih prav za prav ni nikoli zamrl občutek, da brez pripoznanja skrivnostno delujoče obče zakonitosti življenja ni drame, zlasti ni tragičnega konflikta in očiščenja, ki je zadnji zmisel dramskega dela. Današnji tragični etos se v marsičem poglablja in širi; kakor je nekoč prelomil ograje stanovskih predsodkov, tako danes prestopa ograje dosedanjih življenjskih oblik. Prav Tollerjev Hinckemann in še marsikako manjše delo v našem pregledu dokazuje, da je današnji tragični etos v isti stiski kot duhovno življenje. Ni se mogoče slepo vrniti k idealističnemu redu, še manj je mogoče pritegniti materializmu in pozitivizmu. Iz tega precepa se rešuje današnja drama in prehaja v realno duhovno obnovo človeka; zato je v nji toliko obtoževanja in ideologije, ki išče, poglablja in preureja. Strogo prevrednotenje življenja naj utrdi do zadnjega občutljiv, za vse enak nramstveni red. Sedanji človek je zakon zlo-

rabljaj vse dotlej, da je ubil vero vanj, neizbežnost zakona pa je treba poudariti do zadnjih slutnih oblik. F. K.

Nemško slovstvo

Ruth Schaumann v svojih novih delih in monografija o nji. — L. 1932 sem skušal v »Domu in svetu« orisati lik nemške pesnice in pisateljice, plastičarke in grafičarke Ruth Schaumann po dotlej znanih njenih delih. Prvo monografijo o umetnici je objavil predlansko leto Rolf Ketsch v zbirki »Die Zeichner des Volkes« (Ruth Schaumann Buch von Rolf Hetsch, mit 85 Abbildungen, neuen Gedichten und einer Novelle von R. Schaumann, Rembrandt-Verlag, Berlin). Pisatelj tolmači v glavnem njena dela na polju likovne umetnosti, dasi se spričo mnogostranosti njene umetniške narave ni smel in ni mogel omejiti samo na to, marveč je knjigo opremil celo z novimi pesniškimi in prozaičnimi prispevki umetnice same. Zaključki, ki jih Hetsch podaja po podrobnem opisu vseh njenih del, se v bistvu docela krijejo z izvajanji, ki sem jih objavil v »Domu in svetu« l. 1932. Hetsch pravi: »Njeno umetnost, pesniško nič manj kot plastično in grafično, nosi moč požlahtnjujoče in njene misli oplajajoče vere. Oboje, umetnost in religija, sta v biti umetnice najtesneje zedinjeni in združeni, medsebojno neločljivo povezani, v harmonično enoto zlit.« Nadalje poudarja Hetsch, da je Schaumann odkrila in v naš čas presadila duhovno dediščino neporušenega genija srednjeveške mistike. Njeno delo, napolnjeno v svoji bitnosti s prastarim miselnim bogastvom, živo v nadzemskih območjih, je v prenavljanju in prikazovanju stvari, kot bi jih prvič videli in slišali: to je skrivnost in lepota njenega umetniškega poslanstva. — Hetsch je posvetil v svoji monografiji seve vse premalo pozornosti pesniškemu in zlasti pisateljskemu delu umetnice. Prav poslednji čas se je R. Schaumann, ko je že s svojimi tremi zbirkami pesmi dosegla veliko priznanje, uveljavila v nemškem slovstvu s svojo prozo, ki je docela samorasla tako po vsebini kakor po slogu. Poleg bistrega opazovanja stvarne realnosti vnaša R. Schaumann v svojo prozo filozofsko bogastvo svojega miselnega sveta, s katerim prekvaša ljudi in dogodke, pa tudi analitično prodornost in psihološko globino, s katerimi svojstvi je mahoma zavzela odlično postojanko v sodobni literaturi. Slog, ki je pač najčistejše ogledalo osebnosti ustvarjajoče umetnice, nam razkriva ne samo obvladanje jezika in srečne jezikotvorne impulze poleg neizčrpnega bogastva neobrabljene metaforike, marveč tisto enkratno magično skrivnost sploh, ki jo prinese s seboj na svet samo bogonadarjen tvorec. V tem zmislu načenjata njeni knjigi »Yves« in »Amei« v nemškem slovstvu novo poglavje, ki se nadaljuje z zbirko novel »Siebenfrauen« in z zbirko pravljic »Der singende Fisch« (oboje v založbi G. Grote, Berlin). Novele iz knjige Siebenfrauen so v svoji dognani ženskosti nedvomno najtehtnejši pojav najnovejše nemške novelistike, a pravljice za odrasle iz knjige »Der singende Fisch« pravi biseri dobrohotno satirične pravljicne modrosti v Brentanovem načinu. — Še besedico o grafičnem delu, ki spremlja to slovstveno tvornost. V posebni knjižici je izšel Križev pot (Der Kreuzweg, XIV Stationen, gemalt von R. Schaumann, Kösel & Pustet, München 1934). V večbarvni offset-reprodukciji so razmnožene prvotno na

pergament naslikane postaje križevega pota, o katerih je umetnica sama dejala, da so narejene v načinu srednjeveških miniatur, a vendar čisto njene lastne koncepcije. V primeri z doslej uporabljeno lesorezno tehniko (primerjaj kolorirane lesoreze v knjižici »Der Krippenweg, 1932), učinkujejo zaradi opustitve črnega ozadja postaje križevega pota svetlo in živo. Skromnost in preprostost koncepcije je sicer v svojem bistvu risarska, toda na mesto svetlega vreza v leseno ploskev je stopila barva, kristalizirana v živopisani linearnosti. Brez fabulističnih teženj stremi umetnica po poduhovljenosti v kondenzaciji prizorov na njih miselno vsebino, s poudarkom na zmislu predstavljenega dejanja. V tem pogledu je novo delo R. Schaumannove zanimiv in posrečen poizkus na polju nabožne grafike. — Tehnično enake kot postaje križevega pota so na pergamentu izvršene barvaste risbe, ki jih je izdelala R. Schaumann kot ilustracije za svojo knjigo »Der singende Fisch« (20 slik, reproduciranih v večbarvni offset-tehniki). — Pesniki, ki so nastopili konec prejšnjega stoletja, so skušali obnoviti in oživeti antično miselno in umetniško zakladnico; bogastvo srednjeveške verske in umetniške misli pa je oplodilo darovito umetnico R. Schaumann, da je vstala našemu času ne samo kot obnoviteljica srednjeveškega duha, marveč preko tega kot resnično sodoben umetniški pojav. s. š.

ZAPISKI

Povzetek h Kidričevim glosam »Stoletja beležk brez literarne tradicije v slovenski literarni zgodovini« (LZ, 1935, 289—295).

K moji razpravi o »Pokristjanjevanju Slovencev in pričetkih slovenskega pismenstva« (DS, 1934, 351 sl. 480 sl.) je napisal univ. prof. dr. Fr. Kidrič v »Ljubljanskem Zvonu«, 1935, vrsto glos. Ne bom se oziral na Kidričevo zasmehevanje, ki meri na osebo in na versko prepričanje moje in drugih, ker to ni zadeva znanstvenega raziskovanja in metode, ampak hočem ugotoviti samo znanstveni rezultat tega najinega dvogovora.

1. Trdno stoji dejstvo, da se je Kidrič v opomnjah k svoji Zgodovini slovenskega slovstva za razne svoje trditve skliceval na vire, ki teh trditvev ne potrjujejo, ampak jim nasprotujejo (glej jih DS, 1934, 485—496). Nič za to, če izkuša v glosah odvrniti pozornost od tega jedra na postranske posameznosti, od Karlovih pobud za gojitev narodnega jezika na latinski jezik pri službi božji (gregorijansko petje, 294), saj je latinščina cerkveno in versko življenje docela obvladala le nekaj časa, za Otonov — od napačnega citata sklepov salzburške sinode l. 799 (s poganskimi popevkami, 291), na to, da je posnel Kidrič to zmotno trditvev po Mantuaniju, dasi Merkerja-Stammlerja (Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte), ki ima pravilni podatek, ni citiral rajni Mantuani (ki ga še poznati ni mogel), ampak Kidrič; za neupravičeno sklicevanje na Jagića in druge opravičila sploh ne navaja.

2. Kidričevo mahanje po bajeslovnih Grafenauerjevih trditvah, da so v srednjem veku »kročili slovenski prevodi desetih zapovedi, litanij, rožnega venca, dà, celo evangeljskih lekcij« in dr. pod. ter o pravi literarni tradiciji v srednjem veku (293), je pristno donkihotsko mahanje po sovražniku, ki ga

ni. — Če sem pokazal (DS, 1934, 501) pomanjkljivost Kidričevih negativnih trditev na osnovi argumentov *ex silentio*, s tem še nisem učil druge zmote, da bi veljale nasprotno pozitivne trditve kar brez pozitivnih dokazov. Nisem vedel, da je to treba vseučiliščnemu profesorju šele izrečno povedati, pa naj povem zdaj: Če nima prav tisti, ki iz pomanjkanja pozitivnih dokazil sklepa, da desetih zapovedi, litanij, rožnega venca, posamnih evangeljskih perikop v srednjem veku nihče nikoli slovenski ni zapisal, prav tako in še bolj napačno bi delal tisti, ki bi brez dokaza trdil, da se je vse to res delalo; pravilna je le ena trditev, da o vsem tem, če dokazil ni, nič ne vemo ne pozitivno ne negativno; če hočemo v temo res predreti, se moramo potruditi za dokazi. To pa sem storil doslej glede očenaša, vere, izpovednih obrazcev, brižinske pridige (to na osnovi Vondráka), zdravemarije in še kake malenkosti. To pa niso fantazije.

3. Kidrič priznava: »Ne pišem namreč, da je slovenski očenaš in vera ‚nastal menda v 10. stoletju‘, ampak da so nekako v tej dobi ‚pomagali duhovniki ustaliti tudi slovenski tekst očenaša in vere‘. A ustali se ena izmed variant, ki so že prej nastale...« (294). Te avtentične razlage Kidričevega teksta, ki sem njegovo nepravilno stilizacijo karal v DS, 1934, 503 (češ, ali so te molitevne obrazce potemtakem sestavili cerkvenci ali cerkveni ključarji ali kaka pobožna ženičica), sem prav vesel. Zdaj vemo, da so tudi po Kidričevo že v 9. stoletju nastale razne različice slovenskega očenaša (jaz sem mogel dognati le dve, ČJKZ, 8, 85—86) in vere in da so duhovniki z drugimi pomočniki vred do 10 stoletja (ali se to pravi, da že v 9. stoletju?) ustalili po en glavni obrazec (ali dva?). Razlika med mojo in Kidričevo tezo je torej le še prav majhna, skoraj bi dejal, da samo stilna.

4. S tem Kidričevim priznanjem pa je postalo brezpredmetno, kar Kidrič v glosah sicer še ugovarja mojemu dokazovanju:

a) s počasnostjo Karlove cerkvene uprave, češ, da bi bilo treba kar stoletja, preden bi se njegove zahteve izvršile tudi v naših krajih, kakor bajè pri Baskih in Bretoncih (291—2);

b) kar pripoveduje o prevajanju sproti, ki ga dokumentira za evangeljske perikope iz dobe protestantstva in jožefinstva (292—3), kar je že davno znano, a ne dokazuje prav nič za očenaš, vero in krstni obred v dobi Karla Velikega, ko je moral besedilo znati odrasli krščeneec, oz. otrokov boter;

c) kar pravi o tem, da se je kontinuiteta pismensko-ustne tradicije (glede očenaša, vere in izpovednih obrazcev) prekinila (293), ker bi bilo treba to prekinitev šele dokazati; saj prav besedilo očenaša in vere, ohranjeno iz 15. in 16. stoletja dokazuje, da je nastalo na osnovi Karlovih kapitularijev; zveza med izpovednimi obrazci Karlove dobe in 15. stoletja pa je vsaj verjetna, četudi še ni striktno dokazana (prim. praznovanje delopusta, ki se omenja samo v mlajšem brižinskem izpovednem obrazcu in v stiški izpovedi).

Torej bi le bilo prav, če bi med drugim preoblikovanjem, ki ga Kidrič objublja (291), preoblikoval tudi naslov poglavja o srednjem veku v naši književnosti od negativne oznake »brez literarne tradicije« v pozitivno »s slabotno pismensko-ustno tradicijo«.

Dr. Ivan Grafenauer